

نیشتمان ناسی و ناودارانی کورد

وهەرگیر: محهمه د صالح ئیبراهیمی (شه پۆل)

نیشتمان ناسی وناودارانى كورد

ههركهسى فهرهنگ و زانين به دهس بىى
رهحمهت و بهر كهت به سهر خويىدا دهبارىى (شه پۆل)

وهركير: محهمه د صالح ئبراهيمى (شه پۆل)

چون بڑی مہرجہ نہ ک چہندہ بڑی (پوشکین)

ناسنامہ ی کتیب :

- - ناوی کتیب: نیشتمان ناسی و ناودارانی کورد
- نوسین و گردو کوکار و دوزینہ رولیکو لہر جہ واد صدقی بہ فارسی.
- وہرگیز بو زمانی شیرینی کوردی دوکتور محمہد صالح ئیبراہیمی (شہ پوئل)
- بہر پڑان صہ لاحہ دین زہینی و عہ تا باوکی ہہ ژیر حوسینی نازہرومام نازاد ئیبراہیمی ہہ لہ گیریان کردوہ؛ سپاسیان دہ کہم
- بیت چینی بہ کامپیو تیز: موئہ سہ سہ ی چہ لپیا خانم تاہیرہ شامانیان
- تیراژ: ۳۰۰۰ نسخہ
- بہرگی بہ کہم چاپی روژ ہہینی ۲۵ سہرماوہزی سالی ۲۷۱۱ ک و ۲۰۱۱ رو ۱۳۹۰ و ۱۴۳۳ مانگی تاران.

ہہرکاتی دہ چمہ پہر لانہ خہ فہ تمہ؛ کہ تہ مہن، چہن کورتہ، بو کہ لک و ہرگرتن لہ و سفرہ رہنگینہ (شہ پوئل).

نہم کتیبہ خیری باو ک و دایکم بی و دیاریش بی
بو ناسرو مستہ فای کورم لہ ولاتی سوئید.

سه‌ره‌تا

میژو: میژو، له‌وده سه‌زانیان ریانه‌یه که شوینی بهر فره‌ی له‌سه‌ر زانسته کانی دیکه‌ی به‌ره‌ی مروّف‌دا هه‌بووه و هه‌یه، چونکانه‌خش و روئی په‌ند و ناموزگاری نه‌نجام ده‌داو داویه، به‌ تاییه‌ت له‌ لیبران و لیته‌وین له‌ کارو کرده‌وه و رامانی به‌ره‌ی مروّف‌دا هه‌بووه و هه‌یه‌تی و هه‌ر نه‌وه‌یشه مروّفی بو‌نوسینی میژو هاند‌اوه.

دیاره زوربه‌ی نه‌و نا‌کوردانه‌ی له‌ باب‌ه‌ت نه‌ته‌وه‌ی دابه‌ شکر‌اوی کورد، شتیان نوسیه‌وه، فره‌مژاری راستیان به‌راوه ژو‌کردوه و گو‌پویانه و به‌ ئانقه‌ست گیره‌ شتیان کردوه، زور دور نه‌چین همه‌ره‌زای په‌هلوی له‌ ئیران در‌کراو له‌ سالی ۱۳۵۸ هه‌تاوی و ۱۹۷۹ زاینی، له‌وه‌ختی تاج له‌ سه‌ر‌نان تاریخی ده‌وله‌تی ماد که پرو‌ته‌ژیه له‌ مژارو مه‌به‌ستی مروّفانی و جیتی فه‌خرو شانازی به‌ بو‌به‌ره‌ی مروّف‌ده‌ستوری دابو که قسه‌و لیکولینه وه‌له‌ میژوی ماد و ده‌وله‌تی ماد، نه‌ کرئی و تاریخی سازدانی ده‌وله‌ت له‌ ئیران له‌ ۲۵۰۰ ده‌وه‌ بنوسری و بنه‌ره‌تی بو‌ساز بدری و لام وایه هه‌ر نه‌وخه‌ یانه‌ته‌ به‌میژو، ته‌خت و به‌ختی لی تی‌ک‌دا و به‌ ده‌ر‌کراوبی و ته‌ن و ناواره‌ مرد.

باشه‌ بلیم من له‌ راستیدا تم‌ کتیه‌م گول بیژیر کردوه و له‌ باب‌ه‌ت نیشتمان ناسی و ناودارانی کورده‌وه هه‌ندی‌کم‌لی زیادو که‌م کردوه هه‌روه‌ کولی و هه‌ر‌گرتن لیم و هه‌ر‌گرتوه.

لام وایه ده‌ کرئی بو‌تری میژو له‌ چه‌ن روانگه‌ و رامانه‌وه‌ نوسراوه و ده‌نوسری. هه‌ندی لایان وایه میژو ره‌وتی خه‌تی به‌وشتی به‌ناوی شو‌رش و رابه‌رینی زانستی نه‌ یانی میژو ره‌وتی پیکه‌وه‌ لکاو: چسپاو. یانی گه‌لو به‌و جو‌ره‌نیه، بو‌ویته‌ تو‌بلی: نیو‌تۆن کز (وه‌رز)ی تازه‌ی له‌ میژوی فیزی‌کدا، به‌ دیه‌یناوه، به‌ لکو‌نیو‌تۆن و اکونشی سروشتی به‌پیشه‌وه‌ چونی زانستی فیزی‌ک، تا نه‌و زه‌مانه‌ که‌ بووه، نیشانی داوه. له‌ لایی دیکه‌وه‌ هه‌ندی. لایان وایه: میژو به‌روداوی بزوا یاشورشی له‌وا چۆته‌ پیشه‌وه، بو‌ویته‌ له‌ سه‌ده‌ی حه‌فده‌ی زاینی دا به‌ره‌ی مروّف‌به‌مه‌به‌ست و مژاری به‌ناوی نه‌زمون و جه‌رباندن؛ شیاو بو‌رابه‌رینی مه‌زن و گه‌وره‌ له‌ میژوی زانیندا

هاته كايه وه، تا بهر له وه، زانين نابينا بوو مرو نه ده چو به لای نه زمون داو لایان گران بو، به لام شوپړشوانان و لایه نگرانی بز او، باوه ریان؛ به میتافیزیکی عیلمی گوردر اوه. ویتنه یی دیکه، نه ره ستوله یونانی که ونارا لای و ابو هر به دیهاتویه ک چوار هوئی بنه رته تی بو هه یه. به لام بوورد اوئی فیزیکی هوئی غایبی و دوا یی به گرینگ؛ ده زانی. بو ویتنه به رد که له حه و اوه، بو لای گوئی هه رد، دپته خواری له بهر هوئی غایبی و دوا یی به رده که یه، که نیشن - ه، به لام دیکارت به وورد بونه وه و تفکرین به هوئی کار تی کردنی زور و کاریگه ری رو داوه کان و نوسولی فیزیکی له گه له بنای ساجوکتیو، و اتا ورافه ی ده کا، له م نیوانه دا، نه گه ر بز اوئی روی دا، میژو لیډه بری تاکپه له وانه له راستی نیژیکتر بی، نه وه یان به ناوی باشترین بیرو را ده خونجی و له جیاتی بیرو را ی پینشو ده ی گونجی، دپاره، نه م جوړه ر امانه له بواری میژوی به ره و پیشچونی عیلم و زانست بو به راورد کردن و پینک گرتن، نه شی و ده گونجی.

هه ندی میژو نوس بو نویسی میژو، دین کتیب و نوسراوه زانسته. کان و نوسراوه ی زاناو هو زانه کانی ده وره یی که ده یانه وی، ده یان خو تینه وه و چن مژار پیک له که ناری یه ک، داده نین، به لگه و مه به سته نوسراوه کان و ویتنه و نه قاشی یه کانی نه و ده ورو چاخانه ی رابوردویان به تیگوشان ویستویانه و ده یانه وی مه به ست و مژارگه لی له میژو و جوغرافیا، بد و زنه وه. دیکارت به وه که له زولم و زور ویزی ده سه لانداران و فنوداله کانی فه رانسه وی سه رده می خوئی جازو بیزار ییو، چ له باری نابوری و رامیاری یامه به ست و مژارگه لی دیکه بیرو را ی خوئی به تونای و به ناشکرا ده بر پر یوه.

باشه بز انین یه کی له په تای میژو نویسن که بره ویشی په یدا کردوه: ده س تیوه ردانه له میژو و زانسته کانی رابوردو، به پی ناگاداری، زانیاری و بیرو پروا کانی نه رویی Anachronism نه مرو میجوهری، دپاره نه م جوړه میژو نویسته زیاتر له سه ده ی نوزده هم داله نینگلیستانا بوته هوئی کو بونه وه ی ده سه یی په ناوی ویگیسم Whigism که بیرو رای تاییه تیان هه بووه و مه به ستیان نه وه بوگه، تاله میژو دا چاکی و خرابی په یدا بکن، به بیرو را وی ویگیسمه کان میژو ره و تیکی پیشکه و تن و سه ر که و تنه، که نه وان له بان دوندی نه وه دان و هه ر که س بهر له وان له داو پته ی نه و چیا به رزه دان. به لام شیوه ی مام ناو ونندی و له سه رخوو تاثیر په ر و بی

غەرزبون و مونسیف بون بو میژو نوسین باشتین ری و ریازە و واچا که شیوەی مام ناوەندی بو هەموکارو باری، بە تایبەت بو نوسینی میژو، لە بەر چاو بگسیردری تا زانستی مرو، ئالۆزەبەیی و گولۆلەیی زیان سەرە و لیژخلۆر نەبیتەو و سەری ما شەرە که، و نداو بزرەبەیی. قەلای دەولەتی ماد، که زیاتر لە ۹ هەزار سال بەر لە مرو (۲۰۱۱ ز) سازدراو و ۵ دەورەخانو بەرە سازی بەخشی سورهو و دو دەورە روشنبیری و فەرەنگی هەزارەیی ۶ و ۷ بەر لە عیسا مەسیح و سی دەورەیی خانو سازی بەناسن نشان دەدا، ئیستا؛ گێرە شیوێتان و دژو دوزمینی میژوی که و نارای ماد، ئەوشوێتەیان کردوێتە زەریاچەیی ئاو، بەناوی بالندەیی قو.

ئەم قەلایە لە شوێنێکدا بە بە ناوی تەپەیی ئوزبە کی دەریان و دووشان تەپە تارادەیی ۲۵۰ مەتری غەریی لەو قەلایە - ناوچەیی کەرەج دا بە. باشە بزانی لە هەزارەیی ۳ و ۴ بەر لە عیسا مەسیح لە نیوان دوروان (بەینە نەهرین) شیوەلی نیل سوألەت و ئاگۆر: ئاچۆر و خشی سورهو و بو پەیدا بوو، لە گەنجی شیوەلی حەوسینی کرماشانی ولاتی کوردستان سوألەت دوزراو و تەو. یانی چوار هەزار سال بەر لە مرو پەیدا بوونی سوألەت بە گرینگترین بەدیها توی فەرەنگی جیهان یانی ئەو سوألە تانەیی که لە نیو دوروانی نیل پەیدا کراو لە خاکی پاکسی کوردستانەو و چوو و براو دیاڕە ئەو سەر دەمەدا، کوردستانی ئیستا بە ناوی ولاتی کۆرتی، گوئی، گوئیو یارە گەزی کۆرتی ناو براو، کۆرتی بە زمانی پەهلەوی یانی گوێدەرز: گوێتەرز، گوئی، کۆرتی: نیژادی گوێدەرزیانی باپیرە گەورەیی کورد، که شانامە بەر یزەو و ناوی بردو و کێه کانی پشت کێو و پیش کێو وارگە و نیشتمانی کورد و لور بوو و چوار هەزار سال بەر لە مرو (۲۰۱۱ ز) ئاسنی لی پەیدا بوو و شانامە لە خودایی نامە، وەری گێراو و فیردەوسی فرە بە ئەمانە تەو، وەری گرتو و شانامە لە راستی دا میژوی گەلی کورد و جەنگنامەیی نە تەو وەیی که و نارای کورده و تەواوی قارەمانانی شانامە وژن و ئافرەتی شامە کوردن لە گورد ئافەرینەو و تادوایی هەمویشی راست و دروستە، کهس ناتوانی بیژی هەبونی کیانیان و پیشدادیان و... ی شانامە ئوستورە و ئەفسانەیی، بەلکو حەقیقەتیکی واقعی. گوێدەرز دوا ی زال ی زەر لە ولای تا گوێدەرز بە دەسلەتێنی که سایەتی زەمانی خوئی بوو، هەرکاتی شامە لەو خەتای کردبێ کۆرپو کۆیەنەو و سازدا وەو شای تەویخ کردو و با کانی روستەمی کورد لە زولمی کاووس شاجارز،

بووه، خوئی له باره گای ئه و دورده خاته وه و سهره نجام کاووس شامو حاکمه ده که ن و گو دهرز نه نتیجه ی مو حاکمه که به گوئی شاده گه یینی و ته و بیخی ده کاو گو دهرز ۸ کوری بووه و هه مو ئاگایان له نیشتمان بووه و ولاتیان پاراستوو و شانامه باشتیرین به لگه یه وجیی متمان و باوریشه. (۱)

۱. منیش که کتیی جوغرافیای تاریخی: شاری گه وری هه گمه تان و شه نشان، که به ریز جه واد سد می نویسه یه تی و ئه و مزارو مه به ستانه ی دوزیوه ته وه و گرد و کوئی کردوه؛ ده سم که وت، ده سم دایه، وه گیرانی له فارسی به وه بو سه ر زمانی شبرینی کوردی تا گه لی کورد، له م مزاره یی به ش نه بی ئه م کتییبه له مانگی ره شه مه ی ۱۳۵۳ هه تاوی و ۱۹۸۴ زاین، و ۲۶/۸ کوردی له ۱۰۰۰ دانه دا له چاپخانه ی زانکوئی په هله وی له تاران له چاپ دراوه (شه پوول).

نیشتمان ناسی و ناودارانی کورد

له کیتاوی ۷ دینکرد (دینکورد) له نوسراوه کانی جیی دلنیا ی په هله وی که به شگه لی له وانه تیا چون به ئاشکرا را گه یندراوه، که: ئاشو زه رده شت دوا ی ۴۵ پشت به که یمورس (گه یومیرت) ده گا. زور به ی فره زانایانی یوتانی زه ماننی ژباننی زه رده شت به زیاتر له ۸ هه زار سال بهر له زاین نوسیوه. هه ندی له تاریخزانانی دوا ی ئیسلامیش ورمی یان به جیی له دایک بوونی ئاشو زه رده شت زانیوه بوو یته: گور خور داد بیه (۲۱۱ - ۲۰۰ مانگی) و بلا زه ری (کوچی دوا یی ۲۷۹ مانگی)، کوری فه قیه، مه سعودی (کوچی دوا یی ۳۴۵ مانگی)، هه مزه ئیسه هانی (۲۷۰ - ۳۵۰ یا ۳۶۰). یاقوتی حه مه وی (۵۷۵ - ۶۲۶ مانگی)، فه زوینی و ئه بولفیدای ئه ییوی زه رزاری شازاده ی کورد و...

به پیی ده فی ئاو یستا و نوسراوه ی جیی دلنیا یی زمانی په هه له وی (بن ده هیش) هه م جیی و باری جو غرافیا یی و وار گه ونشینگه ی سه ره کی توره مه ی ئاریادو ژ راوه ته وه و ناسراوه و هه م سنورو باری جو غرافیا یی نشینگه ی سه ره کی هو ژه کانی هیندو ئورو پاییش دو ژ راوه نه ته وه و ناسراوه به مجوره: (ئه لف له کژی (: وه رز) ی ۲۹ به ندی ۱۲ نوسراوی په هله وی به نساوی بونده هیش BUNDEHESHN به ئاشکرا به بیان کراوه که ئاریا وه ج^(۱)

۱. له به ندی ۴ کژ (: وه رز) ی ۱۴ و به ندی ۸ و به ندی ۹ زاد سپرم داها توره که به که مین جوت مه خلوقات له ئاریا وه ج په یدا بووه. که له وی ئاوی هه به که به ئاوی هه به تی: (ئی تی) ناوداره: که له کیفه کانی گه ورکان لای سه رده شت (زه رده شت) سه رچاوه دگری که دیاره ئیرانویج هه ره نهو شو یته به و هه ندی له موته رجیما نی ئاو یستایش به ئاوی ئه ره س، ئاراس، ئاراز و له قور ئانیشدا به ره سس ناو براوه (بروانته به ندی ۳ وی دیوداد و به ندی ۴ و ۱۱ ی فرگرد ۱۹ ی و وی دیو داد په ره ی ۲۴ تا ۲۶ و ته فسیری سافی). که ناهور مه زدا به زه رده شتی و توره [باشترین شوینی له دنیا که له سه ره تاوه ئافراندومه (ئاریا وه جه) که به چاک و باش ناوم برده (شه پۆل).

AIRANVEJ PUNKOSTAKI ATURPAFAGAN بێ کۆزی (فەسڵی) ئەو هەڵی کیتاوی (وی دیو داد) که به وینداد دە خویندریتەوه یانی (کووترینی بەشی ئاویستا) دا هاتوووه؛ یه که مین ولاتی چاک به قاعیده و به زا کۆن خوش کهش و ههواو دارای زهوی پرداهات که من ئاهورامهزدا ئافراندومه و به دیمهیناوه ئاریا وهج بووه که له چۆمه ئاوی پیروز دایتی DAITI تیر ناوو پاراو ده بی...

ئێستا له روی ئەو نیشانانە ی وا باسکران رازونھیتی چەن ھەزار سالاھ؛ ئاشکرا و دەردە کەوێ کە: «خوش کهش و ههواترین ناوچهی ئاترپاتان (ئازربایجان) که سەر زهویه کانی پیر داهاته کانی ئەوێ له چۆمه ئاوی به ناوی (دایتی تی) ئەو دراوه؛ ئاو دەدری، وارگه و نشینگه ی هۆزی ئاریا بووه» دیاره گرینگترین و گه وره ترین سەرچاوه ی چۆمی ناوداری شارچای که له خه توره ئسی ریشه ی زا گرو س «له نهواری سنوری دهس کردی ئیران و تورکیه» و ۵۰ کیلۆمتری باشوری رۆژه لاتی ورمی، له نه خشی سازمانی جوغرافیایی ولات (پ ا، دیزگوار) به ناوی دایوتاب (= دایتی تی ئاو) سهبت و زهبت بووه (له نه خشی کیتاوی ئیران ناسی جوغرافیای تاریخی: شاری گه وره ی هه گمه تان و نه نشان، دۆز راوه و گرده وه کوێ: جهواد صدقی په ره ی ۴ سالی ۱۳۵۴ هه ئاوی تاران).

چۆمی شارچایی له نیزیکی گوندی بهند له ۶ کیلۆمتری باشوری رۆزاوی ورمی به هۆی چەن ریشه چۆمه له ئاوی زۆر نیازی رۆژانه ی خه لکی ورمی و ئاویه کانی ده وره به ری ورمی دابین ده کاو هه ره یه که له و چۆمه له ئاوانه ناوی تاییه تیان هه یه. به لام گرینگترین و پرتاوترینی ئەوانه چۆمه ئاویکه، که له بهر زایه کانی خوراوی ئاوی بهند (له لای خوراوی پالاوته خانه ی شه ریکه ی ئاوی خوار دنه وه ی ورمی و داوئته ی با کوری کیوی ته رزیلو) بو لای گوندی ئارواج (= ئاریا وهج) دیته خواری؛ له نوسینگه ی یانه ی سه تبی به لگه کان (ئه سناد) و ئاودان به ناوی ئارواج (= ئاریا وهج) زهبت کراوه. گوندی که و نارا ی ئارواج له ۴ کیلۆمتری خوراوی ورمی دایه و زهوی و زاره کانی کشت و کال و کیلگه ی جوت و گای ئەوه له باشوره وه ده لکی به چۆمه ئاوی ئارواج، له با کوره وه ئەلکی به داوئته ی کیفی جود له ر، له خوراوا وه ئەلکی به زهویه کانی کشت و کالی گوندی (خنیه: خنره س) و له رۆژه لاته وه، ده لکی به زهویه کانی

کشت و کالی گوندی (سەنگەر فەرهمەرزخان)؛ (گوندە کە ی ئەو لە ۲ کیلۆمەتری خۆراوای ورمی دایە) و زەویە کانی کشت و کالی گوندی (سەنگەر ریگ لەر بە گی) (گوندە کە ی ئەو لە ۳ کیلۆمەتری خۆراوای ورمی دایە)^(۱)

□ نوکته‌ی فرە گرینگ‌کە راستینە‌ی بنەماو ئەسلی مەوزو عە کە (مزارە کە) دەسەلمیڤ ئەمە‌یە: کە زەویە کانی کشت و کالی ۲ گوندی (سەنگەر فەرهمەرزخان) و گوندی (سەنگەر ریگ‌کە لەر بە گی) کە لە گوشە‌ی باشوری روژاوای دەروازە‌ی عەسکەرخان (دەروازە‌ی هیندو)^(۲) و ۹ پلە تا پالۆتە‌خانە‌ی شەریکە‌ی ئاوی خوار دێوە‌ی شاری ورمی پەرە‌دارە، بە کوشە‌ن^(۳) بە کوشە‌ن هیندو: سەرزەوی هیندو» ناودارە، لە نیۆدلی سەرزەوی هیندو (کە ناری دەره‌چایی) ئاش و ئاسیاوی هەبۆه کە بە ئاسیاوی هیندو ناودار بووه، لە مەودای نیوان دەروازە‌ی هیندو و بیه‌داری (جیی قەبرانی قەرە‌سندوق) دەر بە‌ندوبن بە‌ستی هە‌یە کە تاچە‌ن سال پێس سالی ۱۳۵۳ی و ۱۹۷۴ زو ۲۶۷۴ کوردی بە (دەره‌بەندی هیندو) ناودار بووه کە ئیستاگە‌لاریزانی ۲۷۱۱ کوردی بە (دەره‌بەندی سپیهر) ناودارە.

ئیستاگوتترین گەرە‌کی شاری ورمی کە لە ئالی با‌کوری شار دایە بە (گەرە‌کی هیندو) ناودارە و ناودە‌بری. بە تاییە‌ت لە سائنامە‌ی (شالمان سەری سیوم) دا هاتوووە کە سپای ئاسور لە

۱. لە سەرە‌تای پاتشایی هوشە‌نگ‌شای پێش‌دای تا ئاخیری سە‌لته‌ نە‌تی فەرە‌یدون شای کیانی ماد، ولاتی کە ئە‌مرو ۱۱ (ز) بە ئیزان ناودە‌بری بە ۷ ولات ناودار بووه و ریشە‌دارترینی ئە‌و ۷ ولاتە‌ بە (خنرە‌س = خنیە) ناو براوه و بە بیی نوسراوه‌ کانی پە‌هلە‌وی ئایینی زە‌رده‌شتی لە‌م ولاتە‌ پە‌یدا بووه و پەرە‌ی گرتوووە و پەرە‌وانی ئە‌م ئایینە‌یش لە‌ ئایە‌تی ۲۸ سورە‌ی فورقان و ئایە‌تی ۱۲ سورە‌ی قافی قورئان بە‌ ناوی خاوە‌نی رە‌سس چالۆه‌ کان (= خنرە‌س = خنیە) ناوبراوه‌ و ناسی‌راوه‌ (نوکنە‌ ئیستایش لە‌ ناوچە‌ی سەر بە‌ملاز‌گرد گوندی بە‌ ناوی خنیس هە‌یە کە دە‌بی هەر ئە‌و (خنرە‌س = خنیە) بی (شە‌پۆل).

۲. کە بە‌ بیی تاریخی ئە‌فشار ئورومی (ورمی) ناری ئە‌سلی دە‌روازە‌ی عەسکەرخان دە‌روازە‌ی هیندو بووه (شە‌پۆل)

۳. سەر زەوی (کائوش لە‌ ناوی‌ستادا) کە‌وشە‌ن: سنور، مە‌رز، سەر حە‌د، حودود

سالی ۸۳۸ بەر لە زاین بە فرماندەیی (سپهه‌بود دایان) هیرشی کردوته سەر که ناری روزاوی زه‌ریاچه‌ی ورمی و ژماری له ولسات و نازهلێ شاخ‌دار و ئه‌سپی له سه‌رزه‌وی گولیزان (له‌ده‌وه‌ری (ده‌وروبه‌ری) شاری سه‌لماس (زاروه‌ند) و پاتشا‌کان و خیله‌کانی ئه‌و ده‌وه‌ره تا (ئان‌دیا: «هینده») به وه‌ینه‌ی باژوباج وه‌ر گرتووه.

ئێستا به پێی نیشانه‌ی هه‌رێمی و جو‌غرافیایی که له‌سه‌روه‌ ناویران به‌ئاسانی ده‌زانری که: ناوی به‌کی له‌و ۲ گونده‌ که کوته‌تره‌ودێر سازه‌ و له‌ روزه‌لاتی گوندی ئارواج دایه‌ و ئێستا به‌ گوندی (سه‌نگسه‌ر) ناو ده‌به‌ری، سانسگر (جیی) په‌یدا بونی زمانی سانسکریت) بووه‌ و به‌ تێپه‌ربونی زه‌مان به‌م جو‌ره‌ی به‌سه‌ر هاتووه‌ و گوێرانی به‌ سه‌ردا هاتووه‌.

له‌ لایێ تره‌وه‌ ئه‌مه‌ رون ده‌بێته‌وه‌ که ئێرانیان له‌ گه‌ل خوشک و بریانی هیندی له‌م سه‌ر زه‌ویه‌ پیرۆز و مدفه‌ر که‌دا له‌ که‌ناری به‌ کتراه‌یون، که‌ له‌ پاشان، دوا‌ی په‌یدا بون و په‌ره‌ گرتنی ئایینی زه‌رده‌شت لیک جیا بونه‌ته‌وه‌ (له‌م باره‌وه‌ له‌ ده‌قی (ویدا) کتیی موقه‌ده‌سی هیندوه‌ کان) به‌ تێر و ته‌سه‌لی قسه‌ی لیکراوه‌.^(۱)

باشه‌ بزاین پورو شه‌سب باوکی زه‌رده‌شت که‌ له‌ ئاترو پاتان ژیاوه‌ له‌ ده‌وه‌ری ئاوی هه‌یه‌تی بووه‌ و ناوی خاتو (ده‌غدویه) ی بیستوه‌ که‌ کیژی به‌کی له‌ سه‌رانی ناوداری مه‌رگه‌ (مه‌رگه‌وه‌ری) ئاتر پاتان بووه‌ و ده‌بخوازی و ده‌بنه‌ جه‌لالی به‌ کترو زه‌رده‌شت له‌ و ژنو پیاوه‌یه، زیاتر له‌ (۶۵۰۰) سال به‌ر له‌ مه‌سیح له‌ دایکبووه‌: (یه‌سنا) و به‌ پێی لیکو‌لێسه‌وه‌ی پروفیسور کاتراک که‌ نوسیویه‌تی: «گوشناسی کیانی ماد به‌ پێی ئاوێستا پشتیوانی له‌ زه‌رده‌شت

۱. له‌ کیتاوی ۷ دینکرت (له‌ نوسراوه‌کانی جیی دلیایی په‌هله‌وی که‌ به‌شگه‌لی له‌وانه‌ تیاچون) به‌ راشکاوی راگه‌باندراوه‌ که: ئاشو زه‌رده‌شت دوا‌ی ۴۵ پشت به‌ گه‌یومیرت: که‌ یمورس (به‌ که‌ یمورس ده‌گا) و زوربه‌ی زانایانی یونانی لایان وایه‌ که‌ زه‌رده‌شت له‌ خوددی ۸ هه‌زار سال به‌ر له‌ عیسا مه‌سیح ژیاوه‌ و هه‌ندی له‌ میژوانانی دوا‌ی ئیسلامیش لایان وایه‌ ئاشو زه‌ر ده‌شت له‌ ورمی له‌ دایک بووه‌. بووێته‌: کوری خوردا دیه‌ [۲۱۱ - ۳۰۰ مانگی] و بیلازه‌ری (مردوی ۲۷۹ مانگی)، کوری فه‌قیه‌، مه‌سه‌ودی [مردوی ۳۴۵ مانگی]،

هه‌مه‌زه‌ ئیسه‌هانی [۲۷۰ - ۳۵۰ یا] ۳۶۰، یاقوت حه‌مه‌وی، قه‌زوئی و ئه‌بو‌لفیدا نه‌ییوی زه‌رزاری...

کردوه و ئاوێستا به (ك و ویشتاسپه ناوی بردوه و بهمهزن و پله بهرز یادی کردوه که باوکی لوهراسب (ئه ئورۆت ئه سپه) که لوهراسب کورپی ئهروه ند شا کورپی پهشین کورپی که ی غوباد بووه و ههروا ده نوسی ئه م گوشتاسبه گوشتاسبی هه خامه نشی ئیه. فبردهوسی توسی له زمانی که یخوسره و شاوه له باره ی لوهراسبه وه و تویه تی

بیره جهاندار هوشنگ هست همان راد و بینا دل و پاک هست
 ز تخم پشین است و از کیقباد دلی پر ز آتش سری پر ز باد
 یانی لوهراسب له توره مه ی جیهاندار هوشه نگه، که مهزن و دل بینا و پاکه، له تومی پهشین و که بقوباده و ئاگرین و باغره.

ئه مانه کور ته بی بون له بابته ناسینی گوشتابی کیانی کوردی ماد؛ دیاره به بیی نوسراوه کانی به هله وی که له ئاوێستایشا ناوبراون پێشدادیان و کیانیان که س نا ناتوانی به ئه فسانه ی دابنی و شانامه له خودا بینامه به ئه ماته وه نه قلی کردون و راستیه کی تاریخین.

پروفسور کاتراک نوسیویه تی روزگاری زه رده شت (۵۰۰۰) ههزار سال بهر له جهنگی ترویا troya و (۶۰۰۰) ههزار سال بهر له له شکر کیشی خه شایارشا بوسهر یوتان بووه که کورده کانی در ی لای ورمیی ئیستا (۲۰۱۱ ز) جهنگیان له گه ی یونانیان کردوه و (۶۰۰۰) ههزار سال بهر له مردنی ئه فلاتون بووه. یانی زه رده شت پیتعه مبه ر (۶۵۰۰) بهر له عیسا مه سیح ژیاوه.

جه م یا جه مشید ناوی خانه دانی بووه که (۷۰۰) سال پاتشایان کردوه و ئه ژی ده ها ک ناوی له بنه ماله به ک بووه که ههزار سال له ئیران پاتشایان کردوه و فه ره ی دون ناوی خانه دانی بووه که (۱۵۰۰) سال پاتشایان کردوه (بروانه کتییی زه مانی زه رده شت نوسراوی پروفسور کاتراک به زمانی ئیگیسی و ته رجه مه ی که یخوسره و که شاوه رز بی تاریخ په ریه ی ۹ تا ۱۸ و په ریه ی ۱۷۰ و... تاریخی کو مه لایه تی ئیران سه عید نه فیسی (شه پۆل)

بو باشر ناسینی نیشانه کانی به جی ماو له کوچه رانی تا قمه کانی هیندو ئورپایی نا به م نیشانه ی خواره وه رونتر بکرته وه:

۱- هه بونی به سه دان ته پۆلکه ی که و ناراله ناحیه کانی خوژاوا ی زه ریچه ی ورمی که کوئی

ئاوه دانای ئه‌وانه ده گهرینه‌وه بو بهر له هه‌لچون و باهوژو سوئامی زه‌ریاچه‌ی ورمی، زوربه‌ی ناوی ئه‌وانه ره‌گ و ریشه‌ی ئاوئستایان هه‌یه و فره جیی سرنج و بیرلی کردنه‌وه‌ن که له‌م دوایانه‌دا دوکتور رابیرت بریدووود له‌ تاومی روژه لاتناسانی زانکووی شیکاگو لیکۆلینه‌وه گه‌لێکیان له‌ ته‌پۆلکه‌ی گوندی (جارمو) له‌ به‌شی باشوری کوردستان نێزیکه به‌ به‌شی روژ هه‌لاتی کوردستان نه‌نجام داوه و دوا‌ی نه‌زمونی رادیو کاربون به‌ سه‌رشوئته‌واری باقی ماوه‌ی وێرانه‌کانی: (جارمو) جوان ده‌رکه‌ و تووه که نه‌م شوینه‌واره، ده‌ گهرینه‌وه بو ۹ هه‌زار سال به‌ر له‌ دایکبونی عیسا مه‌سیح و چه‌ن سال به‌ر له‌ مرو‌سالی (۲۰۱۱ ز)؛ زانایانی ئه‌مریکایی له‌ ناحیه‌ی قوتبی باکو؛ شوئته‌ واریکیان له‌ ریی‌را دیو کاربون جه‌ربارند دوه‌ و نه‌زمونیان کردوه ئه‌و ناحیه‌یش گه‌راوه ته‌وه بو ۹ هه‌زار سال به‌ر له‌ زاین که جیی ژیان بووه.

۲ - هه‌بونی به‌سه‌دانی گوندی کوئه له‌ پال یه‌ کدا که ریشه‌یان له‌ ئاوئستادا هه‌یه که‌له

شاره‌کانی تری ئیتراندا وجودیان نیه

۳ - هه‌بونی به‌ده‌یان خێله کورد به‌ تایفه‌ی جیا‌جیای ره‌سه‌نی خو‌جیی به‌ رو‌خسار وله‌ش و لار و قلا‌فه‌ی جو‌ر به‌ جو‌ر قلا‌فه‌ گه‌لی که شه‌باهه‌تی نیسی‌یان له‌ گه‌ل مه‌ردمی قاره‌ی ئوروپا دا‌هه‌یه) که له‌ روانگای کو‌ر و کو‌مه‌ل و کو‌مه‌لگا ناسی دا فره‌جیی سرنج ووردبوته‌وه‌یه.

۴ - ناوی بنه‌ ماله‌یی هه‌ندی له‌ خپیل و تایفه‌ی نیشته‌جیی به‌ تایه‌ت ناوی هه‌ندی له‌ نیشانه‌کانی هه‌رمی و جو‌غرافیایی وارگه‌ و ناوی خانو به‌ره‌ی میژویی، ته‌پۆلکه‌کانی کو‌ن و که‌ونارا، ئاوه‌دانیه‌کانی کو‌ن؛ ده‌شته‌کان، کی‌وو ناوی کی‌فه‌کان، جه‌زیره‌ و که‌نداوه‌کان، چۆم و چۆمه‌ له‌ کان ئالم سه‌رده‌مه‌دا گه‌ لاریزانی ۲۷۱۱ کوردی و نو‌کتوبری ۲۰۱۱ زاینی به‌م ناوانه‌ن [ئاریان، ئاریه، نه‌سو‌ر، ئالم، نه‌نگل، ئور؛ ئه‌وقان (= ئه‌وقان) ئیره‌وان، پرپر، بردش + به‌رده‌ره‌ش، بردرس (= برتیش)، بلول (= بابل)، بلود (= په‌هلو)، به‌هله (= په‌هله)، تورکمان، جهوود، چین، حه‌به‌ش، دان (= دانو = دانمارک) ده‌ری (هۆزی گه‌وره‌ی کوردی ده‌ری که‌له وه‌خت و روژگاری خوێدا هیرشیا‌ن بو‌سه‌ر یونان برده‌وه^(۱) «شه‌پۆل».

۱. غیاسه‌دین محمه‌د درامپوری له‌ کتاوی غیاسو لوغات په‌ره‌ی ۶۳۳ دا نویسه‌یه‌تی: پارسی زمانی

ره بهت (= ریبات)، روم، رومئا (ناوی ولاتی له له وح: (ته ته له) نوسراوه کانی ناسور)،
 زرمان (= ژرمان)، سامرتی + سامرنو (= سومیر)، سکسانی (= سکایی)، سور، عه ره ب،
 فه ره ننگ، فه ننگ (فه ننگ ناوی گوندیکی شکاکه) (= فینیق)، فه شقاق، کرمان (= کرمان)،
 که لهر، که نعان، کوت + کوتی (ناوی ولاتی له ته ته له نوسراوه کانی ناسور)، گورجی، گول +
 گولوا (۶۵ له سه د خه لکی فه رانسه) لور، له زگی، له ک، لول ناوا + لللی (= لولوبی ناوی
 ولاتیکی کون و که و نارایه له ته ته له نوسراوه کانی ناسور)، موغ؛ موغول؛ نه خجه وان، هیتد، یون
 (= یونان)^(۱)...

پیوسته بزاتری: هه ره به که له ناوی تایفه و شویته کان و نیشانه ی ههریمی و جوغرافیا به کانی
 ناوبراو به نوبه ی خویمان ته کری شی بکریته وه و ته و جیه بکریتن. به لام ته نیا بو ناساندنی باری
 جوغرافیایی سه رزه وی بردش (= به رتیش) لانی که م ته بی ده دوازه لا په ره ی له سه ر بنوسری

→ خه لکی نیسته خری ئوستانی پارسه که خه لکی نیسته خر قسه یان پیکردوه . ۲ - زمانی په هله وی که خه لکی
 ره ی (ری) و نه هاوهند (نوحاوهند) و نه و دور و به رانه قسه یان پیکردوه . ۳ - دری که له له نیو شیوه ل و
 دو ل و له نیو کیف و جیاکان خه لکی قسه یان پیکردوه و قسه ی پیده که ن که ئینتایش هوژیکی پرچه شیمه تی
 کورد، به ناوی دری هه ن و له ناوچه ی سه ر به شاری ورمی ده ژین و سه روکی هوژی دری لای ورمی ناوی
 سه سه ن دری به که به کوردی قسه ده که ن (شه پوول).

۱. زور به ی خیل و تایفه و ده سه کانی ئینسانی به پودانی داب و ده ستوری کون و دیزین، جیی نشیمه ن و
 نیسته جیی خوئی به ناوی مه زنی توژه مه ی خوئی، یا له سه رینه ره تی، به ناوی دیکه ناوی لی ده نی و له کاتی
 کوچ کردن بو شوینی تر، جیی نیسته جیی وری تازه و نوی خوئی به ناوی له م بابه ته وه، به لگه ی میژیوی فره ن.
 بووینه: نه رمه نیه کانی نیسته جیی ناوایی جولفا که له که ناری چومی ناوداری نه ره س له ناوه راستی سه ده ی
 ۱۱ ی مانگی دا به فه رمانی شاه عه باسی گه وره بولای نیسه فه هان کوچیان کردوه له که ناری (زاینده رود =
 زنه جه م) شاریکیان به ناوی (جلفا: جولفا) سازداوه. جیی سرنج نه مه به له م روزگاره دا که نیمه ی تیندا ده ژئ
 جوار جیی به ناوی (پارس)، جوار شوین به ناوی (پیکه ن)، جوار جیی به ناوی (له نده ن)، جوار شوین به ناوی
 (واشینگتون) و جوار جیی به ناوی (روم) ناوده بردرین.

لەم بەلگە و قسانە ئەوە دەردە کەوێ لەم ناوچە یە کە بە ورمی ناو براووە و دەناسرێ تۆرەمە ی مروی هیند و ئاریایی، ئاری لەسەرە تاووە لەم ناوچە لە ئالی خۆراوای ورمی بار و کوچیان خستووە بە درێژایی رۆژگار، ژمارەیان زیادی کردووە؛ تا هەمو ناوچە کانی خۆرنشینیی زەرپاچە ی (ورمی) یان داگیر کردووە و خەلکە رەسەن و نیشته جیی بە کە ی ئە و ناوچانە کە گۆر و ئەوانیان کە مەتر بوو و کزوکە نەفت بون^(۱) بە گەرانی گەردون یە کە لە دوای یە کیان بۆلای خویان را کیشاووە و فیرە کار و کاری کێلگە و کشت و کالیان کردون و لە بن دەس خویان کاریان پیکردون و دوایی کە ژمارەیان زیادی کردووە بۆ ناوچە کانی ئاسیا و ئورویا و با کوری قاری ئە فریقا کوچیان کردووە.

□ زمانی سوریانی «گاتی» ئەوە ی دیارە گاتھا: گازە کان بە هەزاران سال لە (ویداد) کوئترن و خەتی پیرۆز یا تەریقە ی ئەلف و بیتکە یی کە لە میسردا برەوی هەبوو تا خودودی ۱۰۰۰۰ سال برەوی بوو و لە پیت و واژە کانی ئاویستا و ئەلف و بیتکە ی سومریانی کە و نارا وەرگیراوە و رونوسی بوو و لە ئاویستا بە کە می ئال و گۆریان کە بەر لە ۶۰۰۰ هەزار سال ئاویستا هەبوو و لە راستیدا، ئەلف و بیتکە ی ئاویستا ریشە و رەگەزی تەواوی ئەلف و بیتکە ی جیهانە. تا چەن سال بەر لە مرو (۲۰۱۱ زاینی) زانایان وایان دەزانی کە خەت لە سومیرەو هە پەیدا بوو و ئال و گۆری بەسەردا هاتوو، بەلام ئە و ئاسە وارو شویتە وارانە ی لە (میلیان - ی فارس و شوش و تەپە ی یە حیا) دۆزرا و نە تەو، دە ی سەلمیئی کە خەت لە و لاتیکدا پەیدا بوو کە ئە مرو ناوی ئیرانە و لە لایی ترەو لە چاپی دایرە تۆلمە عارفی ئینگلیسی (۱۹۲۹ زاینی) دا، نوسراوە: پەیدا بونی ئەرقامی هەندسی (ژمارە نوسی) ئە بی لە ولاتی کە ئیستا بە ئیران و هیندناو دە برین بو ی بگەریی (شە پۆل) بە وەرگرتن و نەقل لە کیتاوی ئیران ناسی، جوغرافیای تاریخی شاری گەورە ی هە گمە تانە و ئە نشان، جە واد صدقی لە پەرە ی ۲ تا ۹ چاپی رە شە مە ی ۱۳۵۳ هە تاوی و ۲۶۷۴ کوردی و ۱۹۷۴ زاینی. چاپی زانکۆ ی پە هە لە و ی

۱. لە زامیادبەشت بە هە بونی مروی نااری و هەروا لە کزی (وەرز) ی ۲ کیتاوی وینداد هە بونی مروی کریت و ناحەز و بەد قلافە و ئە هەرمە نە ی نشان قسە کراوە.

(لیکۆله‌ران خه‌به‌ردار ناویستاناس و سوهراب بولسارا ناویستاناسی ناودار).

یه کهم زاراوه‌ی هوۆزی ئاری.

له روژگاری کهو نارا هوۆزی خواهن هونه‌ر و پرهیز هه‌بووه که زاراوه‌ی تایه‌تی هه‌بووه و تایفه‌و تیره‌ی لی جیا بوته‌وه و به دنیا دا بلا بوته‌وه. ئەو تایفه‌و تیرانه هه‌ر یه که به‌ره به‌ره زوانه که یشی له گه‌ل زوانه یه که مینه که دا ئال و گوڤرانی به سه‌راهاتووه و بوته‌ زوانی سه‌ر به خوئی ته‌واو. دیاره به‌سه‌دان سه‌ده زارو زاراوه یه که ده‌توانی بیته‌ زوانی سه‌ربه خوئی ته‌واو. زانایانی زوانناس، زوانی کوڤ و کومله‌و کومله‌گای به‌ره‌ی مروفیان له باری تیکلاوی (ته‌ریب) و قه‌وا عیدوزاکۆن و ده‌ستور (:گرامیتر)ی زمان کردۆته ۳ ده‌سه و هه‌رده سه‌ینکیشیان کردۆته چهن جوڤ: ده‌سه‌ی زمانی یه که بین، ده‌سه‌ی زمانی چه‌سه‌په‌نده، ده‌سه‌ی زمانی که خوئی جووش‌بدا.

(ده‌سه‌ی زمانی یه که بین، له‌ت، سیلاب، سریقکا، یه که مه‌فته‌ع نه‌ گه‌ر ۲ پیت و یه که بین بن وه که چر، در، پر، بر، چو، مو، شو، دو، تو، تو، دو، هو، مس، کز، مژ، دژ، دش، مر. ۲ یه که بین و ۳ پیت بن، سی پیتی وه که داو: راو، خاو. ۳- دو بین بن و چوار پیت بن چوار پیتی وه که: باوک (با - وک) مامر (ما + مر) - ۴ - پینج پیت بن وه که هاوار (ها + وار). نه‌خووش (نه + خووش) - ۵ - شه‌ش پیت بن وه که: هه‌نجیر (هه‌ن + جیر) - ۶ - سی بین بن وه که ئاره‌زو (ئا + ره + زو) چه‌وت پیت بن وک: شاره‌زور (شا + ره + زور)، هه‌شت پیت بن وه که: هه‌ورامان (هه‌و + را + مان) بروانته کتیپی ژیناوه‌ری زانایانی کورد، له جیهانی ئیسلامه‌تی به زمانی کوردی نوسراوی د. محمه‌د سالج ئیبراهیمی (شه‌پوول) جیی سه‌رنجه‌ له‌م کیتاوه‌دا باسی زانایان و نادارانی نه‌ته‌وه‌ی کوردی هه‌رچوار پارچه‌ی کوردستان کراوه و هه‌روا له کوردانی به‌شی شوڤه‌وی به‌رویش کراوه، یانی: (شه‌پوول) له‌م ریگاو، و یستوبه‌تی بلی: کوردستان یه که پارچه‌یه و ئەم سنورانه ده‌سکردن. چایی ۱۳۶۴ هه‌تاوی و ۱۹۸۵ زاینی و ۲۶۸۵ کوردی تاران.

چون زمانی ده‌سه‌ی زمانی یه که سیلابی چه‌سه‌په‌نده، زمانی خه‌لکیکن که ئاریایی نین لیڤه

قسە ی لێنا کرئ.

بە لآم تاقمی ئەو زمانانە ی وا جۆش دەخۆن، زمان ناسان، دە بکە نە دو دەسە، ۱ - دەسە ی سامی - ۲ - ناسۆری قەدیم «بابلی = سوریا نی» ئارامی، فینیقی، عیبری، عەرەبی... وە دەسە ی هێندو ئوروپایی ئەم زمانانە بە گشتی لە تەواوی ئوروپا و ئەمریکا و بە شێ فرە لە ئاسیا و ئەفریقا برەو دارن.

زمانی برەودار

۱ - بە پێی سەر ژمیری ئاکادیمی فەرانسە لەم چاخ و وژگارە دالە دنیا دا (۲۷۹۶) زمان لە نیو بەرە ی مرودا برەودارە، دیارە دە توانین بیژین: زمان بونە وەرئ زیندگە، کە هەمیشە و دايم لە گوڤریان و زاوژئ دایە. و زیاد، دەبی و لە نیو دەچی و گوڤریانی بە سەردادی^(۱)

۲ - واژە ی سامی لە ۱۸۱۷ز، ئەو هیلن کەسی بە کاری هیناوه (ئایشین هورین) بە کاری بردووه هەر وه کو (ریشان) زانای ناوداری فەرانسە ی دەلی: (واژە ی سامی). زاواوه یی راست و دروست نییە، وە ک دیارە واژە ی (سامی) لە هەمبەر (ئاری، ئاریایی) بە کار براوه.

۳ - ۷۲ کەس تەوراتیان لە عیبری وه هیناوه تە سەر زمانی یوتانی کە واژە ی سوریا نیان لە تەرجه مەدا فرە بە کار بردووه و لە پاشان ئەم تەرجه مە یوتیا نیە یان چەن جار لە گەل عیبریە کە دا بەراوردو هەلە گیری کردووه و لە هەر شوێنێکدا و شە یە کی سوریا نی بویی، لایان؛ نە بردووه و نە یان گوڤریوه. (شوایتیرز) فەیلە سوف و لیکۆلەری ناودار لە (وهرزوفه سلئ): کژئ «زمانی ئارامی و رەخنە ی بودایی» لە کیتاوی خوێندا بە ناوی «بو دۆزینە وه ی عیسا ی میژویی» دەنوسی: دوا ی بلاو بونە وه ی گرا میژئ زمانی ئارامی، یه هودی، فەلە ستینی لە ساڵی ۱۸۱۶ زاینی و ۲۵۱۶ کوردی دەرکەوت؛ کە ئامۆژگاری و پەند دادانی بە ناو و دەنگی عیسی مەسیح لە سەر کێف بە چ زمانئ و تراوه و بە یان کراوه. ئەم لیکۆلینە وه درگای قسە بە شەردانی بەست کە تا چەن

۱. زمانی کوردیش چون موشتە قاتی هەبە و واژە ی لئ سازدە بی لە روانگای عیلمی یه وه زمانئ زیندووه بروانتە دا برە تولمە عارفی د. فەرید وه جلدی لە باسی زمان دا (شە پۆل)

سەدەشان بە شانی زائینە کانی دیکە دەچوو پێشەو. (۱)

بەرلە سەدە ی ۱۷ زاینی مەسیحیان نەیان دەزانی زمانی عیبری و سوریانی و کلدی لیک جیا بکەن؛ جا هەر لەم سۆنگەووە ئەم سۆ زاراوەیان بێ جیاوازی لە جیبی یە کتر بە کار دەبرد. لە سەدە ی ۱۶ زاینی چلوونی زمانی دایکی عیسا مەسیح بە تەواوی کەوتە بەر لیکۆلینەووە. دیارە جیاوازی بیروراییی فرە ی تێدا بوو و وتراو: حەوارییون بە زمانی سوریانی ناخەوتون. باشە بزاین لە سەدە ی شازدە تا سەرە تایی سەدە ی حەفدە ی زاینی هیچ کەس نە ی دەزانی سوریانی و عیبرانی و کلدانی و بابلی و یەهودی چ زمانی و چ زاراوە بە کت تالە نێوان ئەواندا بتوانن فرقی و جیاوازی دابنن بە لām دوا ی چەندی (ئیسکالیگر) جیاوازیە کی لە نێوان ئەو زاراوانەدا، دانا.

سەبارەت بە راست و دروست بە کار بردنی وشە ی عیبریش جیا یی بیرورا هە یە یانی کە سۆ نە بزانیووە چلوون و وشە ی عیبری دروست لە جیبی خوێندا بە کاری بیا، بە لām (کولود سومیز) ئوستادی زانکۆ ی لیدەن؛ دوا ی لیکۆلینەووە ی خوێ رای گە یاندووە کە لە ئینجیل و قسە ی پێشە وایانی قەدیمی دینی مەسیح هەر وەختی کە دە لێن عیبریە، مە بە ستیان سوریانی یە، چونکالە سەرە تایی مەسیحیگری، یەهودیان بە زمانی عیبری هیچ ناسیاویان نە بوووە و تا سەدە ی ۱۹ ئەووە کە ئیستا بە ئارامی ناوی دە بەن، کلدیان پێی و توووە...

لە چاپی دایرە تۆلمە عارفی ئینگلیسی سالی ۱۸۴۲ زاینی دە بیندری کە زاراوە ی ئارامی بەرلە سەد سال هێمان و شە یی کەوی و ناودار نە بوووە کە هەموو بزاین لە تەواوی ئەو ۲۰ جەلدە ی ئەم چاپەدا تەنیا لە یە ک جیبی وشە ی (ئارامی) بە کار براووە و لە یە ک شوێنە یشتا بوو

۱. محەمەد صالح ئیبراهیمی (شەپۆل) بوێی زمانی عەرەبی قورئانی هێناووە تە سەر زمانی شیرینی کوردی تانە و کوردانە ی کە هوگری قورئان لە کاتی قورئان خوێندنەووەدا زیاتر سرنجی زمانی کوردی بەن و پتر زما ی شیرینی کوردی فێربن و هەر و قورئان لە نێو پوسولماناندا بێتە پشتوانی زمانی شیرینی کوردی و زالمان و مارزان نەوێرن زمانی شیرینی کوردی قەدەغە بکەن و بەری پەر وەردە کردن و بلاو بونەووە و پەرە گرتنی زمانی شیرینی کوردی بگرن (شەپۆل).

ئاگاداری خوێتەرانی نوسراوه یا سوریانی...

بۆ لای بردنی فرەیی له که‌ندو کو‌سپیی تاریخی و مه‌زهه‌بیی له‌ نێوه‌ راستی سه‌ده‌ی نوزده‌ی زاینی به‌ ناچار چه‌ن زاراوه‌ی تازه‌ی ئارامیان سازداو به‌ر له‌و تاریخه‌ قه‌ت ئاوه‌ هازاراوه‌ به‌ ک له‌ قسه‌و نوسیندا نه‌بووه‌ و به‌ کارنه‌ براوه‌ مه‌ گه‌ر له‌ ده‌قی ته‌ورات دا له‌ مرو‌یی به‌ ناوی ئارام قسه‌ کرا بێ) تاریخ نوسانی دوای ئیسلام به‌ تایه‌ت چه‌مه‌ ئیسفه‌هانی و کورپی نه‌دیم که‌ ساباره‌ت به‌ خه‌ت مه‌ به‌ستگه‌لی فره‌ وردو گرینگیان به‌ یادگار به‌جێ هیشتووه‌ و به‌ ریویاتی ته‌ورات فره‌ ناسیاویون له‌ نوسراوه‌ کانی خویناندا به‌ داهێتانی خه‌تی به‌ ناوی خه‌تی ئارامی ناویکیان نه‌ بردوه‌.

واژه‌ی ئارامی له‌ سالی ۱۸۷۴ زاینی ئاکادیمی فه‌رانسه‌ کو‌مه‌لی زاراوه‌ی سوریانی و کلدی و عیبری و غه‌یره؛ کردو‌ته‌ زاراوه‌ و ئه‌م زاراوه‌ تازه‌ له‌ باری زمان ناسی یه‌وه‌ ته‌نیا بۆ عه‌قیده‌و باوه‌ری مه‌سیحیان شیاوی به‌ کاربرده‌ و فه‌قه‌ت «وه‌رگرتن له‌ په‌ره‌ی ۱۷۹ - ۱۸۳ ی ئێران کو‌ده‌ جزمی ۸ «خه‌ت و فه‌ره‌ه‌نگ» (ئه‌سه‌ری: د. بیه‌روز) به‌ نه‌قل له‌ سه‌رچاوه‌ی به‌رو جه‌واد صدقی هه‌ر ئه‌و‌ی له‌ په‌ره‌ی ۱۰ تا ۱۲»

۴- فه‌نک ناوی گوند بکه‌ هی شکا که‌ به‌ لām فه‌نک ناوی به‌ کی له‌ تایفه‌ کانی هو‌زی کورده‌ که‌ له‌ گونده‌ کانی: گونی: جونی که‌ له‌ ۳ کیلومتری باشوری، خو‌رنشینی هه‌شتیان دابه‌. ۲ خه‌لکی - گوندی گونی (= گوینه) ۳ گوندی سیدان (= صیدون که‌ له‌ نێریکی هه‌شتیان نیشته‌ جین سه‌ربه‌ دپهستانی صومای که‌ له‌ باکورپی خوراوای شاری ورمی به‌. ئه‌وه‌ دیاره‌ زمانه‌ کانی هیندو ئوروپایی له‌ ئوروپایی که‌ به‌ زیاتر له‌ ۷۰ شاخه‌ دابه‌ش بووه‌ و له‌ بنه‌ره‌ تا زمانه‌ کانی هیندو ئوروپایی له‌ زمانی گاتایی موشته‌ق بون و به‌ درێزایی رو‌زگار بیکه‌ بشتون و کامل بون که‌ چی به‌وه‌ مووه‌ لیک‌دورکه‌ و تنانه‌یش و دوای هه‌زاران سال جیایی هیشتا هیندی واژه‌ له‌ نیوا نیاندا ماوه‌ که‌ هه‌مویان به‌ شه‌ریکی و برابه‌شی به‌ کاری ده‌به‌ن، وه‌ کک واژه‌ی (ده) که‌ له‌ ئاو‌ستادا DÂÇA، سانسکریت DÂÇA، ئه‌رمه‌نی DASS، روسی DECITE، لاتینی DECLM، ئیتالیایی DIECI، ئیسپانیایی DIES و له‌ زمانی کوردی و زاراوه‌ کانی فارسی دا (ده) به‌ کار ده‌بری به‌ لām له‌ سانسکریت دا (ه) به‌ (س: سین) گو‌ده‌ کرئ، به‌ لām هه‌ر وه‌ کودیمان هه‌ر ئه‌و پیتی (ه) بێنجه‌ که‌ له‌ سانسکریت له‌ باقی زمانه‌ کانی دیکه‌ی که‌ له‌ سه‌ره‌وه‌ باس کران (ه) به‌ (س) گو‌ردراوه‌.

دوکتورا، شلیلیچەر A. SLELICER لەم بارەوه دەڵێ: «بەپێی قەوانینی سەلماوی بەدریژای روژگار شوین وەرگرتنی گشتی ئەوه له شیوهی و تووژی بەرهی مروو جووی گوو کردن و دەربرینی واژه، سەلماوه که: زمانی که مروفی ئاری و ئاریایی قسهیان پیکردوه و پیتی ناخاوتون لانی کهم ده ههزار سال بهر له مروو ۲۷۱۱ کوردی ۲۰۱۱ ز ههبووه، (ئاری) واژه به کی تیکلاوه له ئاروی ئاربهواتای ئاگره و (ی) یش بوئیسبهته.

زاراوهی گاتایی: گازه «زمانی سوریانی»: کوردی دهورهی ماد کوویتی، گووتی، کیانی پیشدادیان، ساسانیان و ئەشکانی: کورد: پهلهوی و زمانی خەلکی کوردی ئیستا، ئاویتسای تازه، کوردی ساسانی و کوردی هوژی گهورهی دری که له روژگاری خویدا بهرگری له هیرشی یونان کردوه و هیری دوو له کتیبی، خویدا یادی کردون و ئیستا سالی ۲۷۱۱ کوردی خیلی پرچه شیمهت: بهرفره و زور و زهوهند، به ناوی دری له داوینتهی خوونیشینی زاگروس (له ۵۰ کیلومتری خووراوی ورمی تا کهنار که ناری روو ههلاتی زهریای مه دیترا نه نیشتمانی دا گیرکراوی بن دەس تورکانی کوته عوسمانی، دهژین. واژهی مه دی ترانه، واژه به کی تیکلاوی مادی کوردیه (مه د - مه دی ناوی هوژی کوردی ماده، تران یاستران به واتای دهنگ و ناوازه یانی گورانی، دهنگی شه پوله به یتا په یته کانی زهریای مه دیترا نه ههروه کو دهنگی گورانی و سترانه: ستران بیژ. (ه - ه) بزویته و بوئیسبهته، ههروه کو: نامه: نام + ه - باله ... (شه پوله) له سه دهی سیوه می مانگیدا زمانی ره سمی و نه ده بی ولاتی که ئیستا به ئیتران ناو ده بری زمانی هوژی کوردی دری بووه له که و نارا، له چاخی خویدا کراوه ته زمانی فره می.

باشه بزانی زمانی پهلهوی ۵ زاراوه هه بووه که به کی له وانه به ناوی پهلهوی کلدانی «موبتی پهلهوی» ناودار بووه (نه قل له په ره ی ۴۱ کتیبی زه رده شت نوسراوی پر وفسور کاتراک) له به ند ۸۷ فهروه ردین به شت دا ده لی «فهروه هیز: که یمورس: گه بیومیزت، میزی کامل به که مین مرویه که گوئی رادیزی ئاموژگار به کانی ئاهورامزدا بووه و بنه ماله کانی ولاتی ئاری و توهمه ی ئاری له و مروو مه زن و پاک و چا که وه، په یدا بوون.

میرخواند له (رهوزه توه فا) دا له باسی پاتشایی پیشدادیان دا نوسیوه تی: «که یومه رت: که یمورس واژه به کی سوریانی به وئیستا زوری له واژه و وشه ی سوریانی له زمان و شیعر و نه ده بی کوردی دا هه ن ههروه کو عید: جیژن، به لدا که شه وی نه وه لی چله ی زستان، خه لکی

ده یکه نه چیژن که ئیتر له وه به دوا روژ بهره بهره زیاد، ده کاو ههروه ک ئه وهی روژ له دایک ده بی و شه و کهم ده کاو روژ درێژده بێته وه.

یه لدا:

نالی:

شهو ی یه لدا یه، یا ده یجوره ئه مشه و که دیلهم دورله تو بی نوره ئه مشه و
 دلّم وه ک حاکمی مه عزوله، قوربان خه لاتی وه سلّی تو ی مه نزوره ئه مشه و
 دلّیش مایل به دیله ی تو یه، بو یه له من وه حشی و پره میله و دوره ئه مشه و
 که تو ی شای که ج کولاهی دیله مه ستان چ با کم قه یسه روفه غفوره ئه مشه و؟
 له خه وه له ساوه، یا ئالۆزه چاوت؟ هه میسه وایه، یا مه خموره، ئه مشه و؟
 سوروشکم نه قشی چاوی تو ده کیشی جیگه م سه رداره که ی (مه نسوره) ئه مشه و
 موسولمانان ده پرسن حالی «نالی» له کونجی بیکه سی مه هجوره ئه مشه و
 نه بو علی محمه د به له می (مردوی ۳۲۹ مانگی که له ۲۹۵ مانگی تاریخی ته به ری
 نوسیوه و له عه ره بیه وه کردویه ته فارسی و رای گه یاندوه که (که یومه رس) و (ئیلده ی) ژنی
 هه ر نه و مه شی و مه شیانه بوون. (۱)

کوری نه دیم (۲۹۷ - ۳۸۰ مانگی) له ده قی ئه ل فیه رست (۳۷۷ مانگی نوسراوه) له ژیر قسه
 له بابته قه له می سوربانی، نوسیویه تی «تیادورس - له ته فسیری که له سه فیری په یدابونی
 ته ورات کردویه تی: ده لی: خوا به زمانی نه بتی که ره وان ترینی زمانی سوربانی یه له گه ل
 بابا ناده م قسه ی کردوه و زمانی که نوسین و خویندنی پی ئه نجام ده درا زمانی ره وان و
 فه سیحی نه بتی بووه و دوا ییش زانایان؛ زمانی خه لگی سوریا و هه ران که ۲ شار بوون له

□ له م سه ر ده مه دا وازه گه لی فره ی سوربانی له نیو زمانی کوردی دا هه یه وه کو: شه مه: یه که م روژی حه وته و
 چانی جوله که، جومه: هه بی، هه ینو. و چانی پوسلمانان؛ حیسابی ئه بجه د... به لاه یانی برای من که
 سورپ یانین.

۱. په ره ی ۷ و ۱۳ به کوششی. د. محمه د جهواد مه شکور. بو زیاتر زانین له بابته که یومه رس (گه یومیژت)

پروانه په ره ی ۲۸ - ۴۰ ج ۱ ناسخ ته واریخ.

شاره کانی نیو (دو روان) بهینه نههرهین و خهتی سوریانی و خهتی تریان لهوه وهرگرتوه - (نهبت بهواتای کانیوا؛ ههروا ناوی کوّمهلی له کورد و ماد بون که له (به نایج) و سهرزوه به کانی سهر به عیراق ژباون و چون ناوی فرهیان هه بووه. به نهبتی ناو براون (نهقره ب مهوارد) کوری موقه فەح زانای زهر دهشتی خه لکی خوزستان له سالی ۱۰۶ مانگی له به سه ره له دایک بووه و بوّیه که مجار زانی مهنتیق - ی بوّنه بوچه عفره مه نسور ته رجه مه کرده و ههروا کلیله و دیمه نی له کوردی په هله و یه وه، هیتاوه ته سهر زمانی عه ره بی. دیاره خه لکی ماداوا به زمانی په هله وی و نه شکانی، کوردی دری، خوزی و سوریانی قسه یان کرده؛ کوری موقه فەح دهلی: ولات ۷ جوّرخه تی هه بووه: (دین ده بیره، ویش ده بیره، گشتج ده بیره، نیم گشتج ده بیره، راز سوهریه، راس سوهریه و شاده بیره و چلونیشیان قسه کرده به و جوهره یشیا نوسیوه و پیتته کانش نوخته و خالیان نه بووه و هه ندی له حه رفه کانیان به زمانی سوریانی قه دیم که زوانی بابلیانی بووه، نوسیوه و به شیوه زمانی نه و سه رده می خویشان خویندویا نه توه و ۳۳ حه رف و پیتیش بووه و به وه یان و توه: نامه ی ده بیره و هام ده بیره و نه م خه ته نایبه تی ته و او چینه کانی ولات بووه، بیجگه له پاتشایان.

باشه بزاین په هله وی مه نسوبه به په هله که ناوی پیتج شار بووه «ئیسفه هان؛ ری: «ره»؛ هه مه دان؛ نه هاوهند و ئاتریاتان: «ئازربایجان». به لام دری زمانی هوژی گه و ره ی دری کورد، زمانی شارنشینان بووه و ده رباریان قسه یان پیکردوه. زمانی ئاویستا و زهر دهشتیش زمانی دین و زوانی موبیدان و زانایان و نه و که سانه بووه که خه لکی کوّرتی و ماد و کورد پیتی ئاخه و تون؛ زمانی خویش زمانی نه میران و پاتشایان بووه له خه لو هت و له کاتی کایه کردن و رابواردن له گه ل نیکان و ده ورو به ری خویناندا.

هه مزه ئیسفه هانی له دایکبوی (۲۷۰) مانگی، له نه لته نبیه دا به وه رگرتن له کوری موقه فەح نوسیوه تی: له روژگاری ساسانیانی کورد، پیتج زمان قسه ی پیتی کراوه و پیتی نوسراوه و هه بووه و باقی قسه کان هه ره نه وه یه که کوری موقه فەح باسی کرده و باقی نوسه رانیش هه ره له کوری موقه فەح یان وه رگرتوه.

له سه ره تای کتیبی نه زانی مزگانی به زمانی کوردی به شاعر نوسراوی دوکتور سه عبده خانی کوردستانی چاپی گه لاویزی ۲۶۳۰ کوردی و ۱۹۳۰ زاینی و ۱۳۰۹ هه تاوی بلاوکی نوری

جیهان، تاران، نوسراوه: «ئەحمەد بن ئەبی بە کر وە حشیە نەبتی کلدانی لە کتیبی خوێندا: (شەو قولموستەهام فی مەعریفە تی رموزیل ئەقلام) که لە سالی ۲۴۱ مانگی دا نوسیویە تی و دایناو، دەلی «کلدانیان زانترینی بەرە ی مروبوون لە روزگاری خوێان دا لە زانین و مەعریفە و لە کارزانی و پیشە و سەنەت دا، تەنیا نە تەو ی کورد بوو که بۆ یە که معجار، و یستیان لە گەل کلدانیا ن دا بکە و نە قسە و باس و لیکۆکێنە و بە راعە ی (براعە) کوردان دەلین: کورد لە زار و کەن و تۆرە مە ی (بێنوشاد) ن و کتیبی (فەلاحە ت) ناودار بە (سیفر صفریث توئامی) بابە ئادەم بە دەس ئیمە ی کوردە و مەعریفە تی (أشفار سبعة) یشیان هە یە و هەر و مە سحە فی (دوانا) یشیان هە یە و قەلەم و خەت و نوسینیشیان لە (بێنوشاد) و (ماسی سوۆراتی) بەوان: (کوردان) گە یشتوو و ئە و دوانە یش تە و او ی زانین و زانیاری و فەن و فنون و هونەری خوێان بە و قەلە مە و پیت و نوسینە داناو و نوسیوانە: کوردە کان جوۆری ئەلف و بیتی تە سویریان هە بوو که دوکتور سە عیدخانێ کوردستانی لە کتیبی نە زانی مزگانی لە سەر تادا؛ نوسیویە تی کە بە وینە ی هیر و کلیف Hieroglyph ی ئەلف و بیتی کوردی ماسی سوۆراتی (تە صویری) بەر لە عیسا مە سیح؛ کوردە کان پیمان نوسیو و کە تیبە ی هیر و کلیف کە لە سەر روی بوشقابی زیۆین لە گە نجینە ی زیۆە ی سە قز د و زراو و تە و هەر لە ئەلف و بیتی تە سویری کوردی دە چی کە پروفیسور گریشمە ن تاریخی ئە و دە با تە و هە سە دە ی بەر لە زاین. هیر و کلیف یانی کە ن دە کاری پاک و موقە دە س کە وا ژە یە کی لیکدراوی یۆتانیە بر وائە گریشمە ن ئیران لە سەر تە و هە تا ئیسلام د. سە عیدخانێ کوردستانی دە لی موروج زە هە ب و حاجی خە لیفە مستە فابن عە بدوللا ۱۳۱۳ مانگی لە کە شف زنون دا و کوری نە دیم قسە ی لی کردو و ناوی کوری وە حشیان بردو و دە کری^(۱) بر وائە کوری نە دیم و زەرە کلی چاپی ۶ که ۸ جە لدیە.

۱. بر وائە کوری نە دیم و زەرە کلی ج ۴ چاپی ۶ تە شرینی ۲ نوامبری ۱۹۸۴ زاینی کە ئیستا سالی ۲۰۱۱ زاینی لە زیمنی ۲۴ کارتو ن کتیب لە کتیبخانە ی خۆم بە وە قف، وە قفی زانکوۆی ئازادی ئیسلامی شاری مە هابادی موکریم کردو و لە وێ هە یە و. د. خان (ئەحمە دخان سەر وکی ئە وێ لە بەر ئە وە تە قە دیرنامە ی بو (شەپۆل) ناردو و.

و... لە پاشان د. سەعیدخان کوردستانی که تەسویروشکلێ ئەلف و بیی کوردی نیشاداوه دەلێ ئەم کتیبە نەتەنیا ناسینی ئەلف و بیی کانمان نیشان دەدا بەلکو کلیلی هێروکلیف مان دەداتە دەس و داب و دەستوری کوردی و میسراییشمان فێر دەکا،^(۱) لە پاشان خەفەت دەخواو گاززنده دە کاو دەلێ زمانی شیرینی شیۆ هەورامی که لە ریشهی زمانی کوردی ماد - ه که زانیانی ئەو سەردەمە ی من که میژمنال بوم، نەماوه و پشتگۆی خراوه، یا کتیبە کانی سورگولی و ئەوانی تر لە رنگای هەورامان بو مەریوان که بە لاوی دیبوم که باغی ئیرەم ئیرەیی پێی دەبرد، گشت سەریان تاشیوه و پرچی ئەو دارستانەیان هەلپاچیوه. ئیستابەداخەوه نە لە شیعری سەیدی قەدیم و ناودار باسی دە کری، نە لە سەیدی دوهم و نە لە حوسین قولیخان و نە لە بیسارانی که لە تاقی نسیان دایه و نە لە شەفیع و شیهاب و نە لە شیعری ئەمانەللاخانی دوهم و... خەبەری هەیه.

ماد لە چپای ئاتریاتان (ئازربایجان) تا خوزستان و تاران و رەهی (: ری) و مازندەران و کوردستان و لورستان و غەریبی عیراقی عەجەم و باشوری ئازربایجان لەسی لە شاخەیی و لاتی ماد بووه و ناوچە کانی فارسیش هەر لە بن دەسەلاتی نەتەوهی (ماد) بووه و کوردی ماد بوو که ۷۰۰ سال بەر لە زایین لە گەل پاتشای بابیل مۆتەحید بوون و نینە وایان گرت و پاتشایا لهوی بە سەرئاسۆریان دا کردوه و ئەو شیعری بەناوی چامە ی هورموزگان ناوداره بەزمانی پەهلهوی دەزانی و هەر وه کوشیعی بابە تاهیری عوریان، سولتان سەهاک و شیعری پیربنامین و داوود و موسا وازوار، هەروا وەزن و شیۆه و سەبکیان بە یه ک دەزانی، ئەم وه رهقه: شیعری چامە ی هورموزگان، راسته و خو له گەل ساسانیان پەیهوند، دەداو عەجیبیش نیه که حەمدوللا مۆستهوفی قەزوینی زمانی گێله ک بە کوردی پەهلهوی ناوده باو کتیبی جاویدانی که بیر (۵۰۰ مسیحی) بە دهق بەزمانی پەهلهوی کوردی نوسراوه^(۲)

۱. خەتی تەسویری که. د. سەعیدخان کوردستانی لە سەرەتای کتیبی نەزانی مزگانی چاپی نوری دانیش گەلاوێژی سالی ۱۳۰۹ لە چاپی داوه لە ناخری ئەم کتیبە عەینەن لە چاپی دەدم.
۲. پروانە پەرهی ری؛ حی، تی، سەرەتای نەزانی مزگانی چاپی نوری دانیش گەلاوێژی سالی ۱۳۰۹ هەتاوی ۱۹۳۰ زایینی. تاران.

هه مو ئه وانه له بیر چوون، که نه له شیعری ناوداری چه کیم مه وله وی کورد، خه بهری هه به. که تالی مه وله وی به لخیه، له خاناخانی قوبادی که نازادی خه یال و ره خنه کانی که به سه ره کیم عومهر خه بیام دار و حجانی هه به، خه بهری له ناودانیه، ته نانهت له ته شعاری دلی دلی که فره یی له شانامه ی کرد و ته شیعری کوردی و له شاعیرانی با کوریش ناویکک نیه، شیعری مه لا په ریشان و مه لا حقه هلی هه رده لئی ناویان نه بیستوه. د. سه عیدخان ده لئی بویی کتیبی نه زانی مرگانی به زمانی کوردی داناوه تا واژه جوان و ره سه نه کانی زمانی کوردی له بیر نه چنه وه له پاشان فره مویه تی: زمانی په هله وی هه مان زمانی کوردی ماد - ه ئیمه ی کورد له واژه ی مانی که له تورکستان په بیدا کراون باشتر له خه لکی تر لیان حالی ده بین که زاهیرن شیعری مانی که له کتیبی شاپوره کاناو ریساله ی داری ئاسو ریک له زه مانی ساسانی هه بون و د و زرا و نه ته وه ۸ حیجا و ۵ تا ۱۱ حیجایی بون، شیوه شیعری ۸ هیجایی - ئاوی پروا بو و خانه / خویش بیخوانه ک بیگانه. و شیعری ۵ هیجایی:

ئه و جی به خوشه، که دلی لی خوشه مزگه وت روخواه، میحراوی ماوه.
یاله کارنامه ی نه رده شیریه بابه کانی کوردی ساسانی یاده قه کوته کانی تر باشترین ده گه بن.
دیاره کورد له داوینیه کیوی ده ماوه نند؛ وه کوسه منان و داموغان و... بلاو بوونه ته وه،
زاراوه ی سه منانی له ریشه ی زمانی لوری کوردیه، هه ر لیره شه وه به که زمانی کوردی که زمانی
ئاوینستایه خزمه تی گه وری به زمانی په هله وی کردوه، زمانی فارسی قه دیمش له کوردی مادی
وه رگیراوه. د. سه عیدخانی کوردستانی ده لئی: شیعری باربودو نه کیسا به زمانی کوردی ماد
بووه و هه ر به زمانی ماد - ی به شاعر خه بهری مردنی شه و دیز به خوسره و په روینی
ساسانی کورد، دراوه و کتیبی زه ندیش به زمانی کوردی مادیه و شیوه شیعری مه سنه وی و
چوارینه هی ساسانیان و له وانه وه به خه لکی تر گه بیوه. ماده کان که قودره تی گه و ره بوون که
دارای ۲ پیته خت بوون ۱ - هه مه دان ۲ - نه رده ویل (۱) -

۱. پروانه پره ی ۱۸ جوغرافیای تاریخی شاری گه وری هه گمه تانه و... جه واد صدقی چاپی سال ۱۳۵۴
هه تاوی، سه رچاوه ی به رو به نه قل له سه ره تای نه زانی مرگانی نوسراوی دوکتور سه عید کوردستانی چاپی
گه لاویزی ۹ ۱۳۰ هه تاوی بلاوکی نوری دانیش تاران

زاناو فیهو لوڤه زان و بلیمه تی زمان ناسی گه وره و لیکۆلەر، به ریز عه بدوره حمان زه بیحی (بیژن) له پهره ی ۳۸ قاموسی زمانی کوردی چاپی ۱۹۷۲ ز. ده نویسی: «وتمان چوارینه کانی (بابا تاهیر عوریان) کوترین بیلگی نوسراوی کوردیه، که به ده سه وه ماوه، به لام بوته و شوته وارانیه له نیو چون، قسه یه کی دوکتور عه بدوله لیم مونه سهر ده خه یه به رچاو دوکتور له ژماره ی ۲۰۰ ی مانگی ته موز سالی ۱۹۷۵ زاینی گوڤاری (ئه له ره بی) چاپی کووه ی تدا و تاریکی به ناوی (ابن وحشیه و کتابه فی الفلاحة و هوا قدم الکتب فی العربیه) نویسه تی و ده لی: «... وَاِنَّهُ نَقَلَ اَكْثَرَ كِتَابِهِ مِنَ اللُّغَةِ النُّبَطِيَّةِ، وَلَمْ يَنْشُرْ مِنْ تَأْلِيْفِهِ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ سِوَى شَوْقِ الْمَسْتَهَامِ فِي مَعْرِفَةِ مَوْزِاقِ الْقَلَمِ» و قد ذکر فی آخر کتابه هذا انه ترجم من اللغة الكردية كتابا في علل المياه وكيفية استخراجها و استنباطها من الاراضي المجهولة الاصل» و هه ره له پهره ی ۳۸ قاموسی زمانی کوردی دا ده لی: «ماموستا (گیوی موکریانی) یس له فهره نگی مه هاباد (پهره ی ۷۷۱ و ۷۷۲) نویسه تی «ابن وحشیه»، کتیبی (شوق المستهام...) ی له ۲۴۱ ی مانگی دا نویسه، له دوایی ئه م کتیبه دا قسه له وه رگیزانی کتیبکی کوردی ده کا و ئه م کاره ی له یس نویسی (شوق المستهام) که له سالانی سهره تای چه رخی سیته م دا به ده س خه لکه وه بو بی، هیچ نه بی، ده بی چه ن سالی به سهر دانانیدا تیبه ری بی؛ بو یه ئه م کتیبه کوردیه ی (با ناولی بنین ناوانامه) که (ابن وحشیه) کردویه به عه ره بی، به لانی که مه وه ده بی له سالانی دوایی چه رخی دوهدا داندرایی (پهره ی ۳۸ قاموسی زمانی کورد، هه ره ئه وی). نه بته کان عه ربون و زمانی دیکه یشیان زانیوه و ئه حمه د کوری وه حشیه کتیبی هه راهیسه ی له زمانی نه بته وه کردوته عه ره بی و کتیبی ته نزیمی له بابته عولوم و ته علیمه داناوه. ده توانن ته ماشای زه ره کلی خیرالدین ئه علام قاموس چاپی ۶ که ۸ جهلد بووه و له گه ل معجم المؤلفین عمررضا کحاله و دایره المعارف ئیسلامی و دایره المعارف بوستانی و ۲۶ کارتون کتیبی کتیبخانه ی خوم له سالی ۱۳۸۹ و ۱۹۱۰ زو ۲.۱۰ زاینی و ۲۷۱۰ ک به دیاری ناردومه بو کتیبخانه ی زانکو نازادی ئیسلامی چون کتیبه کان زور به بیان سهرچاوه ن سه روگی زانکو خان ئه حمه دخان ته قدیر و ته شویق نامه ی بو ناردبوم (شه پۆل).

تاریخی گوزیده پهره ی ۷۷۶ چاپی ۱۳۳۶ هه تاوی نویسه تی: (کاتی سپای عومه ربن

خه تاب خهلیقهی دوه دهوری قه لای قه زویتن یان دابوو فل ببون و هیچیان پی نه کراوه، هه رایان له خه لکی قه زویتن کردوه: وهرن موسولمان بن و جزیه بدهن تیمه کارمان پیتان نیه خه لکی قه زویتن له بان قه لآ و له سه ردیواره کانه وه له وه لآ ما: گو تو یانه نه پوسلمان بیم و نه گزیه دیم = بشین ئومه ککه شین که یه بره هیم) دیاره واژه ی بشین یا شی، بشه م - شاندى، شاندىک ئیستایش له سه زمانه؛ تاریخی گوزیده ئه م شیعو قسه ی به زمانی په هله وی داناوه که هه ر ئه و زمانی نازه ری و کوردی لوری و گورانی یه؛ که تاسیسه ت سال بهر له مرو ۲۲۱۱ کوردی و ۲۰۱۱ زاینی خه لکی نازربایجان به زمانی نازه ری: کوردی و لوری قسه یان کردوه که پاتشازالمه کان نه یان هیشتوووه خه لکی به زمانی دایکی خویمان بخوینن و به ته زریقی تورک زمانان که م که م زمانه که یان گوژدراوه، ههروه کوکاشمه ر که به زمانی ماد - ی کوردی قسه یان کردوه. وه ختی حوکومه تی چین (۲۰۰۰۰) خه لکی چین زمانی له وی ته زریق کردوه زمانیان بووه ته چینی یا ئه و کورده بارزانیانه ی که له سه رده می خویدا له وح (نه تله) ی گلگه میس یان هه لگر تووه و چونه ته نیو چیا کانی ئارال که ئاوی ئه و چیا یانه ده ر ژیره نیوزه ریای ته بهرستان (خه زه ر و زمان و ره نگیشیان گوژدراوه، به لآم هیشتا خویمان به کورد و بارزانی ده زانن؛ کورواسی یا کورواتی یه کان، ئیستا سالی ۲۰۱۱ زاینی خویمان به کورد، ده زانن.

چامه ی هورموزگان

هورموزگان رمان ئاتران کوژان ویشان شارده وه گه و ره ی گه و ره کان

زورکار ئه ره ب کردنه خاپور گوندا وئی پاله به شی شاره زور

ژنی و کسه نه کان، وه دیل بشینا پیا ئازا تلیا ژ روی هووینا

(گوندا، گوما، ئی پاله: ئه م خه ته، ئه م هه ریمه. چامه ی هورموزگان ده هیجاییه و موزده وه ج

یانی مه سته ویه؛ مه لیک شوعه رای به هاری کورد ئه م چامه ی له د. سه عیدخانی کوردستانی

پزیشکی زاناو دانه ری کتییی نه زانی مزگانی. وه رگرتوووه و له مانگی ره زه ری سالی ۱۳۱۶

هه تاوی یانی ۷۴ سال بهر له مرو (۱۳۹۰ و ۲۰۱۱ ز) به هار، به ئاوی وینه یی له شیعی ده سیلابی

له گوژداری میهدا چاپ و بلاوی کردو ئه وه و ئه مه نیشانه یی له وه زنی شیعی که ونارای

نه ته وهی کوردی ماد - ه له بایکۆلی: له باشوری سلیمانی به رده نوسراوینک هه به که راولیسۆن له ۱۸۳۶ و هیز تسفلدکه له سالی ۱۳ - ۱۶۱۱ ی زاینی شوینه واری بایکۆلیان داوه ته به رسه رنج رایان گه یاندوه: ئه و به رده نوسه به خه تی په هله ویی نه شکانی و ساسانی کورده و له سالی ۱۹۱۰ زاینی. چهن له ته چه رم له گوندی هه زار میژدی لای سلیمانی دۆز راوه ته وه که له وانه چوار به ند سرود به زمانی کوردی په تی به خه تی په هله وی نوسراوه و به چامه ی هورموزگان ناوبراوه: برواننه و توویژ له گه ل (شه پۆل) گوڤاری گزینک چاپی سوئید. به ریز سلیمان چیره - س ج. هیزش چاپی ژماره ی و په رهی ۲۷۶ تا ۲۹۴ کتیبی کۆمه له وتاری: وارگه و ناودارانی کورد به زمانی کوردی به رگی ۵ به قه له می (شه پۆل). ماموستا روژ به یانی فه رمویه تی ئه م هونراوه به زمانی گوڤاری کوردین و ئه مین زه کی به گ فه رمویه تی ئه م چامه ی هورموزگان له په راویژی ۱۸ له سه ر لا په رهی ۱۱ له کتیبی خه باتی کورد، نوسراوی واسیلی نیکیتین چاپ کراوه. د. جیهانگیر اوشیدری چاپی دوهم ۱۳۷۸ هه تاوی چاپخانه ی سه عدی نه شری مه رکه ز تاران په رهی ۱۹۲.

له بابته هه بونی ئه م شیعره مه لیک شوعه رای به هاری کورد، له ژماره ی ۵ گوڤاری میهر چاپی ۱۳۱۶ هه تاوی و ئه مین زه کی و دوکتور سه عیدخان کوردستانی له سه ره تای کتیبی نه زانی مزگانی چاپی ۱۳۰۹ هه تاوی و تاریخی حه زه تی ئایه توللا شیخ محمه د مه ردۆح کوردستانی به رگی ۲ په رهی ۴۰ تا ۳۰ چاپی ئه رته ش بی تاریخ و دوکتور ره شید یاسه می و ئه وره نگ کتیبی کورد ناسی، گوڤاری گرشه ی کوردستان به خواهن ئیمتیازی و به به رپرسی و سه رنوسه ری محمه د صالح ئیبراهیمی (شه پۆل) که یه که م ژماره ی گرشه ی کوردستان ۲۰ مارس ۱۹۸۱ زاینی ۲۶۸۱ کوردی له تاران به زمانی شیرینی کوردی له چاپ دراوه و له کوردستان بلاو کراوه ته وه و تا ۹ ژماره ی لی چاپ و بلاو کراوه ته وه (۱)

۱. برواننه کۆزانی زمانی کوردی چاپی دوهم سالی ۱۳۷۹/۱۱/۳ و ۲۲ ژانویه ی ۲۰۰۱ زاینی تاران به

قه له می (شه پۆل) به زمانی شیرینی کوردی

پیتگه‌لی که به ماسی سووراتی خوێندراوه ته‌وه هه‌روه کو پیته‌کانی ئاوێستایین (خه‌تی ئاوێستایی له‌راست بوچه‌پده‌ نوسری و دارای چل‌پیته‌ و خه‌تی په‌هله‌وی که له‌ زه‌مانی نه‌شکانیانی کوردی سه‌رو، په‌یدا بووه له‌ خه‌تی ئاوێستایی گیراوه (دوکتور ره‌زازه‌ شه‌فه‌ق) وه تا سه‌ره‌لدانی ئیسلام خه‌تی ماسی سووراتی له‌نیۆ نه‌ته‌وه‌ی کورد، دا، به‌ کار براوه‌ و گه‌لی کورد له‌ روژگارانی فره‌ کوون و که‌و نارا خه‌تی یونانی و سووریانی به‌ کار بردوه. (۱)

□ سی به‌رگ ئیجاره‌نامه له‌ سالی ۱۳۲۸ میهی (سه‌یید حوسین) ناوی له‌ په‌یره‌وانی شیخ غه‌لانه‌دین له‌ هه‌ورامان له‌ نیوکۆپه‌یی پرله‌ هه‌رزنی دۆزیوه‌ ته‌وه و نه‌و ئیجاره‌نامه‌ گه‌یشتۆته‌ ده‌س پروفسور براون و نه‌ویش ده‌ی‌داته‌ ده‌س پروفسور مینس تا ته‌رجه‌مه‌یان بکا، له‌ دواییدا ده‌رده‌ که‌وی که‌ یه‌ کی له‌ واته‌ به‌ زمانی سووریانی بووه (نه‌قل له‌ په‌ره‌ی ۳۹ جه‌لدی یه‌ که‌م تاریخی مه‌ردوخ).

لیکۆله‌ری ناوداری کورد به‌ریژ دکتور جه‌مال ره‌شید نه‌حه‌مه‌د ئوستادی زانکۆی به‌غدا، لیکۆلینه‌وه‌ یه‌ کی له‌ به‌لگه‌ی کرین و فروشتنی باغه‌ تیری‌یی: که‌ له‌ سه‌رپیتنی ئاسکی نوسراوه‌ و له‌ کو‌سالانی هه‌ورامان دۆز راوه‌ ته‌وه و سالی ۸۸ تا ۸۷ به‌ رله‌ دایکبونی عیسا مه‌سیح نوسراون فروشیار [داد به‌ کان له‌ ویی کویانیس، که‌ له‌ وه‌ ده‌چی دیی گوپی ئیستا (۲۷۱۱ کوردی و ۲۰۱۱ ز) بی. له‌ قه‌ره‌داغ روژاوا‌ی شاره‌ زور (ئیرانیکا): ۳۳ ته‌فه‌زولی، پاته‌سه‌په‌ ک کوری تیرین یاوه‌رین، نیوی له‌ باغه‌ تری یه‌ کی به‌ (ئاویل کوری به‌ شنین فروشتوه‌ له‌ سالی ۳۰۰ سلوکی مانگی ئاروت: (جو‌زه‌ردان)؛ شایه‌ده‌ کان تیریک کوری نه‌پن کوری ره‌شنۆ - ۲ - کوری نه‌بنو - گریه‌نی کوری میثراپادی = سینه‌ ک = کوری مه‌تنگ، قیمه‌تی زه‌وی: نه‌سمتن خاوه‌ن ره‌ز بو‌ ئاریل له‌ پتسپه‌ک هه‌وه، هه‌موی به‌ ۵۵ زوون ده‌ کا، له‌ کو‌به‌ی به‌لگه‌ی نه‌دا مه‌به‌ستیک به‌ په‌هله‌وی گۆرانی و زمانی پارتی نوسراوه‌ و نه‌و ۳ به‌لگه‌ قه‌باله‌ی کرین و فروشتنی پارچه‌ زه‌وی و باغه‌ تری یه‌ ک بووه. به‌قه‌سه‌ی هیرتسفلد، به‌لگه‌ی ۳ به‌ زمان و خه‌تی په‌هله‌وی یه‌ و له‌ تاریخی

۱. خه‌تی ته‌سویری که‌ د. سه‌عیدخانی کوردستانی له‌ سه‌ره‌تای کتیی نه‌زانی مزگانی چاپی کردوه له‌ دوایی

نه‌م کتیه‌دا چاپ کراوه (شه‌پۆل)

۳۰۰ نوسراوه و نه گه به هه می سلوکی بی فروشتنی باغه تریکه له سه ره تای سه ده ی ا عیسا بووه. د. ژاله ناموزگاری نه هلی خو و نه حمه د ته فه زولی لایان وایه: ۳ به لگه ی پیوه ندی دار به فروتنی باغه تری سه نه دی ۳ ته نیا به زمان و خه تی پارتی (گورانی) به و پروفور کاویل نه وه ی به زمانی په هله وی پارتی گورانی داناوه و پروفور مینس به زمانی کوردی نیزیك زانیوه و به نویسی فونیمه کانی ناوچه ی هه ورامان نوسراوه به ده سکاری به وه. زمان ناسان لایان وایه چون زمانی کوردیان نه زانیوه نه وه یان به زمانی په هله وی نه شکانی زانیوه که له راستیدا زمانی کوردی گورانی به. پروفور. ئار - جی. که نت. نویسی به تی: نه و قه باله ی خه تی نارامی به له ۱۲ و ۱۱ ز - نوسراوه - د محه مه د نه مین هه ورامانی ده لسی نیزیکتین زمانه به زمانی میندی - دیاره ئه م سه نه دانه له ۱۹۱۳ ز دوز راونه ته وه و ۳ به لگه ن و به کسه د سال بهر له دایکبونی عسا نوسراون و کاویل ته رجه مه ی کرده و به واژه ی (ئه ره ل) ئامازه کراوه و له باری گو کردن و شکله وه له گه ل واژه ی (ئه رده ل) له به کترده چن و له به لگه نامانه، واده رده که وی که (ئه رده ل) ی خاوه ن زه وی و باغه که، ده وله مهن د و به ده سه لات بوبی و واژه ی ئه رده ل ههروه کو خاوه ن زه وی و باغه که، ده وله مهن د و به ده سه لات بوبی واژه ی ئه رده ل ههروه کو واژه ی (بارزانی) خانه دانی بارزانی و ساداتی نه هری شه مزینی ناوی خوشه ویست بوبی. (ئه ره ل، ئارال، ئاریل) نه کری له ئار: ئاور - ه وه هاتیبی، ئارده ل له ئار + دل، ساز درابی، ئار: ئاور: ئاگر - دل: دلسوز: دلپاک، ئارلان له ئار + لان - ه ئار: ئاور: ئاگر - لان: ئان، ئیلیان، هیلیان: لان، خان و لان جیی ئاگریا جیی نور، که سی که جیی نه و یا دل و دهرونی نورانی بی یا دلی ئاگرین بی و ئاور له دل و دهرونی بیاری. به ریژ. د. جه مال ره شید، نه حمه د به ریژ. د. نادر که ریمیان، د. حه مه ده مین هه ورامانی، د. فه ریوه به هه من سوړان سه نی و ولیکوله ر. (شه پۆل) له سه ره تا کانی مه به سه کانی سه رچاوه کانی که ناو بران، و ا ده رته که وی که: که یومه رس: گایومیژت یا چه زره تی ئاده م بو یه که م جار به زمانی سوریا نی قسه ی کرده و خه لکی بابولیش به سوریا نی قسه یان کرده: به تایه ت زمانی سوریا نی به کی له و پینج زمانه ی کون و که و نارای ئیران بووه و له زه مانی ساسانیانی کوردیش باوبوووه.

مه به سه تی فره گرینگ که به رواله ت به ره تی مژاره که، ده گوړی نه وه به: له روزگاران فره

را بوردو، تائیتستا ئاسوریه کان زمان و خهتی سوریانیان به هی خویان^(۱) زانیوه و له دهوران و رۆژه سهخت و تهنگانه کاندایا بۆ پاراستنی ئهوانه فرههنجیان کیشاوه؛ ویتایش له نیو خویاندا به زمانی سوریانی قسه ده کهن، ساله بهر ئهوه ئه بی رۆن بکریتتهوه.

۱ - تا بزاین زمانی سوریانی که ی، چ و ختی و به هوئی چ که سائیکه وه له م لاو له و لاقیری خه لک کراوه و بلاو کراوه ته وه - ۲ - له نیوان کورد و ئاسوریاندا که به خه تا به نا کورد، ناسراون و به سامی ره گهز ناو براون^(۲)

نه ستوری و کلدانای به ک هوزن... «شویتندان و ره خنه ی توره مه ی کورد، له واندا له چاوه گهش و درشته کانی ئهوان ئاشکرایه. چاوی ئهوان ههروه ک چاوی کورده کان، جوانه؛ له بابته مه و دای نیوان دوچاوه، شه بیهی کورده کانن (کورده کانیش له توره مه ی ئاریان) به راهه ژوی زور به ی تا که تا کی سامی که چاویان له کاسه ی سهریان رۆچروه، چاوی نه ستوریه کانیش ریکی ته ختی ئاسوی رۆخساره...» به راستی چ هه گه لی گرینگ بوه ته هه که له رابوردو دا هه ر دو گه لی کورد و ئاسوری زمانی هاویه شیان هه بی؟

له بابی دوه می ئینجیلی مه تادا ها تووه؛ و ختی له رۆزگاری (هیرودیس) پاتشا له «بیت اللحم» ی به هود، عیسا ها ته سه ر دنیا، له نا کا و چهن که س له مه جوسی یان به ناوی (به غدسه ر،

۱. خهتی ئاسوریه کان تا نیوه راستی سه ده ی ۱۹ زاینی هه ر ئه و خهتی سوریانی کۆن بووه که له پاشان به هوئی زانیی به ناوی پیرکینز. (به که مین سه ره په رستی میسیونی ئه مریکا له ئیران که له ۱۸۳۵ - ۱۸۶۹ زاینی له ناوچه کانی رۆزاوای زه ریاچه ی ورمی خه ریکی په ره دان به دینی مه سیح بووه) که می گۆرانی به سه رها تووه.

۲. نیکلا دوخانی کف کو مه لگا ناسی ناو دار (۱۸۶۶ زاینی) له بابته ئاسوریه کان لیکۆ لیه ته وه و نه تیجه ی گرتووه و له په ره کانی (۱۱۰ - ۱۱۲) ی کتی خوی دا ناوا ده لی: «نه ستوریه کان و هه روا کلدانیه کانی نیزیکی ورمی و سه له ماس (زاروه ند) و کویتانی سه رچاوه ی چۆمی زاب؛ بی شک له توره مه ی سامین که به زاراوه ی کونی ئاسوری ناخه وتون، زمانیان له سونگه ی له ناوچونی هه ندی له تابه تیه کانی گرامیری و داخه لپونی واژه ی کوردی، عه ره بی و تورکی و فارسی گۆریاوه...»

ملکو و خوسره و) له خوږه لاته وه (: ولاتی که ئیستا به ئیران ناو ده بری) چونه ته ئور شه لیم و پرساریان کردوه نه و (مه ولوده: عیسا) که پاتشای یه هوده له کوپه، چونکا ئیمه نه ستیره ی نه ومان له روژه لات: «ئیران» دیوه و هاتوین تا باوه ری پیی بیین.

به ریواتی ته ورات و شایه دی ئینجیلی مه تا؛ شاری بابو بل به ده سی ئیرانیان سازدراوه که تیکرای خه لکی له دنیا هیشتا ته نیا به یه ک زمان قسه یان کردوه که (زمانی سوریا نی بووه) پیوسته هندی له بابته ته ته وری زمانی سوریا نی به پیی به لگه ی جیی دلنیا یی بدوین تا نه و شته ها و به شانه ی له نیوان ئیرانیان و ناسوره کاندایه رون و ناشکرا بکری. (۱)

جا لیره کورته ی نه وه ی پروفیسور داعی ئیسلام له سه ره تای کتییی وینداد له بابته ئایینی که و نارای ئاریا یه کان، وه ری گرتووه و به یانی کردوه، بو ئیوه ی ده گیرینه وه: (سه ی محمه ده علی داعی ئیسلام پروفیسوری پیشوی نیزامی کالیج و نوسه ری فه ره نگی نیزام حه یده ر ئاوا ی دیکه ن کتییی ویندادی له زمانی ئاویستاییه وه کردو ته فارسی و له ۱۳۲۷ هه تاوی. ۱۹۴۸ ز - له هیتدوستان چاپی کردوه و ده لئ له زمانی سانسکریت دا «ئاریه» و به و خه لگه یش که له و سه ر زه و یه دا بون بیان ده و تن: «داسه» یانی غولام؛ ده لئین: خه لکی ناوچه ی خوږاوا ی ورمی نه گه ر بیانه وی بونه وه ری که چاک و ره سه ن بی تاریفی بکه ن ده لئین: نه و... ئیری بو، نه گه ره هندی درشت تر بی ده لئین: فره ئیری بوه.

هوژی ئاریا پروایان به خویانی فره هه بووه و هه ره یه ک له وانه یان به (دیو) ناو برده و ده سه یی خوی خرایشیان بووه و به (ناسور) ناویان بردون. **تائیتا هیتدی هکان (دیو) هکانیان** به رسته و لومه بو ناسوره کان ده ئیرن. له زمانی لائینی، ئیتالیا یی، ئیسپانیا یی و فه رانسه وی دا خودا به (دیو) ناو ده بن.

ئاریا یه کانی ئیران به پیچه وانه ی هیتدی هکانی جیران ئاهورا (ناسورا) یان ده په رست و (دیو) هکانیان به خراب ده زانی و خرایان پیی ده گو تن. باشه بزانی (س) له سانسکریت دا، له

۱. دباره به ریژ جهواد صلقی جو ری ته عه سو بی پارسی گه ری هه بووه و ناوی کوردی ماد - ی کوردی

ماد - ی کورتی به ئیرانیان ناو برده (شه پوول)

ئاویستادا دەبیته (ه) که (ئاھۆرە) کانی ئاویستا هەر ئەو (ئاسورە) کانی سانسکریتە. لە ئەقیدە ی ئاریادا (دیۆ) رەسەن و غەیرە مەخلوقن، هەر و (ئاسۆریە) کان رەسەن و غەیر مەخلوقن بەلام ئیرانیە کان لە هەردو دەسە بە (تەوحید) بر وادار بون که لەو ئیویدا یە کئی (ئاھۆرە) پەرستان و یە کئی تر (مەزدا) پەرستان - هە باقی ئیژەدان یافریشته کان مەخلوقی ئەون و لە ئیۆ (دیۆ) هە کاندایە کئی رەسەنە که بە ئەهریمەن ناو براوه و ئەوانی دیکە مەخلوقی ئەون...

لە دوایدا چا کردنی ئەقیدە، ئیرانیان خوین کردە (ئاھۆرا) و مەزد یەسنی یان: مەزدا) پەرست و (ئەهریمەن و دیۆ) هە کانی تریان بە خراب دەزانی و خرابە یانیان دەوت، تا لە ئیۆ (ئاھورا و مەزدا) پەرستان زەر دەشت پیغەمبەر سەری هەلدا، ئاھورا و مەزدا (ی بە هینانی کتیبی ئاویستا) ئایینی یە کتا پەرستی لە جیھاندا پەرە پێدا و ئافەریدە ی دنیا ی بونی ناساند باشە بزاین (ئاسور) یە کان هەر ئەو پەرەوانی (ئاھۆرای ئاویستا) بون؛ که ئەمرو بە زەر دەشتی ناو دەبرین. ئاسۆری یە کان (: ئاھۆریە کان) لە هەندێ تەتەلە ی لە سەر نوسراوی کوئە، بە ناوی هوری «سوری» خویندراونە تەووە که لە تەوراتا بابی ۲۶ سەفەری پەیدا بون بە ناوی حوریان نوسراوه، جا که وای پەرەوانی هوریە کان که لە ئیۆکیۆه کانی زاگرووس و دەرپاچە ی ورمی ژیاون و لە ئاخری سەدە ی ۱۸ بەر لە عیسا مەسیح، کوچیان کردو تە بەینە نەهرەین: (دو رووان) و لەو ئی نیشته جیون. لە پاشان سوریه «هوریه» ی داگیر کردو، لە کوئترین ئاسەواری که لەم هۆزە بە دەس هاتوو، (۶ تەتەلە ی دینی یە) که لە (ماری) و چەن تەتەلە ی دیکە لە (ئالالخ: تەل ئەعەتشانە) لە دەشتی ئەتتاکیه پەیدا کراوه. کوئنی ئەم (تەتەلە) دەگەریتەووە بو چوار سەد سال بەر لە ئاسەواری (هوری) لە (بوغازکیۆ) و (راس الشمره) لە راس الشمره چەن تەتەلە یی بە خە نی هوری بە واژە نامە یی لە وشە گەلی سومیری پەیدا کراوه.

هونەری هوری لە کێو کانی زاگرووس تا دەورو بەری ئاوی مەدی ترانە پەرەدار بوو. هوریە کان ناو دار بە پەرۆدە کردنی ئەسب و ماینی رەسەن بوون و ئەرابە ی جەنگیان هەبوو، که خاوەنی ئەو ئەرابانە بە (ماریانی) ناوبراون و لە چینی سەرەو ی ئەو هۆزە بوون. خودایانی رەسەن لە ئیۆ هوریە کاندایە (تەشوب رەبو نەوع رەعد و زنی ئەو: هیبا رەبونەع تەبەقی روژ بوو، ناوی هوریە کان بەروالەت موشتهق لە (ئاھورا) یە... پەرە ی ۳ و ۴ تاریخی

ئۆرارتو نوسراوی د. محهمەد جەواد مەشکور.

دانیشتوانی که و نازای ماد - ی خۆزاوایی و خۆز نشین له ههزاره ی سیوه می بهر له عیسا مه سیح «هوریان و ئیلامیان» به شی له ماد. له روبعی سیوه می ههزاره ی سیوه می بهر له عیسا مه سیح به شی له ناوچه یه ک بووه که سه رچاوه ی نوسراوه یی تیشکی خستۆنه سه ری و قسه ی له سه ر کراوه. له ناسه واری دا که به زمانی سو می ری و نه که دی و هوریا نی له به رده سایه وا ده رده که وی که کیوه کانی روژاوی زا گرو س و نه و هه ریمان ه ی که له پاشان ماد - ی ئالی غه ربی یان سازداوه هوژه کانی (هوریان، لولویان و گو تیان، کو رتیا ن و به روا له ت هوژگه لی دیکه، که له گه ل ئیلامیان: ئیلامیان خزمایه تیا ن هه بووه، پیکه وه به تیکرا ژیا ون. هوژگه لی که، به زوانی ناخه و تون و قسه یان کرده له هه زاره ی دو ه می بهر له عیسا مه سیح له به ی نه نه هه رین - ی با کوری تاکه وشه ن و سنوری سو ری ه دا بون و ههروه کو له نیوی هه ندی چی و که سایه تی ده ر ده که وی له سه ر تا سه ری نه رمه نستان دا بلا و بیونه وه. نه مانه تا نافینی هه زاره ی نه وه لی بهر له زاین له که ناری هوژگه لی که تو رمه یی دیکه یان هه بووه، ژیا ون و ما ونه ته وه. زوانی هوریا ن له گه ل ئۆرارتویی (وان) فره لیک و نیزیک و خزم بون (ههروه کو زمانی ئیستای خه لکی وان و خه لکی مه هاباد و سلیمان). نوسراوه یی به خه تی نه که دی و زوانی هوریا نی له مرو فی به ناوی (ته شاری پاتشای ئۆرکیش و ناودار له ربوعی سیوه می هه زاره ی سیوه می بهر له عیسا مه سیح، هه بونی (هوریا ن) سه لماوه که هه بون.^(۱)

نه مه بو نه و نوکته گرینگانه ی سه رچاوه ی نوسراوی چوار هه زار و پینه د سال بهر له مرو که پیوه ندیا ن به هوریا ن یا سو ریا ن - هه هه بو (شه پوول).

نه وه ی رون دیا ره، نه وه یه: که په یه وانی ئایینی زه رده شت هوریا ن یا ناسو ری ه کانی

۱. په ری ۱۳۱ و ۱۳۲ تاریخی ماد نوسراوی زانای لیکۆلەر نیکورمیخانلوچ دیا کوئوف پسپۆری فقه اللغه و تاریخی روژ هه لاتی که و نارا و کار به ده سی نه رشه دی موژه ی نه رمینا ژو ماموستای میژو و نه ندای شانازی نه نجومه نی ئاسیایی سه لته نه تی به رینا یا و خیی نوسراوه یی فره له میژوی خو ره لانی کو ئدا و فقه اللغه و زمانه کانی: سو می ری، نه که دی و ئۆرارتو که له به شی نه نیستیوی هوژه کانی ئاسیایی فره هه نگستانی زانیا ری شو ره وی له لینین گراد پله یی به رزو ته رزی بوو که.

ناوچه نشیمه نه کانی غه ربی زه ربای ورمی بون که هه زاران سال پیش ده سه بی له وان چوونه ته هندی له ناوچه کانی روزه لاتی نافین و به تایهت چونه ته سه رزه وی به یه نه هره یه و به ناوی هوریا (= سوریا) ناوبراون و زمان و خه تی سوریا نیان له و شو ئانه دا بره وی هه بووه .

له سه رچاوه نوسراوه کان ئاشکرا بووه که (ناسوریه کان) ی ناوچه کانی غه ربی زه ربای ورمی بهر له هوزه کانی دیکه ی نیشته جیی روزه لاتی نافین . ئایینی عیسا مه سیحان وه رگر تووه . (جیی ورد بونه وه یه ناسوریه کان به (سوری) یه کتر بانگ ده که ن بووینه دو کهس له ناسوریه کان نه گه ربو یه که معجار ، توشی به کترین به کیکیان هه رای لی ده کاوده لی : (سوری) یانی تو سوری ؟ ئیستایش خه لکی شاری ورمی ده لین : جی مزگه وتی هه یینی شاری ورمی (ناگردانی) بووه ، نیشان و نیشانه ی ته به قی زیرینی بان گومه زی نه و پر بایه خ ترینی یادگاری روزگاری که و نارایه که دوا ی په یدا (بونی ئایینی عیسا مه سیح ، کرایه کلیسه و دوا ی ئیسلامیش کرایه مزگه وت

□ له کتییی ئه عمالی ره سولان دا نوسراوه : له نیو که سانی دا که له روزی پنتکاست گوئیان بو قسه کانی پتروس را گرتبو ، ده سه بی له پارتیان ، ئیسلامیان و ماد - ه کان بون و هه رنه وانه دینی عیسا یان هینایه ولاتی که ئیستابه ئیران ناو داره . له سه ره تا وه ئینجیل له ئیراندا به زمانی سوریا نی ناموزگاری پیی کراوه و له پاشان هه رچن زور به ی خه لکی به یه نه هه ریه ی و ئیران په هله وی زمان بون ، هه ر نه م زوانه له کلیسا دا بووه ته زمانی فه رمی و ره سمی و کتییی فره و سرود بو مه سیحانی ئیران به زمانی په هله وی نوسراوه ^(۱) بی دودلی بهر له په ره گر تنی ئایینی عیسا مه سیح روز به ی نیشته جییانی ناوچه کانی غه ربی زه ربایه ی ورمی (زیدی ناسوز هه ده شت) په یه وه ی ئایینی (زه رده شت) بوون . به لام دوا ی سه ره له دانی عیسا و په ره گر تنی دینی عیسا به شی زور له ئینجیل نوسرایه وه و به ده سی دو کهس له حه واریونی مه سیح له (زیدی زه رده شت) یه که م کلیسه ی ناسوریا ن ساز دراو له ئا کامدا زور به ی په یه وه یانی زه رده شت ، « ئاهورایی یه کان = ناسوریه کان ، چونه سه ر ئایینی عیسا مه سیح .

۱ - بو سه لماندنی ئه م مزاره ، دانیشوانی ناوچه کانی غه ربی شاری ورمی ، ناسوریه کان به

۱. نه قل له په ره ی ۱۹ و ۲۰ تاریخی کلیسه ی کۆنی ئیران نوسراوی : و . م . میلیر بلاوکی نوری جیهان .

(گاور) ناودەبەن و خەلکی شارە کانی ئێرانیش زەردەشتیان، بە (گەبر) ناو دەبەن کە (و) گەور بوو (ب) کە (و) ی زمانی کوردی لە فارسی دا دەبیته (ب) هەروە کو (زەبان) کە زوان بوو؛ و هەار، دەبیته بە هار: لێو دەبیته لەب، سیو لە فارسی دا دەبیته سێب و واژە ی گەور لە زمانی عەرەبیدا بوو (کەبیر) واژە ی گەور، لە زمانی ئاسۆری داو لە زمانی کوردی و لە زاراوی لوری دا هەر (گەور) ه یانی مەزن و لە پەهله ویدا بە واتای پالەوانە.

۲ - ناوی هەندی له ئاسۆریان هەروە ک زەردەشتیان ناوی خوێان لە ناوی پیشه وایان و پاتشایان و قارەمانانی ئاریایی، وەرە گرن، وە ک: (هورموزد، ئاناھیت، بارام، رۆستەم، ئەردە شیر بابە کان، بورزو، زەریر، سوھراو، پترس، عیشو (= ئاشو)، عیشومە شیخ = عیسا مەسیح، ئاشو زەردەشت، خوسرەو، داریوش)...

۳ - ئاسۆریە کان هەروە کو زەردشتیان بە ئەمانە تدار، راستی و دروستی ناودارن و فرە دل و دەس پاکن و لە ئایە تی ۷۵ سوری ئالی عیمران و سوری مائیدە ئایە تی ۸۲ لە راستی و پاکی هەندی له وان قسە کراو.

۴ - ئاسۆریە کانی نیشتە جیی ناوچە کانی غەربی دەریاچە ی ورمی، سەرە رای ئەو ی هەمو جێژنە کانی ئێرانینی کوردستانی کەو نارابە (شاننا دل = شادی دل) ناو دەبەن، هەروە ک زەردەشتیان) بە (دوسی) روژ جیاوازی کە لە گەل روژی بە کشمە، یە ک بگرێتەو) دەیکەنە جیژن و خوشی و شایی؛ بە تاییەت ئاسۆریانی شاری ورمی و دەورووبەری. داب و دەستوری جیژنی چوار شەمە سوری و جیژنی ئەو روژیش کەم و زور، دەیکەنە جیژن. بە جوژی شەوی چوار شەمە سوری سالی ۱۳۵۲ هەتاوی و ۱۹۷۳ زاینی و ۲۶۷۳ کوردی چەن هۆتەو شیعی خوش و دلنشیان بو ژێر داتان و پیروزی ئەوشەو، بە هۆی خاتونی ئاسۆری خەلکی شاری ورمی لە رادیو دەنگی ورمی خوێندەو و بیسەرانی ئەو شیعرانە فرەیان پیی خوش و باشبوو.

۵ - پەیره وانی عیسا مەسیح بە تاییەت ئاسۆریە کان لە هەندی داب و دەستور ئایینی و کۆمەلایە تی دالە گەل پەیره وانی ئایینی زەردەشتی داهاو بەشن، بەمجۆرە: بەرێژ و بە موقەدەس دانانی ئاوی موقەدەس و رێژبو ئاگری موقەدەس، لە بەرێو بەردنی داب و دەستوری تاییەت دا. زنگ لێدانی پەرستگە بو کاتی راز و نیاز و نوێژ. پەروەردە کردنی سەگ: (پرواننە وینداد) خواردنی گوشتی بە راز و کەرویشک و هەندی له ئاژال و پەلە وەرەن، کە لە شەریعە تی ئیسلام و

به هود ناره و او حه رام کراوه. ته نانه ت کورپشيان خه ته نه ناکهن.

ئه وهی ئاشکرایه زمانی سوریهانی به که مین زمانی هۆزی ئاریا بووه و له پاشان چۆته نیو خه لکی ناوچه کانی خوڤه لاتی نافین و فره یی له زمانه کانی عبیری به کانی خوڤه لاتی نافین و فره یی له زمانی نه ته وه کانی عبیری عه ره بی و هی تر... له و موشته ق بون و له سه رده می پاتشایانی ساسانی کورد، نیزیکی به کی ته و او له نیوان نه و پینج زار او هی ئیرانیان دا هه بووه و ئیستایش له م سه ر دمه دا، کوری فه قیه و میقدیسی (ئاخری سه ده ی چواره می مانگی) به ناوی (ئه ره مینه، ئه رمیه، ئه رومی) ناویان بر دوه. ته نیا حه مد و لاا موس توفی له کتیبی نه هزه تولقولوب (۷۴۰ مانگی) ۱۵ به هه له و به خه تابه (چیچست) ناوی بر دوه. هه ر له سه ر نوسراوه ی موسته و فی، نوسه ره کانی دوا ی نه و، ده ریاجه ی سوئری لای ورمی یان به ده ریاجه ی چیچست ناو بر دوه و ده ریای مازندرانیشیان به ده ریای (فه راخکرت) زانیوه، به لام ئه وه ی له ناو یستا و نوسراوه کانی په هله وی دایه، دژی نه وه، ده سه لمیئی.

له ناو یستا ۱۵ ناوی ده ریاجه ی سوئری ورمی به (واورکشن) هاتوه و له په هله وی دا به (فه راخکرت) نوسراوه و مانا که یشی یان گه و ره به ستین و هه راو که نار. ده بی هه ر نه و ناوه یش راست و دروست بی چونکا، هه راوی حه وزه ی نه و سه باره ت به هه راوی ته خته که ی زیاتر له ۲۰ به رامبه ره. به م و اتایه: هه راوی ته ختی نه و ده ریاجه ئیستا تاراده ی (۲۵۰۰) کیلومیتری چوار گوشه یه و حه وزه که یشی تا (۵۰۰۰۰) کیلومیتری چوار گوشه به. له نامه ی جیبی دنیایی (بن دهش) که نه کری به ناوی جوغرافیای ولاتی دابنری که نه مرو به ئیران ناو ده بری.

چیچس ناوی کانیاویک بووه له نیزیکی ده ریای: (فه راخکرت)، ئیستا له بابته چیچس قسه ده که بن و له پاشان نیشانه کانی (فه راخکرت) به یان ده که بن. له کز (وه رزی ۲۲ ی به ندی ۲ ی بن دهش ۱۵ نوسراوه: **ده ریاجه ی ساپوتا له ئاتر پاتان**: نازربایجان دا ده ریاجه به ک هه یه ناوه که ی گه رم و بی نازاره و هیچ بونه وه ریگ له ودا تیه و بنه که ی ئه لکی به ده ریای (فه راخکرت) هوه بون ده هیش (BUNDEHESHE) دارای ۱۳ هه زار واژه یه و له نوسراوه جیبی بروای زمانی په هله ویه، نه م به لگه نامه به نرخه به شیوه ی بر گه بر گه ی به جی ماوی ناو یستا به هو ی (ئه نکته ل دوپرون (Ancuetil Duperon) فه رانسه وی) له هیندوستانه وه، براوه ته ئوروپا. نه و ناو یستا و نه م کتیبه ی له سالی (۱۷۷۱ زاینی له پاریس کردویه ته زمانی

فهرانسەوی و بلاوی کردوۆتەووە. وسترگارد (WESTERGARD) لە ساڵی ۱۸۵۱ زاینی بوندی هیشی لەروی نوسخەیی که بە چاپی سەنگی و لە کوپنھاك COPENHAGEN بوو، بەراوردی کردووە و بلاوی کردوۆتەووە. مارتین هوگ MARTINHAUG لە ساڵی ۱۸۵۴ زاینی سی کز (وهرزی) ئەوێتی ئەوی کردوۆتە زمانی ئەلمانی.

شپیگیل SFIGIL هەندی لە بەشەکانی ئەوێتی لە ساڵی ۱۸۶۰ زاینی کردوۆتە ئەلمانی و عیبری. دەقی تەواوی بوندی هیشی بە کوۆبە و لیکۆلیتە لە ساڵی ۱۸۶۲ زاینی بە هوێ ویندیشمان WINDISHMAN بە زمانی ئەلمانی لە چاپ دراو. کتیبی بوندی هیش بە بوندی هیشی هیتدی و ئیرانی مادی کوردی دابەشکراو: بەندی هیشی ئیرانی مادی کوردی دارای ۴۶ کژو سەرای بوندی هیشی هیتدی چەن مەبەستیکێ تێدایە؛ که لە هی بوندی هیشی هیتدی دانیه. تەرجه مە ی ئەم بەشە (وست WEST) لە ساڵی ۱۸۸۰ زاینی لە ئوکسفورد OXPORD لە چاپ دراو.

۲- لە ئاوێستا و نوسراوێ کانی پەهلەوی (کانیاوی) فزە گرینگ بە ناوی زەریاچە ناوبراو. بە جوۆری که لە یەسنای ۴۲ بەندی ۲ داها توو: کتیبە کانی ئاوریزان پەسن دەدەین و دەریاچە کانی ئاوزا (که ئاویان لی هەلده قولی) تاريف دە کهین و هەر واه کزی ۱۲ ی بوندی هیشدا هاتوو: لەم سوۆنگەووە که بە (فەراخکرت) ناو براوێ چونکا دارای هەزار دەریاچە یانی ئاوی دەریای (فەراخکرت) لە هەزار کانیاو سەرچاو دە گری. (۱) لە ۱۰ کیلۆمیتري باکوری روۆه لاتی شاری و رمی گوندی کۆن بە ناوی (چیچکلوی) بە شقە لا، هەیه، دیارە (لوی) پاشگر تورکیه. بە شقە لا ناوی قە لایی سەخت و کوۆنە لە سەر پەشته ی تەپوۆلکه وینە یه که؛ که لە یه ک کیلۆمیتري باکوری گوندی: چیچکلوی و لە ۵۰۰ میتري روۆه لاتی کانیاوێکه که قسە ی لی دە کهین و لە پەره ی ۳۵۱ تا ۳۶۵ کتیبی عایشە دوای پتە مەبریش لە بابەت گرینگ قە لای چیچست «چیچە ک» بە دریزی قسە ی لیکراوێ و ئەو کانیاوێ لە بابەت جوغرافی یه وە لە داوینە ی غەربی کتیبوۆکه؛ بە ناوی (بزۆ) و لە داوینە ی خوۆره لاتی کتیبوۆ تەپوۆلکه وینە ی، بە ناوی (بەشی قە لا)

۱. وینە ی کانیاوی چیچکلوی، لە داوینە ی خوۆره لاتی کتیبی بە شقە لا که وینە کان لە ناخری ئەم کتیبە دا لە چاپ

دایە و ئاوی ئەو کانیاوە نیووە گەرمە و لە کز (وەرز) ی بەھاردا دەرژێتە زەریاچەیی ورمی. لە بەر ئەوێ ئەوێ ئاوە کە ی نیووە گەرمە، بە خورسک و بە سروشت لە گەل ماددەیی سورب تیکلاوە، هیچ بونەووە رێک ناتوانی لەو ئاوە دا بژی.

تا چل پەنجاسال پیش دەورە گەڕانی ناوچە کە بو سزادانی (سپی ئاو) لە توژی سپی رەنگی کە بەوێتە ی توژی باریک لەم لاو لە ولای رویشتی ئاوە کە، دەنیشت و کەلکیان لی وەر گرتوو، بەو جوژە ی لە پەرە ی ۳۴۶ کتیبی عایشە دوای پیغەمبەر (لە بلاوکی گووفاری خواندەنیها) نەقل کراوە: «دوای ئەوێ عومەری کوری خەتاب لە مزگەوتی مەدینە بەدەسی ئەبو لولو برنیدار کرا موبیدیکی زەردەشتی خەلکی لای چیچس زیدی زەردەشت کە لە شاری مەدینە کاری پزیشکی کردو، برینە کانی خەلیفە ی دوەمی موسولمانانی تیمار کردو. ئەو بزیشکە دەواو دەرمانە کانی خوێ لەو لاتی ساسانیانی کوردەووە بووێتە دەوای «توتیا» ی لەلای زەریای چیچس، دەس کە و توووە (توتیا) دەواوە ک بوو لە (ئولسیر ئوکسیژین و روی بوێ کە مجار براو تە حیجاز. ئەوێ گرینگە بزانی ئەوێ تائینستا لە ئاوی زەریاچەیی ورمی بیچکە لە خوێ شتی تر بە دەس نە هاتوو، سا کە وایی مەبەست لە زەریاچەیی چیچس کانیاوە مەعدەنی بە کە ی (چیچە کلو) نەخشە ی پەرە ی ۵ و ۳۹ دەسخەت.

نیشانە کانی دەریای (فەراخکرت: فەراخکورد) لە روی نامازە کانی ئاویستا و نوسراوە کانی

پەهلەوی:

۱ - لە یە سنا کانی ۴۲ و حەوت کەس یەشت و لە کز (وەرز) ی ۶۲ مینۆ ئاوەز: ژیر (لە نوسراوە کانی جی پروای پەهلەوی) دا هاتوو: «کرای: هەرای: خەرای سی پیی لە نیوان زەریای «فەراخکورد» پتەو.

یە کئی لە جەزیرە کانی دەریاچەیی ورمی بەناوی کەر: (هەر: خەر: ئیشە ک) ناو دەبری (۱) و لە نەخشە ی سازمانی جوغرافیایی ولاتیش بەو ناوانە هە یە. ئەم جەزیرە تارادەیی سی گۆشە و بەزرتترین نوختە ی ئەو؛ تا ئەندازە ی ۱۵۶۰ مەتر لە تەختی ئیقیانوس بەرزترە. پشە پەرەدارە

۱. لەو دەجی واژە ی ئیشک؛ کە واژە بیکێ کوردی مادی بەو بەواتای تیشک و تیریز و نوری تەبەقی رۆژە، نازری زوانە کان بە ئیشە ک کە بەواتای (خەر: کەر: هەر) خۆبند بێتێنەو و بە ئیشە کیان زانیی کەوانیە و هەلە بە (شەپۆل).

که پرو ته‌زیه له‌داری له راستیدا لێره‌واری پێداره و جه‌نگه‌لیه.

۲ - له‌یه سناکانی ۴۲ به‌ندی ۴ و حه‌و که‌س یه‌شتی گه‌وره کۆزی ۸ به‌ندی ۴ داها‌توو‌ه (ماسی واس په‌نجابه‌ر که له نێو زه‌ریای (فه‌راخ‌کورد) دایه درود و سلا‌و ده‌نێری و هه‌روا له کۆزی ۱۲ ی بون هیشدا ها‌توو‌ه... ماسی واس له ناوه راستی زه‌ریای فه‌راخ‌کورد، ده‌ژی و هه‌مو بونه‌وه‌رانی که مه‌زدا ئافرا‌ندونی له نێو فه‌راخ‌کورد له بن چاوه‌ دێری و پشتیوانی ئه‌و دان‌و ره‌نگی ئه‌وسپی به‌و زمانی ئاسۆریه‌ کان ئاریایی ره‌ گه‌زه. ده‌لین: نینوس ninus و بلبوس Belus با‌پیره‌ گه‌وره‌ی که‌و نارای ئاسوریان بون و کو‌ته‌لی ئه‌وان له لای ماد و ئی‌رانیان به‌ریژ بون و کو‌رتیش ریژی بو‌خودایانی مه‌زنی بابولی و ئاسۆر دان‌اوه. ئه‌مه به‌ نیشانه‌ی خزم بونی ئاسور له‌ گه‌ل ماد و ئی‌رانی دان‌راوه.

دیاره‌ داریوش له ته‌مله‌ی زیوینی ژێر کو‌شکی ناوه‌ندی ئاپادانا له ته‌ختی جه‌مشید و به‌رده‌ نو‌سراوه‌ی بیستون و... له ته‌ختی جه‌مشید، نه‌خشی رو‌سته‌م و کو‌شکی ئاپادانا له شوش، به‌ زمانی دایکی ماد - ی و ئیلامی و زمانی ئیلامی، لورستانی، خوزستانی، به‌ختیاری، پشت‌کیو و به‌ خه‌تی که‌و نارای سو‌ریانی (ئاسۆری یا بابولی)، نو‌سراوه، دیاره‌ زمانی هه‌خامه‌نشی هه‌ر زمانی مادی کوردی بو‌وه له‌ و رۆژگاره‌دا.

گه‌وره‌ترین ده‌ریاچه

خه‌لگی نیشه‌جیی ناوچه‌ی شاری ورمی تا سه‌ره‌تای ۱۳۰۴ هه‌تاوی و ۱۹۲۵ زایینی و ۲۶۲۵ کوردی به‌و ده‌ریاچه‌ی لای ورمی‌یان و تووه: سو‌یرده‌ریا، شایی ده‌ریا، ئورمی ده‌ریا، ئورمی، ورمی که له ۱۳۰۴ هه‌تاوی کرابه (ره‌زائیه). واژه‌ی ورمی له ۲ واژه‌ی (ئور + می سازدراوه. ئور به‌ واتای شار - هه‌روه‌ک (ئوروای) له ئاو‌ستادا کۆزی ئه‌وه‌ل - ی وینداد، به‌ ناوی هه‌شته‌مین ولاتی درخشان‌ی زه‌مانی زه‌رده‌شت، دان‌راوه و زان‌راوه. یا (ئورکلده: شاری کلده)، ئورشه‌لیم: شاری شه‌لیم، - ئوریلوم: شاری ئه‌ریل، ئورامان، ئورفه... وه دوه‌میین واژه‌ی ئه‌و که (می) به؛ له په‌هله‌ویدا به‌ واتای (تری) به، (شاری تری).

دیاره‌ تری ورمی له‌ باب‌ه‌ت چندی و چلو‌تایه‌تی داله‌ دنیا‌ناوی هه‌به‌ و تریکه‌ی فره‌شیرین و به‌ له‌زه‌ته. ئاسوریه‌کانی ناوچه‌ی ورمی به (ئورمیه: شاری ئاو) ناوی ده‌بن. شاری ره‌زائیه له

سالی ۱۳۵۸ و ۱۹۷۹ و ۲۶۷۹. کراوه تهوه، بهشاری ورمی. (شەپۆل).

نیسترابون STRABON له جوغرافیاژانی یونانی له کتیبی خویدا سالی (۴۰ بهر له زاین) به ناوی ساپوتا SAPUTA ناوی ده‌ریاچه‌ی ورمیی بردوه. موسا خورن زاناو میژوزانی ئه‌رمه‌نی (له دایکبوی نیوه‌ی ۲ی سه‌ده‌ی چواره‌می زاینی به (کاپوتا) ناوی بردوه. فیرده‌وسی له شانامه‌دا به (خنچس)، مه‌سهودی له ته‌نبه‌دا که له سالی ۳۴۵ مانکیدا نوسراوه و کوری حه‌وقه‌ل له نوسه‌رانی سه‌ده‌ی چواره‌می مانگی و نوسه‌ری خوددی عالم له سالی (۲۷۲) مانگی نوسراوه و ئه‌بوریحان بیرونی نوسه‌ری سه‌ده‌ی پینجی مانگی و یاقوتی حه‌مه‌وی (۵۷۵ - ۶۲۶ مانگی) له موعجه‌م بولدان و نوسه‌ری نه‌یاهه ئه‌لئیره‌ب و مه‌سالیک ئه‌بسار به‌ناوی (که‌بوزان = که‌بودان: کاپوتان: ساپوتان) ناویان بردوه و ئه‌بوئیسحاق ئیسته‌خری (له دایکبوی سه‌ده‌ی چواره‌می مانگی له مه‌سالیک مه‌مالیکدا و کوری مه‌سکویه زاناو میژوزانی له (دایکبوی سالی ۴۲۱ مانگی به‌ناوی ئه‌لشرات، ئه‌بوفیدا ئه‌ییوی زه‌رزاری (۷۳۲ مانگی) له کتیبی ته‌قویم بولدانداو حافظ ئه‌برو نوسه‌رو شاعیری (سه‌ده‌ی نوهمی مانگی) به‌ناوی (ته‌لا = ریژ)، کوری خوردا‌دیه‌ (۲۱۱ - ۳۰۰ مانگی) له ره‌خی با‌کوری جه‌زیره‌ی (ئیشک: تیشک و نور) که‌ردا جه‌زیره‌یی دیکه‌یش به‌شکلی ماسی هه‌یه‌و له نه‌خشه‌ی سازمانی جوغرافیایی ول‌تدا به (ئیسپر) ناو براوه‌و به‌زرترین نوخته‌ی ئه‌وی تا ئه‌ندازه‌ی ۱۵۰۰ میتر له ته‌ختی ئه‌قیانوس به‌رزتره‌. له جه‌زیره‌ دا‌هیچ جو‌ره‌ دارو گیاو گزی ئه‌. دیاره‌ ره‌نگی سپی به‌و له کزی به‌هاراندا له گو‌شه‌و که‌ناری دا په‌له‌وه‌ری ئاوی ده‌ریایی هیلکه‌ له‌وی ده‌که‌ن

۳- له ره‌شه‌ن په‌شت به‌ندی ۱۷ هاتووه: ئه‌گه‌ر تو‌ئه‌ی ره‌سه‌ن پاک له بان داری سیمورغ که‌ له نیوان زه‌ریای فه‌راخ‌کورد، راوه‌ستاوه، ئه‌و داره‌ی که‌ هه‌مو که‌س به‌ده‌رمان به‌خش ناوی ده‌به‌ن... هه‌روا له‌بوند هه‌یش دا نوسراوه ئه‌م داره‌ له‌نیو زه‌ریای فه‌راخ‌کوردشین و سه‌وزبووه.

له ئالی روژه‌ه‌لاتی جه‌زیره‌ی ماسی شکلی «ئیسپر» جه‌زیره‌ی تریش به‌شکلی په‌زومه‌ر هه‌یه‌ که‌ خه‌لکی لای ورمی به‌ جه‌زیره‌ی به‌ران «: مهر، په‌ز» ناوی ده‌به‌ن و له نه‌خشه‌ی ناو براویشدا به به‌ران ناو براوه‌و به‌زرترین نوخته‌ی ئه‌وی تا ئه‌ندازه‌ی (۱۶۱۰) میتر له ته‌ختی ئیقیانوس به‌رزتره‌و پشته‌ی هه‌راو یشی داره هه‌روه‌ کمو « که‌ر، هه‌ر، خه‌ر» پڕو ته‌ژی له هه‌مو جو‌ره‌داری لیره‌واری و جه‌نگه‌لی. له په‌ره‌ی (۱۹۸) تاریخی دار سه‌له‌ته‌ی ته‌و‌ریژ

نوسراوی نادرمیرزا؛ نوسراوه که له جهزیره ی بهران سه ره رای کهو، هه لویش ده ژێ. (نه خشه ی ۱)

۴ - له تیر یه شت به ندی ۳۲ و ۳۳ داها تووه... له دوا ی ئه و (ته م و مژێ) له ولای (هیند) له کیوی که له نافینی زه یای فه رخ کورد دا به، هه لمی؛ هه له ده سی و به زر ده بیته وه. له دوا ی دا (ته م و مژێ) پا کی هه ور، ساز ده ر، ده که ونه بزوتن، با ی باشور، دی (و نه وانه) بو لای پیشه وه، ده با که له و پۆه (هوم^(۱)) ی شادی هین و شفاده ر هه یه.

مه زدا با ی چالا کی ئا فراند وه تا باران و ته رزه بو لای کشت و کال و وارگه و نشینگه ی خه لکی جهوت و لات بیا.

ناوی گه وره ترین جهزیره ی زه ریاجه ی ورمی له تاریخی ته به ری (۲۲۴ - ۳۱۰) مانگی به قه لای «شاهی» له ره وژه ی ئولی ئه لبا ب فه خره دین بنا کی، جهزیره ی (شاهو) وه له تاریخی دار سه لته نه ی ته و ریژ جهزیره ی (شه ها) ها تو وه و ناو برا وه. به رز ترین نوخته ی ئه وێ تا ئه ندازه ی (۲۲۳۰) میتر له ته ختی ئیقیا نوس به رز تره. ئه م جهزیره دا گری جهوت گونده که یه کی له وانه له بهر ئه وه ی (دو پشکی ره شی مه تر سیداری زوره، چو لکرا وه و پر چه شیمه ت ترینی ئه و گوندا نه، گوندی ئا غگومه ز (سپی گومه ز) ه و به یه کی له قو ول ترین له نگه رگایه کانی زه ریای ورمی دینه ژماره جا چونکا جهزیره ی ناو برا و تاراده ی (۲۲۳۰) میتر له ته ختی ئیقیا نوس به رز تره، جا هه ر له بهر ئه وه له هه ر گوشه و که ناره وه؛ له و پۆه بروانی ده ریاجه که، ده که و پۆه بهر چاو. جی سرنجه له ئالی با کوری غه ربی و باشوری شه رقی وه ئالی غه ربی ئه م ده ریاجه چه ندین شوین به ناوی (هیند) به مجۆره هه یه: ۱ - ناوی ئه و گوندا نه ی که له ۱۷ و ۲۷ کیلو میتری باشوری غه ربی شاری خو بی که له په ر ی ۵۵۱ فه ره نگی جو غرافیای ئیزان دا «هیندوان» نوسرا وه.

۲ - ناوی ئه و گوندا نه ی که له ۱۰ کیلو میتری با کوری خوۆره لاتی شاری مه هاباد، دا به، له په ر ی ۵۰ هه ر ئه و فه ره نگی به «ئیندرگاش» ناو ده بری.

۱. هوم شه ر به تی شفاده ر بو وه که له سه ر ده می ناو یستا مو بی داتی زه ر ده شتی له بنجه گیای ره نگ سور که هیندا نه ناسرا وه، ساز درا وه.

۳ - یە کێ تیکە زەوی کشت و کالی بە ئەندازە ۱۲۰ هێکتار که لە گوشە ی باشوری غەربی شاری ورمی دایە و هی ناغای که مالی یە و لە دەفتەری سەبیتی ئەملاک بە ناوی (کوشەن^(۱)) ی هیتدو KFVSHENE سەبت کراوە

۴ - لە شوینی لە (دەرەچایی) لە نێزیک (کوشەن هیتدو ئاسیاوی بە ناوی ناشی هیتدو هە یە).

۵ - بە قسە ی تاریخی هە و شار ورمی؛ ناوی بە روی دەر وازە ی عەسکەر خان که لە ئالی غەربی شاری ورمی دایە، بە دەر وازە ی (هیتدو) ناودارە.

۶ - ناوی پیشۆی دەر بەند «سپێهر» که لە بەینی دەر وازە ی «هیتدو» و شوینی قەبرستانی (قەرە صندق) که بو تە بە شی لە ساختمانی بیهداری، ناوی (کوچە و گەرە کی هیتدو) بووە
۷ - ئیستا یە کی لە کۆتترین گەرە که کانی شاری ورمی که لە ئالی با کوری ئەو دایە بە محەل و گەرە کی (هیتدو) ناو دەر بری.

لە و نوسراوانە وادەر دە که وی مە بە ست لە و کیۆ ی که لە نافینی زەریای فەراخ کورد، که لە تیر یە شت، جەزیرە ی بەرز و بلندی (شاهی) یە. (نەخشە ی ۱)

تویژینە وە ی زانستی و کە و ناو نا سە ی

- ۱ - مرو ناسانی زانکۆ ی کولومبیا «نە نستیتۆ ی لیکۆ لینه وە ی ئیسمیت سوئیان» لە سالی ۱۹۶۱ زاینی رایگە یاندووە باو پاپیرانی مرو - ی تازە بو یە که مچار لە ۳۶ هەزار سال پیش لە نارچە ی «شالینداری عیراق لە ۹۰ کیلۆمتری باشوری غەربی ورمی زیاون. مرو ناسان - ی ناوبراو، تائیتا هەزاران کەرە ستە و ئە بزاری جوراو جوریان، بو ویتە حەوت ئیسکلێت که هی مرو ی ئیناندر تال - ه که بە سەدان سال بەر لە مرو زیاون، لە یە کی لە ئە شکە و تە کانی ئەو ناوچە دۆز راو نە تە وە.
- ۲ - کومیسوونی نە تە وە یی یوتسکو له ئیران لە ناکامی تویژینە وە ی زانایانی ئە مریکایی لە مانگی گە لاویژی ۱۳۳۶ هە تاوی و ۱۹۵۸ زاینی و ۲۶۵۸ کوردی رایانگە یاندووە که چە ندین

۱. گونوشەن لە ناوستاندا بە واتای زەوی و لە وەرگە یە، جیی سرنجە ئیستایش زور بە ی گوندیشانی ورمی یە زەوی و زاری کیلگە و لە وەرگا کان دە لێن: (کوشەن) و بە کوشەن ناوی دە بەن.

کەرەستە و ئەبزارمان دۆزیۆه تەوێه کەهێ مروفی دەورە ی لوالوازین LEVALLOISIEN کە ۳۵ هەزار سال پێش لە عیسا مەسیح ژیاون و لە ئەشکەوتی «تەمەمان» کە لە ۱۸ کیلۆمەتری باکوری غەربی ورمی دۆزراوە تەوێ.

۳ - لە سالی ۱۳۴۲ هەتاوی ۱۹۶۳ زایینی ۲۶۶۳ کوردی لیکۆلینەوێ کە ونا را ناسی بە هۆی جەواد صدقی لە ناوچە ی دمدەم، جەم جەم ئەنجام دراوە.

جوغرافیای شاری ورمی - شاری ورمی لە با کورەوێ ئەلکی بە شاری سەلماس (زاروهند) هەوێ و لە باشورەوێ دە چەسپی بە شاری شنۆ - وەوێ لە غەربەوێ، دەلکی بە ریشته کیۆی زاگروس و لە خۆر هەلاتەوێ، دە چەسپی بە زەریاچە ی ورمی و ریشته وە چە کیۆه کانی کە لە بەردەوامی رۆژ هەلات بوخۆزاوا، دان و لە ریشته وە چە زنجیرە کیۆه کانی زاگروس دینەژمار. ئەم ناوچە فرە جوانە، بە چەن شیوو دۆلی هەمبەر دابەش دەبن کە هەرچی بو ئالی رۆژ هەلات بە رەو پێش بەجین گو شادتر دەبی. ئەو ئاوانە ی کە لە باران و توانەوێ بە فری دوندی کیۆه کانی زاگروس، بە پیدادەبن. لە خەتی قوولی شیوو دۆلە کانی جیا جیای ئەو، چۆمە؛ ناوگە لی سازدەدری، کە هەرچی بو ئالی رۆژ هەلات بەجینە پێشەوێ شوینی هاتوچۆی چۆمە ئاوە کە پانترو هەراو تر دەبی و ئاوە کە یش هیدی تر دەبی و دەروا و خوریشی ئاوە کە، کە متر دە کا. دیارە ئەم چۆمە ئاوە زورانه کە لە کۆ (وهرز) ی بە هاراندا بەو پەری فری خۆی دە گا، لە داوینە ی پریچ و توناو تونی کیۆه کان، تافگە ی جیا جیا بە دی دین کە سرنجی هەربینەری بۆلای خۆی رادە کیۆی کە سەرەرای کەلک وەرگرتن لەو ئاوانە بوگشت و کال، بوپاک و خاوینی کەش و هەوا شوینی فرەیان هە یە. کە بە گشتی ئەم هەریمە دارای بەرزی و بلیندی زیادن و فرە کیۆای و کویستاین و لە ئاکامی گۆرانی سالیانە ی کەش و هەوای ئەوێ سەرەرای ئەوێ شوینی لە سەر با سازدە کانی ولاتی روسیە و هات و چۆی هەوای نمداری ئاوی زەریای مدیترانە و باهۆزو توف و توفانی، ولاتی ئەرمەنستان و دوندە کانی ئارات، لە بەر بەرزی و بلیندی هەریمە کە، فرە لە گۆراندایە و دارای زستانی سارد و پز بە فرە، بە جوژی خوارەوێترین نوختە ی ئەم هەریمە لە کە نار تا کە ناری زەریاچە ی ورمی تا ئەندازە ی ۱۲۹۴ مەتر لە تەختی ئیقیانۆس بەرترە. دیارە هەبونی کیۆو دەشت و دەریاچە و لی و لیرو وارو کەل و کانی و کانیوی جیا جیا و شیوو دۆلی قوول و پرو تەژی لە ئا، سەرەو خواری و بە رزی و بلیندایی و

چۆمه ئاوه گهوره كان و بهشان و شكۆۆ به خوڤ و كهش و ههواى هه مېشه له گۆران دايه. جوانيه كى تاييه تى له گه ل توندو تيزى خوڤسك و سروشت تىكلاوه بووه و له م هه رت مه دا به دى هيناوه، كه بو به رده وامى زين و زيان و ده سه و به خه بون له گه ل كه ندو كه سپى هه مېشه يى كه به كى له هوته كانى گرېنگى سه ر كه وتنى مرويه له ژياندا سا هه ر له م سوڤنگه وه نه كرى ته م سه رزه و به كه و نا رايه به كو نترين ژيارو شارستانى به ر هى مرو دابنرى. شارستانى ورمى له سه ر ژميرى گه لا ويزى ۱۳۴۵ هه تاوى و ۱۹۶۶ زايى و ۲۶۶۶ كوردى داراى ۲۹۱۸۳۷ كه سه بووه، كه له كه بونى كوڤى ته م شاره ۴۹/۸ كه سه له هه ر كيلو ميترى كى چوار گوشه دايه. به گشتى كوڤى شارى ورمى ۳۷/۹ له سه د شار نشينه و ۶۲/۱ له سه د گون د نشين. له به رايه ر هه ر ۱۰۰ ژن ۱۰۹/۵ پيا و هه يه.

شارى ورمى له ۳۷ پله و ۲۲ ده قيقه پانى با كورى و له ۴ پله و ۵ ده قيقه دريژاى خوڤ هه لآ تى و له به ر زايى ۱۳۳۲ ميتر له ته ختى زه ر يادايه.

خانوبه ره و ته پو لكه كه و نا راكانى غه رى زه ر يا چه ورمى

زوڤ به ي ته و خانو و ته پو لكانه به ر له هه لچونى زه ر يا چه ي ورمى به (توقانى نوح) ده گن و زوڤ به يشيان ريشه ي ناو يستائيان هه يه و له نوسراوه كانى په هله وى و ته ته له نوسراوه كانى سوميرى، ناسورى و نوڤ رار توڤى هه ن و نا و براون كه لپره جى يان نابيته وه باس بكرين.

بارى زانيارى ترانشه ي ته پو لكه ي بلو

ترانشه له قوولا يى ۴/۵۰ ميترى زه و به كيگه كان ده س پي ده كا و له ۴/۳۰ ميتر ته ختى (خا كى ده س لينه دراو) توشى ده بى و شوڤنى گومان كردن له م ته خته «دواى هات. كه له نا كام دا له ته ختى ترانشه تا ته ختى زه و به كيگه كان تا نه ندازه ي ۸/۸۰ ميتره. كه له سه ر روى خا كى ده س لينه دراو، ته ختى A دايه.

له ته ختى A به دوا كه چينى ژيان تا به ر له هه لچونى زه ر يا چه ي ورمى مونه زه م به ر ده وام بووه و دواى راوه ستانى كه به ئيجبار له چينه كانى ته م ته پو لكه دا به دى هاتون كه دواى ته وه يش ژيان له م هه رت مه هه بوه، له چينى A ساز دراوى سواله تى به ده س چا كراوى زه ر به ره ننگى

نوکی و ئامال به سهوز و سوری خشتی سوری ئامال به قاوهیی دهسی پیکراوه... لهم ده ورا نه به دوا ده گاته چینی نه ستور که هه لچونی چینی B ی زه ریاجه ی ورمی به... لهم رو داوه له ژماره ی گرینگترینی روداوه ی روژگاری بهر له میژوه، چونکا ئیستامه و دای ته پوله ی بلو تا زه ریاجه ی ورمی زیاتر له ۲۵ کیلومیتره. لهم روداوه، نه شی به کی له سهر چاوه کانی نه سلی توفانه کانی نه فسانه یی ئایینه کانی جیا جیا بن: (توفانی نوح، له ئسلام، به هود، توفانی که له ئاویستادا له روژگاری جه مشید - ی کیانی کورد، ناو براوه، توفانی گه و ره له سو میتر...) دیاره له ژبانی خه لکی هه ریمی ورمی، ته نانه ت له شویتی دیکه ی بیجگه له ناوچه ی ورمی ئال و گوپی سه یرو سه مه ره و گه و ره، روی داوه و له وه ده چی ساله های سال لهم هه ریمه چول بویی. که و نارانا سان له سه ره تای سه ده ی ۲۰ به تابه ت پروفسور و ولی له به ی نه نه هه رین دا له کاتی تو یژینه وه و هه لکولیندا به چینی نه ستور له تو یژی روسوبی مانه وه له ته ختی هه لکولینه کاندا (چی نه کانی خوار خوار ی) توش ده بی. ته نانه ت له ژیر لهم تو یژه سه یرانه دا، قوتری مه ده نیه تی مرو فانی دوزیوه ته وه. بهم دوزینه وه له گه ل نه فسانه ی ئایینی توفانی باسکراو له قورشان و ته وراتا، کراسی هه بونی به به را کراوه... (رونوسی راپورتی زانستی لیکولینه وه ی که و نارا ناسی له هه ریمی خو را وای زه ریاجه ی ورمی به سه ر په رستی ئاغای سه ره نه فراز.)

بەشی دوهم - جوغرافیای تاریخی، خاکی ئەسلی ماد و کۆشکی ئیکباتان

بوچوونە ناو مەبەستە کە پێویستە لە سەرەتادا لە دەورووبەری واژەیی ماد و واژەیی هاوولف و هاو شیوەیی ماد و ئال و گۆر و تەتەوری واژەیی بیری بدوین.

واژەیی ماد، لە ئاوێستادا بە شیوەیی مرو MOROU نوسراوە و لە سەر بەردە نوسراوە کانی هەخامەنشی دا (مادا MADA) بە زمانی ئەرمەنی (مار MAR) و لە پارتیی دا (ماد MAT) نوسراوە.

سەرزهوی نیشتمانی ماد MAD لە ئاوێستادا (کۆز(وهرزی یه کهم، بهندی ئی وینداد) بە مچۆرە: ناسیترۆه: سیۆه مین ولات کە خوش ئاو و کەش و ههوا یه و دوره له خراپه و کاری ناحهزو کریت و شورەیی و پاک و خاوینیشە، کەمن ئاهور مهزدا ئافراندمه؛ مروقی پاک و خاوین و پیروژه، ئەهریمەن - ی پرمەرگ بە دژی ئەو لەویدا خوین ریزی و نارهایی بەدی هینا. (باری جوغرافیای ئەم ولاتە، زیندو نیشتمان و وارگە لە گەل چەن بەشی باشوری شاری ورمی بە رامبەرە و یه ک ده گریتهوه ورافه ی ئەوه له گەل ناساندنی ئاخیی ئەسلی ماد، ماژ؛ قصه ی ده کری).

- ئاژی لە ئاوێستادا بەواتای مار و دەهاکیش بە بەدیها تویه کی ئەهریمەنی و تراوه. لە کۆتترین بە شە کانی ئاوێستا: یه سنا، یه شته کان، وینداد و نوسراوه کانی په هلهوی دا له ئاژی ده هاك قسه کراوه و له شانامه وهندی دهقی تاریخی دا به زوحاک نوسراوه و له زامیاد یهشت بهندی ۴۷ له کیشه و قری ئازر و ئاژی ده هاك دا قسه کراوه و هه ر یه که بو به دهس هینانی فه ر، کوشاون. ههروا له زامیاد یهشت بهندی ۴۸ دا نوسراوه که: سپیتور SPITVURA جه می به مشار کردوه به ۲ لهت، ههروا له کژی ۳۱ بهندی ۵ بون دیهیش دا نوسراوه: سپیتور. برای جه مشیده؛ ئەو له گەل ئاژی ده هاك دا جه مشیدی کوشت.

شانامه یش به پیتی زامیاد یهشت و بون ده هیش له بابەت جه مشید داده لئ... جه مشید دوای ئەوهی له مهیدانی شەری زوحاک تیشکا، بو ماوهی سه د سال ئاواره بو تاله که ناری زه ریای چین قول بهس کرا و به مشار کرا به ۲ لهت.

چو سەد سال اندر جهان کس ندید ز چشم هسمة مردمان ناپدید
 چو ضحاک آورد ناگه به چنگ یکایک ندادش زمانی درنگ
 باره مر او را بدو نیم کرد

ههروا له یه سنای ۹ به نە ۶ - ۸ وینداد کژی ۱ به نەدی ۱۷، گه لاویژ بهشت به نەدی ۳۳
 دو ئه سب بهشت به نەدی ۱۳ - ۱۴، رام بهشت به نەدی ۲۳، بارام بهشت به نەدی ۴۰، رام بهشت
 به نەدی ۳۶ و ۳۷، بون ده هیش کژی ۳۱ به نەدی ۷ به تابهت له شانامه دا له زال بونی فه ره یدون
 به سه ر ئازی ده ها ک یا زوحا ک دا قسه کراوه

نگه کن کجا آفریدون گُرد که از پیر ضحاک شاهی ببرد.

له کژی ۳۱ به نەدی ۶ بون هیشی زنجیره ی توره مه ی زوحا ک به م جوړه نوسراوه: ده ها ک
 کوری خرو تاسب کوری وینگو کوری فراوک کوری سیامه ک.

له کارنامه ی نهرده شیری بابا به کان دا، نهرده شیری مادیک AMDIK: له روژگاری
 ساسانیانی مای MAV، له سه ده کانی ئیسلامی ماه MAH و مازوماژ: ماد MAZ ناو براوه.
 ئەم واژه له سه ر چاوه ی دیکه دا به جوړاو جوړی جیا جیا؛ ناو براوه و نوسراوه، بووینه
 له زمانی ئیلامی دا ماتا به MATABE و به زمانی عیبری کون مادای MADAV، به زمانی
 ناسۆری ماتای MADAV و ماتای AMTAV و نامادای MADAV و به زمانی یونانی قه دیم
 میدی (: م د) MEDEE, MADV گو کراوه و خویندراوه ته وه که به لگه به کی قه ویه له سه ر
 هه بونی به ک هۆزو به ک نیشتمان که و ناراو قه دیم.

هیریدوت له کتیبی ۷ دا ده لئ: ماده کانیا له روژگاری قه دیم دا به ئاریانی ناو بردوه و ته نیا
 دوا ی ته وه ی م د کلخیدی له ئاتین چووه لای ئەوان و به و ناوه ناوبران. ده لئین: ماده کان له باره ی
 خو یانه وه: ... م د به پئی ئەفسانه کانی یونانی کیژی له پاتشایانی کلخید که جادو گه ر بووه، وه ختی
 یونانیان بو پیداکردنی خوژی زبیرین چونه ته کلخید، ئەوکچه جادو گه ره له گه ل ژازون
 GASON سه ر کرده ی یونانیه کان پیوه نەدی ده گری و به هوی جادوی ئەوکچه یونانیه کان
 که لکیان وه رگرت له دوا پیدا م د له گه ل ژازون چووه یونان و له وی چهن کاری ئەنجام دا که

ئاو زو ئه قل سهريان لیبی دهر نه ده چو، له پاشان چون میترده که ی لیبی جیا بووه، ئه م ژنه بو تو له سهندن زاروکی خوئی سه بربری و دوا ی ئه وه چوو ه ئاتین شوی به ئه ژه FGEE پاتشای ئه وی کردو کورینکی له ئه ژه بوو ناوی نا (م د) له ناخری عومری دا م د گه راوه ته وه بو کلخید، به ریوایه تی تر، ئه و ژنه م د کورپی خوئی ناوه ته بان ته ختی پاتشایی و جا دوا ی ئه مه ماده کان خو یان وا ناو ناوه.

(ئه م حیکایه ته ئه گه ر چی ئه فسانه یه، به لام ده گونجی راستی یه ک رون بکاته وه بو نژیکی و خزمایه تی هوژی هیندو ئوروپایی له گه ل یونانیه کان دیگه یینی.)؛ (ئه قل له په ره ی ۷۳۱ تاریخی ئیرانی که و نارا) راستی نوسراوه کانی هیزیدو ت له ناکامی لیکو لینه وه ی زانایانه ی جو رچ راولینسون دۆزه ره وه ی که تیه ی بیستون سه لماوه. به م واتایه: ئه م زانایه و ئه فسه ری ئینگلیسی هه یکه ل و به ژن و بالایی خه لکی ئاریا ره گه زی له روی کو ته ل و بو کله و موجه سه مه ی پاتشایانی هه خامه نشیه وه، پینک گرتو وه و له گه ل یه کتر به راوردوو له هه مه به یه ک رای گرتون و ههروه کو هه یکه ل و کو ته ل و به ژن و بالایی یونانیانی داناوه و به شه بیهی یه کسی ناساندوه.

له باهه بت میژو و په ره دان به ولات و ره وانه وه ی نیشتمانی نه ته وه ی کوردی ماد، میژو زانان مه به سستی چی ورد بونه وه یان نوسیوه که نیشانه ی لیکو لینه وه ی ئه وانه و مه به سستی فره ورد و پرو چری به رده وامی ئه وانه که ئیمه ده توانین قسه یان لی بکه ین و بیان گیرینه وه.

بروس BEROSE کاهین - ی مه ردو ک ره بو نه وعی کلدانیان له سه ر زه وی بابل (هاوسه ر ده می نیسکه نده ر و سلوکیه کانی ئه وه ل) که نوسراوه کانی په لگه دارن به خه ته کانی کو ئی میخی و بزما ری، بروس باوه ری وابو: نه ته وه ی کوردی ماد له ۲۵۰۰ سال به رله عیسا مه سیح بابولیان خستو ته بن ده سه لاتی خو یان و بو ماوه (۲۲۳) له و سه رزه ویه دا حوکومه تیان کردوه.

ئه م قسه ئاشکرای ده کان که کورده ماده کان به ر له و میژوه و به ر له وه ی بتوانن بابل دا گیر بکه ن، حوکومه ت و ژیا رو شارستانی و مه دنیه تی به شان و پر شکو یان هه بو وه و یه کئی له و

نه ته وانه ی خواهن دهسه لآت و پرهیژبون. هیژیدوٲ HERODOTE (۴۸۴ - ۴۲۵ بهر ته عیسا مه سیح) باوکی میژو و که تزیاس CTESIAS و نوسه رانی دیکه یونانی بهر زابین له باره ی ماده کان لیکولینه وه به کی بهر فره یان نه نجام داوه و کاکله که ی نه وه له کتیبه کانی میژوی خویدا نوسیوینی. چون نوسراوه کانی هیژیدوٲ فره ترجیی بر وای خواهن بیرو رایانه و له لایی دیکه وه باقیماوه کانی شوینه واری سهیر و سه مه ره ی «دیوکو» DIOKD یه که مین پاتشای کوردی ماد له روی نوسراوه کانی نه م میژوزانه دوژرا و نه ته وه، له م روه وه به شی له نوسراوه کانی نه و بو توژیژیه وه و ناشکرا کردنی راستی لیره دا ده گتیرینه وه:

هیژیدوٲ ده نوسی: کورده ماده کان له روژگاری که و نارادا خو یان به ئاریان ناو ناوه. هه روا هیژیدوٲ (له کتیبی ۱ - بهندی ۹۶) دا نوسیویه تی ناسوریه کان له ناسیای سه رودا پیسه ت سال حوکومه تیان کردوه. به که مین نه ته وه یی که به دژی ناسوریه کان راپه رین ماده کان بون و بو نازادی خو یان جهنگین و نازایی و نه ترسی و بویریان نیشان داوه و له بن دهسه لآنی ناسوریان خو یان رزگار کردوه و هیژیدوٲ له (کتیبی، بهندی ۱۰۱) داده لئی: نه ته وه ی ماد شه ش هوزبون. بوسه کان BOUSIA.

پارته گین - ه کان PARETAKENOI، نیسترو خاته کان STRUKHATS، ئیری رانته کا ALRZANTOS، بودیه کان BOUDIOI، موغه کان MAGOI. فره له وه ده چی پارته کان له توژمه ی پاته کینه کان بن که هه روایشه.

□ نوکته باشه بزاتین ناوی هه ندی له خیل و تایفه کانی هوزی پرچه شیمه تی شکاک (:): شکاک: برای شا یا برای گه وره) که له هه ریمه کانی باکوری خوژاوا ی شاری ورمی و شاری مه هاباد، نیشته جین و ده ژین له باری ریشه ی ره سه نی وازه له گه له هه ندی له ناوی تاییه ت بو بینک گرتن و به راورد؛ نه شین: مغور (: موغه کان) تایفه ی عومه رخانه ی شکاک. موگری (:): موغری: موغی) هه ندی له دانیشوانی ناوچه ی مه هاباد، مامه دی: (مادی)، و...

باتشایی دیوکۆ: دیاکۆی کوردی ماد

به پیتی نوسراوه کانی هیریدۆت به کێ له نه تهوهی کوردی ماد ناو دار به دیوکۆ کۆری فهروه رتیش که مرویی فره ژيرو زاناو داناو به کار و کاراو له کارزان بووه، ئەم بیرو ئاره زوه، دی له خه یالیدا که هیزو قودرەت و دەسه لاتی بو خۆی به دەس بیستی، جا له و سوئنگه وه بو سه رکه وتن و گه یشتن به ئاره زوه کانی بیری کرده وه ونه خشه ی ده کیشاو سه ره نجام به ئاوات و ئاره زوی خۆی گه یی: ههروه کو میژو نوسیویه تی چون نه ته وه ی ماد له و سه رده مانه دا له گونده کان ده ژیان و بوگشت و کال و په یدا کردنی پیی بزبو به ئاوا یه کانی ولاتا پرش و بلاو بیونه وه و حوکومه تیکی ناوه ندیان نه بوو له ئا کامدا بی قانونی له سه رتاسه ری ولات په ره ی گرتبوو دیاکۆ، که له گوندی خویندا جیی ریزو قه در و حورمه تی خه لک بو و مرویی بو هیزاو بویر و هوزان و تیکۆشه ر و به رامان و خاوه ن لیته وین و پرئیراده و دادگه رو له نیوخه لکدا به و په ری دلسۆزی له نیو خه لکدا به دادگه ری و مروفانی کاری ده کردو ده جو لا وه.

بیرو باوه ری وا بوکه له نیوان ناحه قی وستهم و دادگه ری دا مله به ملانی و موباره زه ی هه میشه یی هه یه، جا هه ر له بهر ته وه ری و ریبازی که گرتبویه پیش، له سه ری سوربوو خه لکی گونده که یشی که ده یان زانی مرویی زاناو کاراو له کارزان و دلسۆزه، کردیانه حه که م و داده وانی کارو باری خویان. نه ویش نه ونه ی دیکه تیکۆشا؛ تا راستی و دروستی و دلسۆزی خوی زیاتر نیشان بدا، خه لکی ولات که م که م که زانیان دیاکۆ قازی و داده وانی دادگه ر و هوزان و به کارو کاراو له کارزان و دلسۆزه و سله های سالیس بوو. له داوه ری ناحه قیکارانه و دور له دادگه ری زه نجیان کیشابو و راستی و دروستی و دلسۆزی دیاکۆیان بو ئاشکرا بو، به خوشی و شادیه وه، گیرو گرفتی کاری خویان ده برده لای نه و تاوای لیها ت خه لکی به ته واوی بروایان به دیاکۆ په یدا کردو خه لکی به تیکرا ته نیا باوه ریان به و بوو بیوه جیی هیوا و په نای لیقه و ماوان و گه ل، به گشتی و خه لکی به ته واوی بروایان پیکردبو.

به و جو ره ی میژو ده لی له به کێ له جه ژنه کانی ولاتی ماد، حه شیمه تیکی فره له و جه ژنه دا له ده وری دیاکۆ کۆ ده بنه وه و دیاکۆ قسه له وه ده کا که ئیمه نیازمان به وه هه یه که ئیسه

دەولەتی دامەزرێتین، تا بتوانین زیندو نیشتمانی خۆمان باشتر ئاوه‌دان بکەینەوه و قانون و داب و دەستوریکیش سازبەین و قسە کانی دیا کوکەوتە بەردل و دەرونی خەلکە کە، ئەومرو پێمانی والەو کۆر و کو بونەوه دابون، بەتیکرا، و تیان کەسمان لەتۆ دادگەر تر و دلسوژترو بە کار و کارزاترو بویر تر و شیاوتر بەرچاو ناکەوی و هەمویان دەنگیان بە دیا کو دا و کردیانە پاتشای ولات و کوشکی رازاوه و وپتە ویشیان بو سازداو لەبان تەخت بەرێزەوه دایان ناو دیا کوشکی دەولەتی پێک هێناو شاری گەورە و رازاوهی سازداو دەسی کرد بە بەرپۆه بردنی کاروباری ولاتی مادو خەلکی خستە فەرغانە و خوشی و پەرەیی دا بە ئاوه دانسی و دابین کردنی پێی بزیوودادگەری و ئاسایش و خێرو خوشی بو خەلکی و ناحەقی و ستمی نەهێشت و خەلک بە دلسوژیهوه لە گەل یە کتر دەژیان و تەبەیز و هەژاری و نەداری و فەقیری فەرەهنگی و کۆمەڵایەتی و ئابوری نەهێشت و خەلکی ماد - ی بەو پێی نەتەوی خاوەن فەرەهنگ و ژیارو شارستانی پەرەهەر دە کرد و دوای ۳۵ سال سەلتەنەت وەفاتی کردو فەرەهتیشی کوری کرایە جی نشینی دیا کو (نەقل لە کتیی هیری دوت تەرجه مەیی وەحیدی مازندەرانی بە کوردی و بە کورتی و وەرگرتن شەپۆل).

بە پێی نوسراوه کانی هیری دوت دەولەتی پاتشایی ماد لە سالی ۷۰۸ یا ۷۰۱ی بەرلە عیسا مەسیح دامەزرراوه و تا سالی ۵۵۰ بەر لە زاین بەر دەوام بووه.

هەمەدانی ئیستا؛ ئیکباتانی هیری دوت نیه

بە پێی نوسراوه کانی هیری دوت نەتەوهی ماد لە سەرەتای سەلتەنەتی دیا کو، کوشکی باشکویان بو سازداوه و لە دواییدا شاری گەورەیی ئیکباتانیا سازداوه و دیا کۆلە سالی ۷۰۸ یا ۷۰۱ی بەرلە زاین لە سەر تەختی سەلتەنەت دانراوه و دەسی کردو بە هەلسورانندی کار و باری ولات و نیشتمانی ماد.

جەوادیی صدقی دەلی: ئەگەر هەمەدانی ئیستا، ئیکباتانی هیری دوت بی، ئەبێ سازدانی ئەوی لە ئاخیری سەدهی حەوت یا سەرەتای سەدهی هەشتی بەرلە زاین تەواو کرابی و بە

هه‌مه‌دان ناوبرایی. که چى چوار سه‌د سال به‌رله‌وه‌ی دیاکوۆ بوڤینه پاتشای ماد، شاری ئیستای هه‌مه‌دان هه‌بووه. هه‌ر له به‌رته‌مه‌یشه بوڤیه که مین جار له سالی ۱۱۰۰ به‌رله عیسا مه‌سیح له سائنامه‌ی پیلستیر - ی به‌که‌م شای ئاسۆری به‌هه‌بونی شاری هه‌مه‌دان ئامازه‌ کراوه و به‌ ناوی (ئیمدانه) نوسراوه. جا که وایی؛ بێ دودلی هه‌مه‌دانی ئیستا، «ئیکباتان» ی هیریدوت نیه. هیریری راولینسون H.RAWLINSON خۆر هه‌لات ناس و ئه‌فسه‌ری په‌له په‌رزی ئینگلیسی له ناوچه‌ کانی باشوری رۆژاوی ئیران ماوه یه‌ک ماوه ته‌وه‌به‌ رده‌نوسی بیستونی «به‌غستانی» کردوته‌ زمانی ئینگلیسی له‌م باره‌وه، ئاوه‌های نویسه‌: پینه‌ختی کوتی ماد، ئه‌ی له‌ لای ته‌ختی سلیمان - ی نه‌مروۆ بوڤی بگه‌رپی که له ۱۵۰ کیلۆمتری زه‌ریاچه‌ی ورمی بولای باشوری رۆژ هه‌لاتدایه.

هه‌روا زاناو لیکۆله‌ری بیرورد دیاکوۆف L.M. DIAKONOV رۆژه‌لات ناسی ناوداری روسی له‌ نوسراوه‌ پرنرخى خویدا به‌ناوی «میژوی ماد» له‌م بواره‌دا لیکۆلیوه ته‌وه‌وه نویسه‌یه‌تی: «له‌ ناوچه‌ کانی باشوری زه‌ریاچه‌ی ورمی و حه‌وزه‌ی چۆمه‌ ئاوی ئالاران»: جه‌غه‌تو) و ئه‌وچۆمه‌ ئاوانه‌ی‌واله‌ هه‌مه‌ر ئالاراندا دین و ده‌رون له‌ سه‌ده‌ی نویه‌می به‌رله‌ عیسا مه‌سیح به‌ناوی «زاموا» ی ئاوه‌وه «هوندور» ناو داربووه و به‌چه‌ندین تا که تاکی سه‌ر به‌ خوی رامیاری دابه‌ش بووه: (هارنا، ماننا، مسی = میهری ...) له‌ پاشان ئه‌م ناوچه‌ بووه ته‌ شوین و ناوه‌ندی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی «ماننا» و له‌ سه‌ده‌ی حه‌وته‌می به‌رله‌ عیسا مه‌سیح به‌دوا، ئه‌ کرۆ ئه‌وی به‌ ناوه‌ندی ئابوری ماد، بزانی. به‌م واتا یه‌که له‌ سه‌ره‌تاوه، ناوه‌ندی ئابوری سه‌رتاسه‌ری ولاتی ماد بووه و دوا‌ی ماد - ی ئاتروپات... جی سه‌لته‌نه‌تی دیاکوۆ بوڤی ئیمه‌ نادیارو نه‌زانراوه؛ به‌لام چون ئه‌وله‌ ئالی و ره‌خی «ماننا» حوکومه‌تی کردوه، وی ده‌چی که ولاتی بن ده‌سه‌لاتی دیاکوۆ سه‌رزه‌وی بوڤی که سه‌رچاوه‌ی ئاسۆری به‌نیشمانی «مادای» ناویان بردوه... هه‌ر جوړبی له‌ ساله‌ کانی (۷۱۷-۷۱۵) ی به‌رله‌ عیسا مه‌سیح زی‌دو خاکی بن ده‌سه‌لاتی دیاکوۆ ئه‌و شوڤه‌ «هه‌مه‌دان» هه‌راو نه‌بووه، چونکا له‌ نیوان هه‌مه‌دان و ئه‌و هه‌رئمانه‌ی که دیاکوۆ،

له وانه دا به ده سه لات بووه، سه رزه ویه ک هه بووه که له دهس ئاسۆریه کان دا بووه. جاله بهر نه وه ولاتی بن ده سه لاتنی دیا کو ته شی له توخته یی دور له چومه ئاوی قزلوه زان بویی یانی له میانه نیزی کتر بووه، نه ک هه مه دان (په ره ی ۱۱۶ - ۱۱۷ و ۳۴۱ میژوی ماد).

له گردو کوئی بیرو رای زانایانی که له بهرا ناو بران، هم راستی به ده سه لمی و ئاشکرا ده بی که پیته ختی ولات و نیشتمانی ماد، یاشاری گه وره ی ئیکباتانه وه شوینی بووه دور له هه مه دان. نوکته ی فره گرینگ ته مه به که میژو زانانی پیشینی ته رمه نی به ئاشکر نوسیویانه که: ئیکباتانی هیریدوت هه مه دانی ئیستانیه و ته نانه ت هه ندی له ته رمه نیه کانی خو مالی نیسته جیی شاری ته وریژ، جار جاره شاری ورمی به ناوی به گباتان (: ئیکباتان) ناو ده بن.

سنورو نیشانه کانی جوغرافیایی نیشتمانی بنه ره تی ماد:

یه که مین زانایه ک، که به شی له سنوری ولاتی ماد ی به باشتین شیوه رونا ک کرد و ته وه و ئاشکرای کردوه، گز نه فوته (۴۳۰ - ۳۵۲ بهر له زاین) که میژو زانی یونان بووه و به پروای ته و ناوچه ی هه رکانیه (هه رکیان: هوژی هه رکی). له نیو خاکی بن دهس ماد و نیژیک به ئاسۆر بووه ته م میژو نوسه له کز (وه رزی) ی کتیبی چواره می خویدا به ئاشکرا نوسیویه تی و ده لی: هه رکانیه کان: (هۆزه کانی هه رکی) له سه ر سنوری ده وه له تی ماد نیسته جین. به لام سه د حه یف و سه د مخابن که هه ندی له میژو نوسان له بهر ته وه به باری جوغرافیای شوینی نر سراوه ی گز نه فون، بی ئا گایانه، به هه له بان زانیوه و بهر بهر چیان داوه ته وه، یا بو گیره شیوتی ناوچه ی ناو براویان به شوینی له ئالی گورگان «ئوستور ابادی پیشودا ناوه، ههروه کو رویشنی زه رده شت له ورمی وه؛ بو سه رده شت (زه رده شت) و لای کیوه کانی گه ورکان و ئاوی هه یه تی که له و کیوانه وه هه لده قولی، نوسیویانه زه رده شت چو ته لای گورکان که ئاوی له ویش به ناوی هییه تی هه س. ئیتر له بیریان چوه ئاخو زه رده شت به مانگی چلو ن له ورمی وه؛ به نیو ته ودار ستانه چر پر و پروه زی له زه ل و قوپی به سواری لوکه زه رده گه یشتو ته گورگان (شه پۆل).

له دێری ۲ی بهرده نوسی بیستون ود وکانا و له سهر چاوه کانی ئاسوژیش (هیرکانا: ههركیه كان) هاتوووه. كتزیاس بزیشکی دهرباری داریوش - ی ۳ دانوسراوه؛ شاهه نشایی ماد به سهر پارسوا و ههركانیه به دهسه لآت بووه.

سهیره ته نانه ت نهو میژو نوسانه ی بی ئاگا و گیره شیۆین، نوسیویانه ههركانیه له لای گر سنود و سگ - ی شوژهوی دایه. که چی خیلێ پرحه شیمه تی ههركی (: ههركانه له رۆژگارانی فره کۆنهوه تانیستایش (۲۷۱۱ کوردی له ناوچه کانی باشوری ورمی دهژین و ژیاون

هوزی کوردی ناوچهی شاری ورمی

ریز	ناو	شورهت	تایفه	تی بیئی
۱	حه سهن	دری	تایفه ی	سه روگی تایفه ی دری
۲	ره شید به گ	جیهانگیری	تایفه ی	سه روگی ههركی
۳	تاها	ههركی	تایفه ی	سه روگی به شی له تایفه ی ههركی
۴	نوری به گ	عه یاس نیزاد	تایفه ی	سه روگی تایفه ی به گزاره
۵	محهمه د	نوره دینی	تایفه ی	سه روگی به شی له تایفه ی به گزاره
۶	محهمه د حسین حاتمی		تایفه ی	سه روگی ههركی سیدان

نه قل له په ری ۱۷۷ کتیبی موسافه ره تی نازربایجان نوسراون محهمه د ره زا خه لیلی نه راقی

ئیستا (۲۷۱۱ کوردی) زیاتر له ۱۵۵۰ بنه ماله ی ههركی مه ندان، ههركی سیدان، ههركی سه رهاتی له ناوچه کانی باشوری و باشوری رۆژه لاتی ورمی له دیهستانی ته رگه وهه، مه ر گه وهه ده شته بیل). نیشه جین و چه ندین به رامه ر و بار ته قای نه وانه له با کوری کوردستان له بن دهس زالمانی تورکی عوسمانیدان.

باشه بزاتین دروست له و به شه: پشت و داوینه ی رۆژه لاتی زا گرووس، که ئیستا سنوری ده سکردی ئیزان و تورکیه و عیراقی ده سکردی ئینگلیس - ه (له بن دهس ئاسوژی کۆندا بووه)

به‌رزترین خالی ئەم ناوچه کیفاوی و کوێستانیه له نه‌خشه‌ی سازمانی جوغرافیاوی ولات (نه‌خشه‌ی دیزگوارپ ۱) به ناوی «هوروک» نوسراوه (نه‌خشه‌ی ژماره‌ی ۲). نوکته‌یی جیی سرنج ئەمه‌یه که له ئاوێستادا (کزی ۱ به‌ندی ۱۳ کتیپی وینداد) یش له هاتنی خه‌لکی به ناوی «هیرکان: هه‌رکیان» قسه‌ کراره، جاکه‌ وایی نوسراوه‌ی میژونوسی ناوبراوسه‌د، دهرسه‌د راست و دروسته‌ و به‌شی له داوێته‌ی روژه‌لاتی زاگروس له باشوری غه‌ربی ورمی، له ئالی غه‌ربی ولاتی بنه‌ره‌تی ماد، دایه.

له‌ویستا (کزی ئەوه‌ل وینداد) له‌نیشه‌حییونی هه‌رکانیه‌کان: هه‌رکیه‌کان له‌ ولاتی نو‌ه‌مین ولاتی پیشکه‌وتوی دره‌خشانێ زه‌مانی زه‌رده‌شت قسه‌ی کردوه؛ جاله‌به‌ر ئەوه‌ی میژونوسانی دوا‌ی ئیسلام، ورمی‌یان به‌جیی له‌ دایک‌ بونی زه‌رده‌شت و زیندی زه‌رده‌شتیان زانیوه، ده‌بی ولاتی ورشه‌داری هه‌رکیه‌کان؛ ولاتی بویی لای ورمی که‌ هه‌روایشه‌ که‌ ئیستایش هوژی هه‌رکی سیدان و هه‌رکی مه‌ندان له‌و ناوچانه‌ی لای ورمی ده‌ژین.

ئێستراپۆن له‌ کتیپی خو‌ی له‌ باب‌ه‌ت سنورو نیشانه‌کانی جوغرافیا‌ی ماد مه‌به‌ستێکی به‌راوه ژوی راستی نوسیوه که‌ بو‌وێته‌ به‌شیکی لی‌ره‌ نه‌قل ده‌که‌ین که‌ ده‌لی: «له‌ ماد - ی بچوک‌دا زه‌ریاچه‌یی هه‌یه‌ به‌ ناوی سپوتا CPAUTA (= زه‌ریاچه‌ی که‌بودان: زه‌ریاچه‌ی ورمی) که‌ هه‌میشه‌ خو‌یی له‌ سه‌رده‌نیشی. یه‌ کێ له‌ ناوچه‌ پێ خو‌ی سازه‌کانی ورمی له‌ ۲۶ کیلومێتری باشوری شاری ورمی له‌ نێرێکی نیوان ریگای ئیسفالت‌ه‌ی ورمی بو‌مه‌هاباد، خه‌لکی بو‌به‌ ده‌س هێتانی خو‌ی چه‌ندین چال له‌ شوێتانه‌ سازه‌که‌ن، به‌دریژی وه‌رزی سال ئەو چالانه‌ له‌ سو‌نگه‌ی هێزی ته‌فگه‌ری گۆی مانگ، (ئاوه‌ که‌ دێته‌ پێس و ده‌کشێته‌ دواوه‌. ته‌زی ده‌بن له‌ ئاوی پێ خو‌ی و له‌ به‌رتیشکی ته‌به‌قی روژ ئاوی ئەو چال‌وانه‌ ده‌بنه‌ هالاو و بو‌خارو هیندیکیشی ده‌ده‌لێته‌ نیو‌دلی زه‌ویه‌که‌وله‌ ئاکاما تو‌پزالی خو‌ی له‌وێ ده‌مێنێته‌وه‌ و له‌ به‌رتیشکی روژ هه‌ر وریشه‌ و ریشه‌تی، له‌وه‌ ده‌چی ئیستراپۆن یا نوسه‌رانی که‌ ئیستراپۆن له‌ نوسراوه‌کانی ئەوان که‌لکی وه‌ گرتووه‌ له‌م شوێنه‌ که‌ تو‌پزالی خو‌یی به‌ سه‌ر ئەو چال‌وانه‌وه‌ ماوه‌ و هه‌ر وریشه‌ و تریفه‌یان بووه‌ و چاویان پێیان که‌وتووه‌ رایگه‌ندوه: له‌ مادی بچوک‌دا زه‌ریاچه‌یی هه‌یه‌... زه‌ریاچه‌ی ورمی که‌ هه‌میشه‌ خو‌ی له‌سه‌ری ده‌به‌سری و به‌ند ده‌بی) که‌ ئەم قسه‌ هه‌له‌ و خه‌تایه‌،

چون تائیتستا؛ نه بینراوه و نه بيسراوه كه خوئی له بان ئاوی ئه و زه ریاچه؛ خوئی به سراپی و به ند بوی.

چون هه ر له م به شه داله كه ناری غه ربی زه ریاچه ی ورمی به موازاتی به شی رۆژ ه لآت و له مه و دای ۵۰ کیلۆمیتري سنوری ده سكردی هاو به شی ئیوان ئیران، توركیه و عیراق (جیی و نشینگه و مه وته نی هۆزی هه ركی به) هه ر له م سوئنگه وه؛ ده توانری ئه م به شه له كه ناره ی زه ریاچه ی ورمی به خاکی ماد، دابنری.

بو سه لماندنی ئه و قسانه ی و تران باشه ئه و ئاوا ییانه ی كه له ناوچه كانی رۆژاوی ئه و ده شته پر خوئی یانه و ناوچه كانی با كوری زه ریاچه ی خوئی داری ورمی له سالی ۷۴۴ به ر له عیسا مه سیح كه و توته به ر هیرشی ئاسۆر و شه رحی ئه وه یش له ته ته له نوسراوه كانی ئاسۆردا به تیرو ته سه لی نوسراوه. به لآم مخابن هه ندی له كتیب و نوسراوه كان جوغرافیای ئه م هیرشه یان به هه له و خه تا نوسیوه و ئیمه لی ره به م قسانه ده مانه وی مه به سته كه رون و ئاشكرا بکه ین:

۱ - تیکلآت پیلکسیری چواره م (= پیلکسیری سیوه م) پاتشای ئاسۆر له ۷۴۴ به ر له عیسا مه سیح هیرشی کردۆته سه ر ماد و سپا و تایفه كانی ماد - ی تیشکاندوه و له ولآت و نیشتمانی ماد، ئه و شوپانه ی كه به ئاسۆرنیژیک بون، داگیری کردوه و لکاندونی به ولآتی ئاسۆره وه و زیاتر له ۶۰ هه زار كه سی به دیل گرتوه و به میگه له مه رو مالآت و ولسات وه ك: گارانی گاو مانگا و ره وه ئه سب و هیسترو و شتر و گامیش؛ به تالآن بردۆیه ته ولآتی ئاسۆر: (كالآت) پیته تی ئاسۆر.

له پاشانیش به كی له سه ر كرده كانی ئاسۆر به خاکی ماد؛ داداتی په ربوه تا گه پشتۆته كیوی بیكینی BIKINI. (نوسهران؛ ئه م كیوه كه ۲۳۰۰ مېتر له ته خنی ئیقیانوس به رز تره و له به ینی سنوری ئاسۆری كوڤ و شووره كاته خوئی داره كه ی (ره شكان) دایه و له نه خشه ی سازمانی جوغرافیایی ولآت (ورمی ج ۱) به ناوی كیوی (بكه ن: بیكه ن) نوسراوه و ئیستایش خه لکی به و ناوه ئه و كیوه ده ناسن. (كه چی نوسیویانه: ئه و كیوه، كیوی (ده ماوه ند).

یا كیوی لاجیوه رده نه قل له په ره ی ۱۷۰ ئیران باستان. (شه پۆل)

۲ - ئه و جوړه نوسه رانه: نوسیویانه: پاتشایانی ئاسۆری له سالنامه ی سه ر كه و تانه ی

خوێباندنا نوسیویانە، چونەتە ناوچە گەلی کە تائێستا هیچ یەك لە پیشینانیان، نەچون و فرەجار ناوی کیۆی بیکەن یان دوپاتە وسی پاتە کردۆتەووە بە کیۆی (دەماوەند) ی لای تارانیاں داناووە و ساری شوۆرەزاری خوێبان (شوۆرە کاتە خوێ دارە کە ی رەشکان) بە باشوری (دەماوەند) نوسیووە و نیکلآت پیلسیژی سیۆم تالائی فرە ۱۰ تون لاجیوهردی لە شاری گیرکە و توووە. لە پاشان تیکلآت... چۆتە جەنگی ماد - هەکان لە باکوری غەربی هەمەدان و (پارسوا) یش لە یەکی لەو ناوچانەدا یە.

پاتشای ئاسۆر سپای خوێ بردۆتە کیۆی «بیکنی» یا کیۆی (دەماوەند) و کەنارە کانی کە وێری خوێ لە نیۆ، ناوی شارە کان و ئەو قەلایانە ی داگیر کراون؛ ناوی (شەرکری) یا (شلکە کی) ناو براوە کە بە (سیالیک) - ی لای کاشان دانراووە. هەر و سالتنامە کان لە سەرزەوی (نیشای) یادەشتی (نیسا) لە باشوری جادە ی گەورە ی هەمەدان ناویان بردووە (پەرە ی ۷۶ و ۸۱ میژوی ئێران لە ئەو ئەو تادا هانتی ئیسلام نوسراوی دوکتور گریشمەن تەرجمە ی - (محەمەد موعین) و فرە یی لەم قسە هەلە و خە تایانە (شەپۆل).

۳ - سپا کیشی جاری دووەمی تیکلآت پیلسیژ - ی سیۆم (۷۴۶ - ۷۲۸ بەر لە عیسا مەسیح بو ناوچە کویستانە کانی ماد، بوو، هەر ئەو نە، دیارە، کە سپای ئاسۆر بە ئەندازە ی ۴۰ فرسەنگ بو لای هەولێر - ی ئیستا، چوو و لە سالی ۷۳۷ بەر لە عیسا مەسیح سپایی دیکە ی ئاسۆر، هێرشیاں بردۆتە سەر خەلکی زاگرووس. یەکی لە سەرانی هۆزی زاگرووس پەنای بردۆتە نیۆ کیۆی (ئایرووس) و یەکی تریش پەنای بردۆتە نیۆ زنجیره چیا ی (روا RWA) و نوسیویشیا نەم کیۆانە دەورو بەرە کانیان شوۆرە کاتە خوێ زەلانی (رەشکان) هەر و نوسیویانە: ئاسۆریان لەم سەر کەوتنانه بادی هەوا و باغریون و رایان گە یاندووە، چۆتە تە نیۆ و تەنی ماد، کە هەر لەم هەرمانەدا، نەتەووە ی کورد؛ ماد سەلتەنە تیان هەبوو. لە کە تیبە کانی ئاسوری ئەو زەمانە ناوی ولاتی (پارسوا - زاگرووتی) - ماد - هەکانی پڕهیزو بە توانا و گەورە و سەرزەوی نیشایی - ش نوسراووە بەر چاودە کەون و رایگە بیتندراووە کە باژو پیتاکیان لە ولاتی ماد و تەلپی و سەرانی هۆرە دورە کان، وەرگرتوو و تا داووتە ی چیا ی بیکنی (دەماوەند) چوون، جالە بەر ئەووە ی خەتی رویشتنی ئەم سپای ئاسۆرە لە ئالی باشوری کوردستانی ئیستاووە بو لای شاری (هەمەدان)

بووه. ناوی پارسواکه له غه‌ریبی زه‌ریاچه‌ی ورمی دا بووه، غه‌ریب له چاوده‌دا. له زه‌مانی پاشایی (ئه‌سه‌ر هادۆن ۶۸۱ - ۶۶۸) ئەم سیاسه‌ته‌ی ئاسۆر به‌ چاکی به‌ریۆه چووه و له‌م پاتشایه که‌تیه‌یی به‌ تاریخی: (۶۷۳ به‌ر له عیسا مه‌سیح به‌ جیی ماوه که ناوه‌هاقه‌سه‌له سه‌ر که‌وته‌نه کانی خو‌ی ده‌ کا: به‌لام سه‌رزه‌وی (پتوش - ی ئاری) له که‌ناری ساراو ده‌شتی خو‌ی له نیوان سه‌رزه‌وی ماد - ه‌ کانی دور، که‌ کتۆی (بیکنی: ده‌ماوه‌ند) یانی چیا‌ی لاجیوه‌رد سنوری ئه‌وی دپته‌ژمار و ه‌یچ یه‌ک له باو باپیرانی تاجدار‌ی من، نه‌یان تونیوه قاج بنیته ئه‌وشویته. من له‌وی دو‌که‌س له شه‌روانانی پزه‌یژم لئ‌ی به‌دیل گرتن، یه‌ کیکیان ناوی (شیدر پر‌نه) و ئه‌وی دیکه‌یان به‌ ناوی (ئه‌پر‌نه) به‌ ئه‌سپی ره‌سه‌نی ماد - ی فیژ کراو، به‌میگه‌ له مه‌ر و گاران و میگه‌له‌وشتره‌وه بردمه‌نه ئاسۆر (برواننه په‌ره‌ی ۵۲ - ۵۳ و ۶۶ ی کتییی کورد و په‌یوه‌سته‌گی نیژادی تاریخی ئه‌و، نوسراوی د. ره‌شید یاسه‌می).

۴ - به‌داخه‌وه سالنامه کانی تیکلات پالاسه‌ری سیۆم به‌ویته‌ی ناته‌واو، به‌ ئیمه‌گه‌ بشتووه... پاتشای ناوبراوله (۷۴۴) به‌ر له عیسا مه‌سیح هه‌ر به‌داگیر کردنی خاکی (پارسوا) به‌سی نه‌ کردو ه‌یرشی کرده سه‌ر ولاتی ماد - یش و خو‌ی‌گه‌ یاندوته‌ قه‌لای ماد - «زاگرو‌تی» و فره‌ زه‌ره‌ر و زیانی به‌ مادگه‌ یاندوه

له‌و نیو سه‌ده شه‌ره‌دا زیانی فره‌ و یران تری له جاران له ماد، داوه. تیکلات پالاسه‌ر له‌وه دواویستی خاوه‌نی گونده کانی «ده‌ماوه‌ند» به‌مجۆره‌ پاژو پیناک به‌و بده‌ن: (۳۰۰ تالان: ۹ تۆن) به‌ردی لاجیوه‌ردو (۵۰۰ تالان: ۱۵ تۆن له‌جۆری ده‌سکردی (موفه‌ره‌غی)... سه‌ره‌نجام ه‌یژشی بو‌ده‌سه‌رماد، تاله‌ دوا روژدا بتوانی ئاسان ه‌یژش بکاته سه‌ر «ئو‌رار تو» له راستیدا ه‌یژشی سالی ۷۴۴ به‌ر له عیسا مه‌سیح. سه‌ره‌تای ه‌یژش بو‌وه بو‌ (سه‌ردروی دوهم) و شه‌ری در‌یژخایه‌نی ئاسۆر له‌گه‌ل موته‌حیدانی (سوری ئو‌رار تو) بو‌وه. هه‌روه‌کو ه‌یژشی سالی ۷۳۷ به‌ر له عیسا مه‌سیح بو‌سه‌رماد سه‌ره‌تا بو‌وه، بو‌ه‌یژشه‌ کانی ۲۵ - ۶۳۶ به‌ر له عیسا مه‌سیح بو‌سه‌ر کتیف و کو‌یستانه‌ کانی ئو‌رار تو). نه‌تیجه‌ی یه‌که‌م ه‌یژشی تیکلات پالاسه‌ری سیۆم بو‌سه‌ر خاکی ماد، به‌ دیه‌یانی ۲ ته‌یاله‌تی تازه‌له پاتشای ئاسۆر، بو‌وه. یانی (پارسوا) و (بیت هه‌مبا) له په‌ره‌ کانی دوا‌ی ئەم نوسراوه‌ باسی زیاتر له (پارسوا) ده‌که‌ین، ئەم ۲ ته‌یاله‌ ته‌تا رمان و

تیاچونی ئاسور، لە بن دەس ئەوا بوون.

ئاسور هێرشى بوولاتی دوره دەسى ماد بردووه وله سنورى بیاوانى شوۆره کاتى خوۆى دار (: دهشتى کهوێر) و داوێته کێوى بیکنى (ماوه‌ند) ناوچهى «پاتشوعا» و داگیرى کردن (په‌ره‌ى ۲۴۸ - ۲۵۱ و ۳۲۰ و ۳۲۴ تاریخی ماد)

به وجۆره‌ى له‌سه‌ره وه باسکراوه، له نوسراوه‌ى میژو نوسان‌دا، هێرشى ئاسور تاجچای «ماوه‌ند» و «دهشتى کهویر» له ناوه‌ندى (فلات: بانو) ئێران، چووه که مه‌ودای ئەوه تا (کالآت) پێته‌ختى ئاسور زیاتر له (۱۵۰۰) کیلۆمێتره که چى گه‌وره‌ترین زه‌ریاچه‌ى سوێرى خوۆى دارى ولاتى که ئەمروبه ئێران ناو ده‌برئى له ۵۰ کیلۆمێترى سنورو که وشه‌نى ئاسورى کوته‌دایه و شوۆره کاتى گه‌وره‌ى زه‌ریاچه‌ى خوۆى دارى ئەوه (له‌باتى دهشتى کهویر) له‌نه‌خشه‌ى سازمانى جوغرافىیى ولآت (ورمى چ ۱) به‌ناوى (شوۆره کاتى خوۆى دارى ره‌شکان) نوسراوه.

مه‌به‌ستى که سه‌د له سه‌د خىلافى نوسراوه‌ى نوسه‌رانى ئەو کتیبو نوسراوه‌ى که قسه‌یان لئى کراوه، ده‌سه‌لمیشتى هه‌بونی چىایی؛ که ۲۳۰۰ له ته‌ختى ئیقیانوس به‌رزتره‌وله به‌ینى که وشه‌نى ئاسورى کوۆن و شوۆره کاتى خوۆى دارى ناو براو: دایه‌وله‌نه‌خشه‌ى ناو براو، به‌چىای (دیکه‌ن: بکه‌ن) نوسراوه‌و گوێندى کونیش که له ئالى روژ هه‌لاتى دوندى چىای ناو براو، دایه، به‌ناوى (شیرى که‌ند: (شیر و گوێندى) ناسراوه و ناوبراوه. که د. گیرشمن ئەوه‌ى به (سیلک - ى کاشان) زانیوه (نه‌خشه‌ى ژماره‌ى ۲ که له روى نه‌خشه‌ى چ ۱ - ى سازمانى جوغرافىیى ولآت‌ه‌وه؛ کیشراوه).

ئێزان ناسی

قه‌لاى کوێستانى گوندى «پولالو» یا ناوه‌ندى په‌رستنى مه‌ردووک

له ۲۵ کیلۆمێترى باشورى خوۆر هه‌لاتى شارى ورمى ریشه‌ کێفئى هه‌ن که له نێو خه‌لکى ئەوئ و له کتیبى میژویى دا به کێوى دمدم، جم‌جم ناو داره. ئەم کێوه له باشورى غه‌ربى ده‌لکئ به ئاواى کوكيا = (کێوى کيا = کێوى کيا کسارو به کيفه کانى مه‌رگه‌وه‌رو له غه‌ربه‌وه به کێوى مارئه‌لیته‌وله با کورى روژ هه‌لاته‌وه ئەلکئ به‌گوندى «پولالو» و «تولکان» له با کوره‌وه ئەلکئ به

دیڤی «تمه تر» له باشوری خوراواوه نه نوسی به کیوی «مار شه لیته» ئەم کیوه له دیری دوه می بەرده نوسی بیستون به «ماروش» خویند دراوه ته وه (له جیی خویندا له کتییی ئیران ناسی... که هیئاومه ته سه زمانی کوردی زیاتر قسه ی لیی کراوه (شه پۆل).

له باشوری رۆژه لاته وه؛ ئەلکی به ریشه ی با کوری خوره لاتنی کیوی «بکه ن: بیکه ن» گوندی کون و که و ناراله ئالی رۆژه لاتنی دوندی کیوی بیکه ن هه یه، به ناوی «شیرکه ند: شیر و گوندی له دیهستانی باراندۆز چایی به شی حومه ی ورمی له ۳۶ کیلومیتری باشوری رۆژه لاتنی شاری ورمی و ۱۶ کیلومیتری باشور خوراواوی رنگای شوسه ی ورمی بو شاری مه هاباد «ی موکری» (بروانته په ری ۳۱۲ جه لدی ۴ فه ره نگی جوغرافیایی ئیران: له بلاوکی جه غری جوغرافیایی ستادی ئه رته ش مانگی ره ز به ری ۱۳۳۰ هه تاوی) «قه لای پۆلالو» له باشوره وه ده نوسی به گوندی «دولاما: دول ماد». له پشتی خوره لاتنی «بیکه ن» شوینه واری فره بایه خدارو به رچاو له ده ورائی جیا جیادا، ده که یته به ر چاو که به خته وه رانه هیشتا گرینگترینی به شی له وانه ماون و ناسان دهن سرتن. کوئترینی ناسه واری ناوچه ی ناو هیی ئاخترین رۆزگاری سه هولبه ندانی (توقانی نوح) بووه. که ههروه کو له سرنجدان به جوغرافیایی شوینه واری که وتارای ئاترپاتان (نازربایجان) له روی ئەم باره وباری جوغرافیایی ئاویتاو نوسراوه کانی په هله وی دۆزراو نه ته (بروانته په ری ۳۳ سه ر چاوه ی به روپوشه پری سالی ۱۳۴۵ هه تاوی جه وادی صدقی به هاوکاری یانه ی که و ناراناسی ئیران).

کیفی بیکه ن با کور شه رقی به وه ده لکی به کیوی دمدم: جم جم له با کوره وه ده لکی به کیوی مار شه لیته و له باشوری شه رقی به ریشه کیوی (ماد: ماد) له باشوره وه به کیوی (ماراوپر) له غه ربه وه به کیوه کویتانیه کانی مه رگه وه روله شه رقه وه به شاری ورمی (نه خشه ی ژماره ی ۲) ئەم ۴ کیوانه ی (مارشه لیته و ماد و ماراوپر مه رگه وه ر) له م لاوله ولای کیوی بیکه ن دان. (بروانته نه خشه ی سازمانی جوغرافیایی ولات چ ۱) تارون بینه وه که ئەم ناوچانه ی به شی له نیشتمانی ئەسلی ماد بووه. مارشه لیته له ستونی ۲ به رده نوسی بیستون به مارمیشویا ماروش - ه و مه رگه وه ریش له ستونی ۳ به ردی بیستون دابه ناوی مه رگیانه خویندراوه ته وه. نوکته له بابته خه راجی ۱۵ تۆن مه سنوعاتی موفه ره غ و ۱۰ تۆن به ردی لاجیوه رده، باشه بزاین له م ناوچانه

بیجگه له خووی و بهردی قلیایی شتی تر نیه به لام که شووره کاتی خووی داری (رهشکان). گیاسویریی فره له ویندا دهرووی وشین دهبی و له هاوینان دا دهی دورنه وه و له نیو چالی زه ویدا دهی سوتیشن و مادهی بهردی قلیای لی به دهس دین که باشتیرینی جووری نه وه، لاجیوه رد، رهنگه (رهنگی لاجیوه رد) و نه وه له سابون سازی دا به کار ده بری و بو ده وای ئاژهل به کار ده بری.

له بهر نه وهی کیوی دلم، جم جم له جووری بهردی رسوبی چین چین ساز بو وه، هه ره بهر نه وه هه مو خانوبه ره کان و دام و ده زگا کانی دیکه ی نه ووی بهردی سه نکه و به برینی کیو و به کیو بری ساز دراوه؛ نه گه به وردی بو یی پرواتی باش بو ت ده ره که ووی هه ندی له و کونانه ی نه و چیا به به مه ته ی پۆلا، کون کراوه تا که ره سته ی ته قه مه نی تیخه ن و ئاسان بته نه وه و پرش و بلا و بینه وه، که هیشتا جیی کونای نه و مه ته پۆلایانه جوان دیارن و ده ناسرین. له وه ده چیی له بهر نه وه یه که نه م گونده «پۆلاو» له نیو بکتیرینی ئا واییه به و کیوه: «پۆلاو» ناو ده بری. گوندی «پۆلاو» یه کی له دینه کانی باراندۆز چای به شی حه و مه ی شاری ورمی یه که له ۲۲ کیلومتری باشوری خو ره لاتی ورمی له ریگای ره خی شوسه ی ورمی بو مه هاباد دایه «به ره ی ۱۱۱ ی فره نگه ی جوغرافیایی ئیران».

باشه بزاین کیوی «بیکه ن» ۲۳۰۰ مېتر له ته ختی ئیقیانوس به رزتره و له نیوان سنوری ئاسووری کون و «شو ره زاری رهشکان» دایه و شو ره زاری رهشکان له ۳۵ کیلومتری باشوری روژ ه لاتی شاری ورمی دایه و بعلگه ی جیی دلنایی نه خشه ی «چ ۱» شاری ورمی نه م راستیه ده سه لمیتی که سپای شه پروانی ئاسوور له سالی ۷۴۴ به ره له عیسای مه سیح تا کیوی بیکه ن و شو ره زاری رهشکان چو ته پېشه وه. له باشوری خو ره لاتی رېشته کیوی «ماه» کیوی ماه له ۷ کیلومتری قه لای جم جم دایه. که له باشوره وه نه لکی به کیوی «مارا ویر» و له روژا واوه، ده چه سپی به کیوه کانی دېهستانی «مه رگه وه ر» و له روژ ه لاتی شه وه؛ ده لکی به ده ریا چه ی ورمی وه. (نه خشه ی ژماره ی ۲) ئیستا هه بونی چوار رېشته کیوی: «مار شه لیه»؛ «مارا ویر»، «ماه» و «کیوه کانی مه رگه وه ر» له ملاولا و ئالی کیوی «بیکه ن» له باری له باروناله باری زو ریه ی نه و کیوان و ناوه دانیا نه، نه کرئ له روی «نه خشه ی چ ۱» ی سازمانی جوغرافیایی ولاتی ئیران

بیینری و بزانی، هەروا ئەم راستیەیش دەسەلمیستی کە ئەم هەرێم و ناوچانە بەشی لەوارگە و نشینگە و نیشتمانی بنەرەتی ماد بوو (بەرە ی ۳۱ و ۳۲ و ۳۳ ی سەر چاوەی بە رو، هەر ئەوی). لە شۆرەزاری رەشکان «گیا شور گیا سوێر» فرە سەوزوشین دەبن و لە خاک دەروپن و لە کز (وهرزی) هاوینا، خەلکی لە نیو چالی زەویدا ئاگری دەدەن و دەی سوتین کە مادی و کەرەستەیی بە ناوی مادی بەردی قلیایی «لە سوتاندنی ئەو «گیا سوێر» بەیدا دەبی کە باشترین جووری ئەو، بەرەنگی لاجیورده و لە سابون سازی و موداواوی و لسات و ئازەل و مالآت کەلکی لی وەرده گیر درئ. دیارە لە ناوچە خوئی و بەردی قلیایی هەیه.

لە باری چونیەتی و چەندا یەتی شویتەواری کە لە دواییدا لە سەر تەختی شویتەواری کوئە ی «ناوچە ی جم جم» سازدراو، لەو دەچی کە گرینگترینی ئەوانە هی ئاخرو ئۆخری سەدە ی ۸ ی بەر لە عیسا ی مەسیح: (دەورە ی ماد بو بی) «ولە جیی خویدا بە تەواوی قسە ی لی دە کری» و رۆزگاری پاتشایی شاعە باسی صەفەوی کورد عومەرخانی برادۆستی بە ک دەس ئاوەدان کراو، تەووە لە کتیی میزوی عالما ی عەباسی دا قسە ی لیکراو و ئیرە جیی نی و تەنیا نمونە یە ک لەم ئاسەوارە ی عومەرخان ماو، بەشی لە لولە ی سوألە تین؛ کە بە نیو ئەو لولا نەدا؛ ئەو ئاوە ی کە لە کانی کتیی «ما» کە لە ۷ کیلۆمیتری دا شور بو تەووە نیو شاگۆلی نیو قە لای ۵۵م، جم جم، ئەشی بیژین ئەو هەرێم و ناوچانە لە باری جوانی و خەملیوی و پتەوی بو بەر خۆدانی و دیفاع فرە گرینگ و بەرچاوە جا هەر لە سوئنگەو، لە رۆزگاران ی پر و تەزی لە ئاژاو و هەیتو هۆتی شەروانان، کە و تۆتە بەر هیرشی هیرشکاران چ زیادە خوازانی نامو، چ دەسە موبانی ناو خو.

لە سالی ۷۳۷ بەر لە عیسا ی مەسیح تیکلات پیلستیر - ی سیۆم دوبارە هیرشی کردو تە سەر ماد تەنانەت ئەو هەریمانە ی کە بە روا لەت لە سالی ۷۴۴ بەر لە زاین کە داگیری کردبون و خەلکە کەیشی سەریان بو دانه واندبوو، ئەمجارە یش داگیری کرد بوو، بەلام رابەری هیرش کردنە کە ی پس پس ماو تەو.

ئاسور و هیرشکارانی ئاسور؛ هیرش دە کە نەسە رولاتی ماد و لە پە رستگە ی مەردوک (هەریمی جم جم) تیکلات پیلستیر قوربانی دە کا؛ سا هەر لەم سوئنگەو بەری جوغرافیای ئەم

هێرشته لە سنوری ولاتی کۆتی ئاشۆرهوه تا هەریمی ناو براو بەمجۆره قسهی لی ده که یه:

۱ - شاری شنۆکه له داوێتهی خوۆر هه لاتی کیتی دالان پەر (لولوپه ره) که ۳۷۸ مېتر له بلنډایی تهختی ئیقیانوس دایه، وه له رۆزاوای دالان پەردا چۆمه ئاوێ جیی سرنج - ه - به ناوی ئاوی شنۆ دیتوو دهروا، به ورد بونه وه له باری جوغرافیایی شاری شنۆکه له سنوری ئاخێ ئاسۆری کونه دایه، نه کری بوتری له پێشدا ناوی شنۆ پشت کیتو یا پشت بووه و له سه رزمانان پۆته شنۆ (برواننه و تاري کێله شین به زمانی کوردی به قه له می (شه پۆل) یا سایتی WWW SALIHEBRIMI.KOM

۲ - گوندی خوۆرشت: (ولاتی خووروسان) له ۵ کیلۆمېتری باشوری شاری شنۆ دایه.

۳ - گوندی ده شته بیل و دیی مه لا عیسا: (نیسا) له به رده نوسی بیستون له ده شتی نیسابه ته واوی قسهی لی کراوه و ئیمه یه له جیی خویداقسهی لیده که یه. ئه م دیی نیسا - یه له داوێتهی باش وریی کیتی نورخسن: نیسا) له تهختایی ترین و هه راوترینی ناوچهی ئه وێ دایه وه له داوێتهی باشوری رۆژه لاتی ئه و کیتوه دا کانی اوێ فره گرینگ به ناوی ئه ژدیها بولاغی (: کانی اوێ ئه ژدیها: کانی ئاژی ده هاکی) هه به هیریدووت له کتیبی ۳ به ندی ۱۰۶ له بابته ره سه نی تو ره مه ی (ئه سه پی نیسا) دا ده لی: «هیندکه له ولاتری رۆژه لات دایه، و لسات و ئاژال و یه کسم و په له وه ر و بالنده ی فره س؛ که له بابته جوسه و زه لا میشه وه له ولاتانی تر و یته یان که مه. به لام ئه سه پی هیندی توۆزی ئه سه پی نیسای ماد. ناشکیتی و بیی ناگا، جیی تیفرینه ئیستایش له زوربه ی ئاوه دانیه کانی دیه ستانی ده شته بیل په روه رده وه به خیتو کردنی ئه سه پی ره سه نی کوردی ئیرانی باوه و ماوه و نه فه و تاوه.

۴ - گوندی ئاریان: (ئاریام) له ۲۳ کیلۆمېتری باکوری خوۆر هه لاتی شاری شنۆ دایه و یه کیکه له دیه ستانی ده شته بیل.

۵ - گوندی زاراوا یه کتی له دیه ستانی دو له که له ۴۴ کیلۆمېتری باشوری رۆژه لاتی ورمی دایه.

۶ - شو ره زاری ره شکان: (بیاوانی خووی له سه ر رنگای ئه وشکا کان) دایه له که ناری خوۆراوای ده ریاچه و له ۳۳ کیلۆمېتری خوۆراوای شاری ورمی دایه و گوندی ساروق:

(ساك بیت) لە دەیهستانی باراندوز چایی كه ۳۰ كیلۆمێتری باشوری شەرقی ورمی دایه. ۷- قهلائی سیلاحازی و قهلائی نیزیکی ئەوله ناوچهی تهپه و گردی «سومباتان» به ناوی تهلا شوری كه ناوهندی په‌رستگه‌ی مەردووك خودانی بابلیان بووه. له گه‌ل شوینه‌واری كوئی ناوچه‌ی جم جم بو به‌راوردو پێكگرتن نه‌شی، به‌م جووره‌ نه‌م ناوچه‌یه‌له ئالی خوراواوه ده‌چه‌سپی به‌دی: **توله‌كان: «ته‌لاكان» و له باكوری شه‌وه، ده‌لكی به‌گوندی «زه‌رگاوا: زه‌رگاوان: زیری چیاو كیوان نه‌م دوگونده له داوئته‌ی ناوچه‌ی جم جم دان.**

له لاپه‌ره‌ی ۲۵۶ی میژوی ماد شوینی به‌ ناوی ئۆرمی‌دان هه‌یه و نه‌ كری مه‌به‌ست شاری ورمی ئیستایی، كه به‌ ورمی، ئورمی، ئه‌رمیه و ئه‌رمه‌نیه‌گو، كراوه - یا دیی «وه‌رم‌زیار» كه له ۶ كیلۆمێتر باكوری خوراوا‌ی ناوچه‌ی جم جم دایه. (نه‌خشه‌ی ژماره‌ی ۲) و هه‌روا بوئاسینی فره‌تری گوندی وه‌رم‌زیار و ناوه‌دانیه‌كانی ناوبراو^(۱) ئیستراپۆن له‌ كنیی ۱۱ كزی ۱۳، ده‌لی: (حاكمانی ئه‌رمه‌نستان و ولاتی پارت) ئه‌رمه‌ستان و ولاتی پارت، دو دوشمنی پرمه‌ترسی و ترسناکی ئاتریاتی بون كه زورجاران چهند به‌شیکیان له ولاتی نه‌و داگیر کردوه، ئاتریاتی خوی راگرتوووه و له‌ کاتی خۆیدا له‌ بن ده‌سیانی ساندو ته‌وه، هه‌روه‌كو ئه‌رمه‌نیه‌كان له‌ وه‌ختی خۆدانه‌ده‌س رۆم، به‌ ناچاری هه‌رمی سومباتی SUMBACE داوه‌ته‌وه ده‌س ئاتریاتی؛ چونكا ده‌وله‌تی ئاتریاتی هه‌م دلی قه‌سه‌ری رۆم و هه‌م دوستی ده‌وله‌تی پارت - ی راگرتوووه. ته‌په‌ی سومباتی له ۲ كیلۆمێتری باشوری رۆژه‌له‌تی گوندی تازه‌ ناوه‌دان كراوه: (تازه‌ كه‌ند: ئه‌رده‌شه) دایه. جیی ورد بونه‌وه‌یه؛ ژیر كو له‌ كه‌ی به‌ردینی ته‌په‌ی سومباتان له‌ ژیر زه‌وی مزگه‌وتی تازه‌ كه‌ند له‌ بن دار كو له‌ كه‌ی مزگه‌وتی (تازه‌ كه‌ند) دایه و دوو راوه‌ته‌وه. ته‌رجه‌مه‌ به‌ زمانی كوردی له‌ كنیی ئیتران باسی جوغرافیای تاریخی شاری هه‌گمه‌تانا و نه‌نشان چایی ۱۳۵۴ هه‌تاوی جواد صدقی (د. محمه‌د صالح ئیبراهیمی (شه‌پۆل)

۱. پروانه: په‌ره‌ی (۲۴، ۱۹۹، ۵۰۳، ۱۷، ۲۵۵، ۲۳۷ و ۱۳۹ فه‌ره‌نگی جوغرافیای ئیتران. نه‌قل له‌ ته‌رجه‌مه‌ی كنیی ئیتران ناسی جوغرافیای تاریخی شاری گه‌وره‌ی هه‌گمه‌تان و نه‌نشان دوزینه‌وه و كوگردنه‌وه‌ی به‌ریژ جه‌واد صدقی په‌ره‌ی ۲۲ تا ۳۶ و ۴۹

خانۆه کانی میژوی ناوچهی جم جم

ههروه کوله به را ئاماژه مان پیتی کرد له ناوچهی دمدم جم جم دا ئاسه واری فره کۆن و کهو نارای گه و ره و گرینگ هه به که له روی واتای کزی ۲ی وینداد، بهندی ۲۱ی یه سنای ۵۷، کز (وه رزی) ۶۲ بهندی ۱۵ی مینۆ ئاوه ز، کزی ۲۹ بهندی ۱۲ بون دیهیش و په رهی ۶۱ کتییی دوه می ریویاتی (داراب هورموزدی) روزگاری جه مشید، ئه وانه ساز دراون و بو به دیهیتانی ئاوه داننی ئهم هه ریمه که تا ۱۰ میلیون متری چوار گوشه یه، کیف بری تیا کراوه، و تا ۹۹ له سهدی ئهم کیو بریه، ته نیا بو به دیهیتانی ۲ تیکه هه لدی سخت بووه که له ئالی با کور و باشوری ئه و دایه؛ که به رزی و بلیندی و دریزی هه ر به که له هه لدی ئاوه تا ۱۲۰۰ مېتره و قوولترین خالی ئه وانیش ده گه نه ۱۰۰ مېتر، باقی کیو بریه کانی تر بو سازدانی دام و ده زگا و خانوبه ره، ئه نجام دراون و گرینگترینی ئه و کیف بریا وانه: ئه مان: سی ریز په نا گابو نیشه جی بونی ۱۹۰۰ که س: (جیی وریی ۱۹۰۰ مرو). چهن هۆده به کیش بو ئازال و مهرو مالآت و په له وهران) ئه نیاری ئازو خه ی خوارده مه نی که تا ۸ هه زار متری چوار گوشه بووه؛ عه مباراو به دریزی ۱۲۰ مېتر و پانی ۷ مېتر و به قوولایی ۸ مېتر (ئاو بو ئه ویش له مه وادی ۷ کیلومتری له کانیای چیای (ماه) کاریزی ژیر زه وی دا (به نیولوله ی ساز دراو له گل و قوری سور کراوه)، ئاگردان و خانوبه ره و شتی گرینگ دیکه ی پیوست بوژیان، که به خته وهرانه به شه گرینگه سه ره تابه کانی هیشتا ماون و تیا نه چون و لیک جیا ده کرته وه (نه خشه ی ژماره ی ۳).

ههروه کوله پیندا ئاماژه مان پیکردوه له سهدی ۸ بهر له عیسا مه سیح شوینه واری فره گرینگ دیکه له سه رزه وی ئهم ئاسه واری کوته ی ناوچه ی «جم جم» ساز دراوه. ئیستا بو ئاگاداری فره تر قسه ی لی ده که بن: بو ویته شا کاره کانی گه ورده و گرینگ که له م هه ریمی «جم جم» دا له سه رزه وی ئاسه واری کوته ی ئه وی ساز دراوه و سرنجی هه ربینه ری بولای خو ی راده کیسی، هه بونی سی ریشه دیواری ئه ستور و به رز و بلیندو دریزه که له ئالی با کور و باشوره وه، دو ریشه هه لدی و هه له موتی سخت و فره به رزو توقینه رو فره قوولی ناو براو، پیکه وه ده لکیسی و شویتی به دریزای ۵۰۰ مېتر و ۱۵۰ مېتر پانایی، ده و ره گیر دراو بارو

دوخی پیتسوی به یه ک پاده گان یا پنا گای که کهس نه توانی داگیری بکا، گوریوه. ههرواچه نند تاکی که قه لای پاسه وانی و دیده وانی خوتیشان دهدهن و دهبیزین، له هه مبهه دهروازه کانی چوو نه زوری و نوخته ی فره گرینگی که له هه بارو با به تیکه وه گرینگی دام و ده زگای له شکر کیشی نهوی، به جوانی نیشان دهده که گرینگیه کانی فره زورن. هه مو دیواره کانی له تهخته بهرده کانی خانوه کوته کان سازدراو نه ته وه و نهو خانووانه ی له سهه خانوه کانی کوته ی پیشو سازدراون نه مانه ن - ۱ - له لای باشوری شویته دهوره دراوه که، ژیر بینای ۷ ده زگاوه تاخ - ی گه وره و بچوک دیته بهر چاو که هیچ جوژه نمونه یه ک له که رهسته ی خانوه کانی نه واندا به جیی نه ماون. له دوا پیدا له م بواره دافره تر قسه ده که یین (نه خشه ی ژماره ی ۳)

۲ - له نالی بهشی باشوری، گه وره ترین خانوبه ره له تاخی خوارتر نه ستیره یی شای گه وره ی تر، به کیوپر و که رهسته ی خانو به ره یی سازدراوه که ناوه که یشی له کانیای چپای (ماه) به ریگای لوله ی دیزه و گوزه ی نه ستوره وه له سه ره زوی هینانی کاریری به رو - ی پیوه ندادار به شوینه واره کوته که وه دابین کراوه (نه خشه ی ژماره ی ۳). ۳ - له بهشی باکوری شویته که له تهختی خوار ترجیی هه یه که هه ندی کهس خه لکی نهوی به فیترگه یا مه کته بخانه ناوی ده بن و تهختی سه ره وه ی شویته که تا دم شویته ناو براوه که به کیوپری چل پله به پانایی ریک و پیک به دی هاتون که له م سه ده مه یشدا به چل پله ی مه کته بخانه ناوده بری.

۴ - له بابته کاروباری ده ره ویی عه مباری شت و مه کی خوار ده مه نی و خوراک (خورد و خوراک) ی (پیوه ندی دار به ناسه واره کوته که ی جم جم) که می گوردراوه و زیاتر خه لکی ناوه دانیه کانی نه ناوچه، نهوی به غاری زیندان ناوده بهن (نه خشه ی ژماره ی ۳) له بهرده نوی بیستون له خه تی دوه مدا، نامازه بهم شویته کراوه و نیمه له دوا پیدا قسه ی لی ده که یین. له چه ندایه تی و چلو تاییه تی و تاییه تیه کانی نهو خانوبه رانه، واده ده که وی که سازده ری نهوی ته نیا بو فرمانره وایی پاراستنی خوی، سازی داون.

هه رجور بی سازدانی دام و ده زگایی وا له نیو نیشتمانی ماد له بابته تاییه تی و باری جوغرافیایی نه بی کوشکی گه وره و پته وی دیا کو بویی، که هیریدوت نهوی به مسجوره تاریف ده کا، دوا ی نه وی دیا کو چو ته بان تهختی پاتشایی، له خه لکی داوا کردوه تاکوشکی به

ناوی ئەو کەشیاوی پاتشایی ئەو بێ و پاسەوان و نیگاوانی بو دابنێن، ئە تەوێ مادیش بە قسەیان کردووە و کۆشکی گەورە و پتەویان لە شوێنی کە خۆی نیشانی داو، سازیان داو و ئیختیاریشیان بە خۆی داو تاخۆی بە دلی خۆی نیگاوان دابنی. لە ئاخیرین قسەکانی نوسراوی هێردۆت: دیاکو بە مچۆرە لە بان تەخت دانیشتووە کە کۆشکی کە قسە ی لیکراوە یە کە مین پێتەختی دیاکو بوو (نەخشە ی ژمارە ی ۳).

تایبە تیبە کانی شاری ئیکباتان بە قسە ی هێردۆت

دوای ئەوێ دیاکو لە کۆشکی تایبە تی خۆی لە بان تەختی پاتشایی دانیشت، لە گەلی ویست کە شاری گەورە ییش ساز بەن، بە حۆرئ بێ کەشیاوی پێتەختی ئە تەوێ ماد بێ و ئەو شارە گەورە و رازاوێ یان ساز دا کە بە ئیکباتان ناویان ناو، کە دیوارە کانی بلیندو پتە و باز نەوار توێ لە نیوتوئ دا ساز دراو، کە بە مچۆرە یە، کە سەری هەریە کە لە و دیوارانە لە دیواری دوایی بەرز تر و بلیند تر ساز دراو. جنسی زەو یە کە ییشی، تە پە یی نەرمە تارادە یی بو خانو سازدان شیاو، کۆشکی پاتشاو خەزینە لە نیو شوینی دواو یە و ئە ستوری دیواری دەرەوی کۆشکە کە، نێزیک بە ئە ندازە ی دیواری شاری ئاتیبە کە حە شیمە تی ئەو سەردە مە ی ئاتین ۳۰ هەزار کە سبوو. رەنگی سەر دیوارە کان بە مچۆرە بون: یە کە مین سپی، دوو مە سی رەش، سیو مە ی نەرغە وانی، چوارە مە عایی، پێنجە مە نارنجی بوو. دو دیوارە کە ی ئاخیرە کئی زیوین رەنگ و ئەو ی تر زبیرین رەنگ بوو. دیاکو هەمو ئەم پتە و کاری و جوانکاری یە ی بو خۆی و بو کۆشکی خۆی ساز داو و بە خەلکە ییشی و توو: خانو ی خو یان لە دەرەوی شوینی دیوارە کان و دام و دەرگا کان ساز بەن، جا وەختی کاری شار سازی تەواو بوو، دیاکو بو کردنەو و کە لکوە رگرتن و چو نە ناوی ئەو شارە؛ بزاون... نەقل لە کتیبی هێردۆت تەرجە مە ی وە حید مازندە رانی).

لە قسە نوسراوە کانی هێردۆت، دەر دە کە وێ کە: دام و دەرگا ی شاری گەورە ی ئیکباتان یا دوو مین پێتەختی دیاکو بە راوێ ژوی یە کە مین پێتەختە کە ی لە سەر روی تە پۆلکە یی نەرم ساز دراو (جسن زەو ی کە تە پۆلکە یی نەرم بوو تارادە یی بو خانو بەرە سازی شیاو بوو... بە

خه لکی راگه یاندوه خانوی خویمان له دهروهوی دیواره کانی کۆشکه که، سازبدهن، کهوابی؛ به کهمین پیتهختی دیاکۆ له ناوچهیی کۆستانی و بهرداوی دابروه.

پۆلی بیوس POLVBLUS میژوزانی یۆنانی (۲۰۵ - ۱۲۵) بهرله عیسا مهسیح که نوسراوه کانی ئه و له بابته جوغرافیا و میژوی دنیای کۆن و کهوتارایه، که له یادداشته چاکه کانی خوئی که له هاو دهورانی خوئی یاله هاو دهورهی ئیسکه ندهر که لکی وه رگرتووه له بابته ئیکباتانهوه؛ ئابه مجۆرهی نوسیوه: ئیکباتان له بهشی باکوری ولاتی ماد، دایه وه همیشه پیش پیتهختی پاتشایانی ماد بووه و دهلین: لیه روی شکۆ و سامانی له ئیکباتانا به کار براوه و هه به له هه مو شاره کانی دیکه ی ولاتی وه پیش که وتووه، شار له داوینتهی چیای ORONTES سازدراوه و بی دیواره. به لام دارای قه لآو ئه رکیکه^(۱) که ته ستوریه که ی جیبی سه رسورمانه. له خواره وهی ئه و قه لآ یه (ئهرک) ه - کۆشکی پاتشایی سه لته نه ته ی هه به، که شوینه که ی حه وت ستاد - ه^(۲)

له شکۆ و ئه و مال و دراوو سامانه ی که له خانوه جیا جیا کانی ئه م کۆشکه دا، خه رج کراوه و هه بووه، ده و له مه ندی و پۆل داربونی به دهبه پته رانی ئه و دام و ده زگایانه ئاشکراده کا، چونکا ئه و به شانیه که له دار و چیوساز دراون، هه موی له داری سیدر CEDAR و داری سه روه. ژیری پۆشه نه کانی له جوانکاری و رازانه وه خه ملیون، ته خته لیدراوه کانی میچه کان، دیواره کان، هه یوانه کان، تالاره کان هه موی به وه ره قی زیو یا زیر داپۆشراو بوون و ته وای کاشیه کانی له زیو سازدرا بوون^(۳)

۱. ئه رک یانی جیبی گوشاد و هه راو که خانو به ره یی فره و حه مام و گه رماویشی لی سازدرا بی و پوته ژیش بی له دار،

له راستیدا لیره واریک بی و جیبی نیریکانی جیبی دلنایی پاتشا یا راهه رو فره مانه هوا بی.

۲. دریزی هه رستادیک یۆنانی به نه ندازه ی ۱۸۴/۷۳ میتر: ۱۲۹۳: ۱۸۴/۷۳ میتره و دریزی شوینی به که مین

کۆشکی دیاکۆ له هه ریمی جم جیش هه ر به و نه ندازه بووه.

۳. له که تیه ی کۆشکی ئابادانا له نه ختی جه مشید له هونه ری زیرینگه ری خه لکی ولاتی ماد به مسجۆره دواون:

ئه وانه ی (له جوانکاری و رازانه وه ی کۆشکه کانی ته ختی جه مشید) زیرینگه ریان کردوه ماد - ی و میسری بوون

زۆر بەی ئەو فلێزاتە بە قییمەت و پڕنرخانە لە هێرشێ ئیسکەندەر و پاتشایی ئانتیوخوس - ی بە کەم و کۆرە کەیدا: دزران و بە تالان بران، بەو هەموو زەرەر و زیانە ی لە وێدرا بوو، لە کاتی دا کە ئانتیوخوس - ی سیوهم: چووە ئیو ئیکباتان، پەرستگە ی ئاناھیتا هیشتا کۆلە کە کانی روکیشی زێریان پێو مابوو هەندێ لە کاشیە کانی زیوین و چەندین دانە لەخستە زێرە کان و فرەیی لەخستە زێوینە کان لە گووشە و سوچە کانداکە لە کە کرابون. ئەم زێر و زیو و فلێزانە، ئەو ئەو فرەبوون کە ئانتیوخوس سیوهم لەوانە چوار هەزار تالنت talnet سکی لێ دا کە هەر تالنت تالنتیک تە لالا لە سالی ١٣١١ هەتاوی ١٩٣٢ زاینی و ٢٦٣٢ کوردی بایی ٤٤٤٨٠ ریاڵ بوو. شاری ئیکباتان لە سەر تا سەری زەمانی هەخامەنشێ دا ئاوەدان و بەختەوەر ماوگەنجی ئەو ی بەرواڵت کە مەتر لە خەزینە کانی پێتەختە کانی دیکە ی تیدا نەبوو و لە وێدا حەوت هەزار قینتار بە دەسی ئیسکەندەری مەقدونی بە تالان براو (نەقل لە پەرە ی ٥٠٧ و ٥٠٨ ی تاریخی ماد و پەرە ی ٢٣٧ و ٢٣٨ ی تاریخی کوریشی گەورە نوسراوی شاپور شاپازی).

بو پڕ بایەخی و گرینگی نوسراوە کانی پۆلی بیوس polvbius هەر ئە مەبەسە، کە بوتری: ئەم میژوزان و جوغرافی نوسە ی یونانی لە کور تە نوسینی خویدا سەرە رای ناساندنی باری جوغرافیایی پێتەختی خانەدانی نەتەوە ی ماد، فرە جوان نامازە ی بە نیشانە کانی کردوە یانی کۆلە کانی، هە یوانە کان و تالارە کانی کوشکی پاتشایی ناساندووە. دیارە ناسینی هەر یە کە لەوانە، بو پە ی بردن و ناسینی باقی ماوہ کانی ئا سەواری شاری میژویی ئیکباتان، بە شی گرینگیان هە بە.

دۆزینەوہ ی بە کەمین و دۆهەمین پێتەختی دیوکو (دیاکو):

لە بەرا ئیشارە کرا کە: لە کەرەستە ی خانوبە رە کانی حەوت دەزگا خانوبە رە کە لە شوینە دۆرە دراوہ ی ناوچە ی جم جم پچوکترین ئاسەوار و نمونە یی بە جیی نەماوہ و دیارنن. بە سرنجدان بە بەردە کانی ناوچە ی جم جم. کە لە جووری بەردی رسوبی و تە بەق تە بەق و چین چینە، دەلیی بو داتاشین ساز دراوہ.

بە ریز جەواد صدقی دۆزە رەوہ و کو کەرەوہ ی ئا سەواری کە و نارا دەنوسی: لەم سوئگەوہ

له یه کهم روژی دۆزینه وهی ناسه واری ژیر بینای ئەم شوینە «کوئە شاری میژوی ئیکباتان» که وا هیچی لی ئەماوه، دەبی دەسلات دارانی ناوچه که بو خانو دروس کردنی خویان، ههلیان گرتن و بردویانه بهم لایو به و لاداو جا هه ره له وسوئگه هه ره له روژی دۆزینه وهی ناسه واری ئیکباتان بو به دەس هیتانی پرگه و نمونه یی له که رهسته ی ئەوانه؛ چووم هه ندی له گونده کانی ناوچه ی باشوری شاری و رمی گه رام و سه ره نجام له بهاری ۱۳۴۶ هه تاوی و ۱۹۶۷ زاینی، دۆژیر کۆله که به ردینی گه وره م دوزیه وه که هی به که مین پیته ختی دیوکو (دیا کو) بووه؛ که فره جوان و به وه ستایانه تراشکاری کرابو و زوریش له ژیر کۆله که به ردینی به کانی ته ختی جه مشید، ده چو (که له کالوری موزه ی ئیرانی که و ناراله بن ژماره ی ۲۳۹۷ بو پاراستن و دیتن دانراوه) و شوش و هه مه دان و برازجانیش هه یانه، له گوندو ئاواپی (تومه تر) دۆز راونه ته وه.

جوړی به ردی بن کۆله که کانی ناو براو، له جوړی به رده رسوبه ئاهه کیه موته به فه کانی ناوچه ی جم جم-ه و له سی ته به فه دا به رده تاشی کراون، بهم جوړه: (وینه ی به ره ی ۲۶ و ۲۷)

۱- به شی ژیره وه به وینه ی چوار گوشه ی دریز به ئەندازه ی ۱۳×۹۹×۹۹ سانتیمتر.

۲- به شی نافین به شکلی چوار گوشه ی دریز به ئەندازه ی ۱۲×۸۰×۸۰ سانتیمتر.

۳- به شی سه ره وهی (=شال) باز نه یی له ۴۰ سانتیمتر، شو عاعی دایره ی عه زیمه، وه جیی دانانی کۆله که (=سایه کۆله که) له شوینیک دابه شو عاعی دایره ی ۲۶ سانتیمتر وله گه له یه ک سانتیمتر هاته پیسه وهی لیوه ی سه ره وه.

جا دوای رون بونه وه شکل و وینه و جوړی به ردی ژیر کۆله که ی به که مینی پیته ختی دیوکو (دیا کو) و دوای گه ران و توژینه وه ده ره که وت که ئەوانه له (قازان ته په) له به ک کیلو متری دتی (ته مه تر) و سی کیلو متری غه ربی ئەو خانو وه یه ی که قسه یان لیکراوه، به ده س هاتون و هیتاویه ته ئیره، دوزینه وهی ئەم ژیر کۆله کانه که له ژیر کۆله که به ردینه کانی هه خامه نشی ده چی. باشترین نمونه ن بو دوزینه وهی کوشکی ئیکباتان که پولی بیوس polvbis له کتییی خویدا نامازه ی پیکردون، چه ن نمونه له وانه دۆزیه وه و دو سال پیش له کوچه و کولانه کانی دتی (تازه که ن نه رده شه) دیوم، له ۱۳۵۰/۹/۲۱ و ۱۹۵۰ زاینی؛ هه تاوی دوباره چومه وه (تازه که ن نه رده شه) به لام لابرابون و نه م دین و که وتمه پرس و جو له خه لکی؛ به کی

لە ریش سپی ئەوی منی بردە ژێرزەوی مزگەوتی تارە کەند ئەردەشە دیتەم، ئەو بەردە لە ژێر کۆڵە کە ی دارینی ئەو ژێر زەوی مزگەوتە دانراوە و هەر وای بە دەم قسە کردنەو، وتی: دو سال پیش لە خاک لادانی تەپۆلکە «سومباتان» دۆزراوە تەو. بە بیستی واژە «سومباتان» (= هەگمە تان) ئەم راستی یەم بۆدەرکەوت؛ ئەو ی چەن سالە بە دویدام دۆزیمە وەو یی سی و دو لە گەل ئەو پیاوێ ریشیەدا چۆمە تەپۆلکە ی سومباتان.

ئەبێ بلیم: ئیستراپۆن لە (کتیی ۱۱ کزی ۱۳) بە هەبونی شویتی واگرینگ بەم ناوێ کە لە نازربایجان دایە ناماژە ی کردو: بەم جوړه: «ئەرمەنستان و ولاتی پارت دو دۆزمنی مەترسی داری (ئاتریپاتان) بوون کە زور جار بە شی لەو یان داگیر کردو، بە لام ئاتریپاتان خویتی راگرتو و هەم لە گەل قسە یسەری روم و هەم لە گەل دەولەتی (پارت) یشتا بە نەرمی و مودارا، رای بواردو. جائە گەربە مەجبوری ئەرمەنستان خویتی دابی بە دەس رومە وە ناوچە ی سومباتی داو تەو، دەس ئاتریپاتان.

تەپۆلکە ی سومباتان لە ۲ کیلۆمتری باشوری روژاوی گوندی تازه ئاوە دان کراوە ی (تازە کەندی ئەردەشە) دایە و دەورو بەرە کە یشی کیلگەن (وئە ی پەری پەنج).
باشە بزاین کیلگە کانی کشت و کالی تازه کەند ئەردەشە لە ئالی روژە لالت و باکوری روژ هەلانی ورمی دا، دەلکی بە ئاوی زەریاچە ی ورمی وەو لە ۱۰ کیلۆمتری خوڕ هەلانی ئەودا جەزیرە یی بە ئاوی خنس هە یە.

۴ - ناوی پیتەختی گەلی ماد، لە سەر چاوە کانی عیبیری دا، «ئەخمە تا» و لە یونانی دا «ئیکباتان: ئیکباتان» و لە ئیلامی دا «ئەگمە دان» نوسراوە.

بە لام ناوێ ئەسلیە کە، لە دیری ۲ ی بەردەنوسی بیستون - سی لای کرمانش «هەگمە تان» هەلکەند راو. کە ۴ پیتی ناخری ئەو هەروە کوچوار پیتی ناخری واژە ی «سەمتان» وایە. بە لام لە بابەت یە کە مین پیتی واژە ی «سەمتان» لە بیرت یی کە پیتی «ه» لە سانسکریت بە «س» گو دە کری و دە لە بزێ: هیند (= سەند) هوم: (= سوم)، ئاهور (= ئاسور)... جا بەم پیتی و دانە، تەنیا دوە مین پیتی ئەو واژە یە کە پیتی «گ» بوو بە دریزای سال قت بوو و بوته (= سەمتان) (= سومباتان).

۵ - تە پۆلکە ی «سومباتان» که لە لیستی شوێنە واری کۆنی ئێران داله بن ژمارە ی ۴۶۰

ناسراوه، دروست له و به شه له ولاتی نه ته وه ی ماد، دایه که پۆلی بیوس ناوی بردوه. به م واتایه: تە پۆلکە ی سومباتان له ناوچه ی با کوری زه ریاجه ی ورمی دایه که به خاکی نه سلێ گه لی ماد، ناسراوه و ئەم ناوچه له داوێته ی شه رقی زنجیره چای ئالیمان: (نه رنتس) دایه. که له ۱۰ کیلۆمتری ئەو جه زیه یی هه به به ناوی خینس، له پشته ی ئەم جه زیه دا شوینی ۲ خانوی کۆن هه ن و له نێزیک ی ئەوانه وه باریکه ئاو ی هه به. که ده توانی ئه وی به گریگترین پیگه وه له نگه ر گه ی زه ریایی، بینه ژمار (نه خشه ی ژماره ی ۲)

باشه بزاین: ۱ - ژیر کۆله که ی به ردی تە پۆلکە ی «سومباتان» له باره ی ره نگ، شکل، رینگ و پینکی ئەندازه وه، به ته واوی له ژیر کۆله که کانی «قازان ته په» ده چی ته نیا که می بچو کتر له ۲ ژیر کۆله که ی پیشوه و ده نا هیج جیاوازی دیکه یان تیدا به رچاو ناکه وی، ههروه ک ئەوه ی هه رسیکیان به ده س وه ستایی شاره زا تراشراون.

۲ - جوړی به ردی ژیر نه ستونی تە پۆلکە ی سومباتان ههروه کو ژیر ستونه کانی (قازانته په) له جوړی به ردی رسوبی ته به ق ته به ق و چین چینه و نه یشتوانین بلین: که هه رسیکیان له یه ک خال و نوخته ی تایبه تی کتوی جم جم ده رکیشراون و که لکیان لی وره رگیر دراوه.

۳ - تە پۆلکە ی سومباتان له باری کۆنی و بلیندی له ته په کانی دیکه ی کۆته ی ناوچه کانی غه ربی زه ریاجه ی ورمی تازه تر و ئەوهنده یش به رزینه.

ته په ی سومباتان له غه ربی زه ریاجه ی ورمی، جیی گرتوه، که به ولاتی نه سلێ گه لی ماد، ناسراوه، ئەم هه رتیه له داوێته ی خوړ هه لاتی زنجیره چای ئالیمان (= ئارنتس) دایه.

جهواد صدقی، ده لی: له ۱۳۵۰/۹/۲۱ توانیم ناسه واری شاری میژویی هه گمه تان که کورش له وی له دایک بووه. له گه ل ده یان تە پۆلکە و شوێنه واری پیوه ندی دار له ۲۰ کیلۆمتر باشوری روژ هه لاتی ورمی بدوزمه وه و ته شامایان بکه م (نه خشه ی ژماره ی ۲) و هه روا له ئاخری مانگی پوشه پری ۱۳۵۱ و ۱۹۷۲ زانیی ۲ دانه ژیر کۆله که ی به ردین له ۲ نهۆم له باشوری غه ربی گوندی «تیکه» که له با کوری تە پۆلکە ی سومباتان، دایه و هه روا ۲ ژیر کۆله که ی به ردینی ترم له ۲ نهۆم له نێزیک ئاواپی (دزه ی سیاوه ش) دوزیه وه و هه مو ئەوانه م له مانگی

خەرممانانی سالی ١٣٥١ و ١٩٧٢ زایینی دۆزیوه تەوێ.

بریکاری هۆتەری وەزارتی فەرھەنگ و ھونەر لە ١٣٥١/٦/٦ دا، ئەوانە لە ناوچەی ورمی دیوێ کە جەواد صدقی دۆزیوێ تەوێ کە ھی ناخری دەورە گەلی ماد و سەرتای ھەخامەنشی بون (وێتە ی پەری ٥٣).

ھەر لە و ماوە دا ٢ دانە ژیر کۆلە کە ی لە بەردی ناھە کی سپی یە کپارچە لە دولای درگای چوێ ژۆری یە کی لە خانوی گوندی (تومە تر) کە بە قسە ی خەلکی ئەوی کە کۆرە سوێن لە سەروی (تە پە ی غازان) ھیتراو تە (تومە تر)، وێتە ی (١).

لەسی نوھۆم:

بەشی ژیر بە ئەندازە ی ٩٩×٩٩×١٢

بەشی نافینی ٨٠×٨٠×١٢

بە شووعای بەشی سەرەوێ ژیرستون کە خپە (مۆدەوێرە) ٤٠ سانتیمێتر و بەرزای ١٢ سانتیمێتر.

٢- دانە ژیرستون لە بەردی ناھە کی سپی یە کپارچە کە لە ژیررەوی مزگەوتی کوردەکانی گوندی تازە کە ند ئەر دەشە، دایە و لە تە پۆلگە ی سوماتان کە لە ١ کیلۆمێتری باشوری روژ ھەلاتی تازە کە ند ئە ر دەشە، دایە ھیتراو تە ئە و گوندە، لەسی تە بە قە بە ئەندازە ی (وێتە ی ٢):

بەشی ژیر ٥٢×٥٢×١٢

بەشی نافینی ٤١×٤١×١٠ شووعای بەشی خپە بەشی سەرەوێ ژیر ستون ٢٠/٥

سانتیمێتر بە بەرزایی ١٠ سانتیمێتر.

٣- ٢ دانە ژیرستون لە بەردی ناھە کی یە کپارچە لە نیو حەوشە ی مالی ژینکی ئاسوری بەناوی «ئانچم خومی» لە گوندی «تیکە ئە ر دەشە» لە ٢ نھۆم دالە ئەندازە ی

١- بەشی ژیر ٥٥×٥٥×١٥ سانتیمێتر

٢- «ژیر ٥٠×٥٠×١٣»

«خپە (مۆدەوێر) بە شووعای ٢٧/٥ و بەرزایی ١٤ سانتیمێتر

«خپە شووعای ٢٥ و بەرزایی ١٣ سانتیمێتر.

۴ - ۲ دانه ژیرکۆله که له بهردی ئاهه کی سهی به کپارچه له ۲ لای درگای چونه نیوخانوه که، له شه قامی زانستگه له سه رینگای و رمی بو بهندی که له ته په ی (دزه ی سیاوه ش) ده ره پشراوه و له ۲ نهۆم دابه ئەندازه ی ۱۴ × ۵۵ × ۵۵ به شی خپ (: موده وه) به شو عاعی ۲۷/۵ و بهرزایی ۱۳ سانتیمتر دا. نوسراوه به حیازه کایی.

به ورد بونه وه له ستونی ۲ ی بهرده نوسراوه ی بیستون، نه کری بزانری که نمونه ی ژیرستونه کانی کۆشکی دیوکۆ (دیاکۆ) بو یه که مجار به فرمانی داریوش - ی گه و ره له کۆشکی ئاپادانا له تهختی جه مشید و کۆشکی ئاپادانا له شوش به کار براوه. ههروه کوله که تپه کانی ئاپادانا له شوش و له تهختی جه مشید له هونه ری وه ستایانی نه ته وه ی ماد، قسه ی لیکراوه: «نه وانه دیواره کانی کۆشکی ولاتی گه لی ماد و میسرین رازاند بووه: (کوردی ماد): ماد و میسری بون.

به که مین نه خشی پیروزی داریوش - ی گه و ره له باکوری ولاتی ماد

له ۱۳ کیلۆمیتری باشوری روژه لاتی شاری سه لماس: «زاروه ند» له ۶ کیلۆمیتری غه ربی گوندی خان تهختی، نه خشی به رجه سته ی به ردینی له سینگ ی باشوری غه ربی چیا یی دابه ناوی «سوره ت بورنی» به م نیشانانه که له گرده که هه لکه ندراون: ۲ که س له حالی سوار بون له سه ربشتی نه سب، دان: که هه ریه که یان ده سه گۆلی له مرویی که پیاده یه و روبه روی نه وان، راوه ستاوه، وینه ی، دیلی له ژیر پیی سواره کان دابه؛ ده بینری.

هرتسفیلد Herzfeld له په ره ی ۳۰۶ و ۳۱۳ و ۳۲۸ کتیبی ئیران له روژه لاتی کۆنی نه م نه خشه له باری شیوه و جوانی له گه ل شوینه واری ده و ره ی ساسانی و به رده تاشراوه کانی جوانی تاق، وستان به راودو پینک نا گیر درین که به هی نه رده شی ری یابه کان و شاپوری به که م زانراوه و له ژیر وینه ی نه ودا ئاوه ها نوسراوه «وینه یی له سه ر که وتنی نه رده شی ری به که م و شاپوری به که م له نه رمه نستان». نه وه ی له ده قی به رده نوسراوه ی بیستون واده ر ده که وی که وی، نمونه یه که، له سه ر که وتنه کانی داریوش گه و ره بووه و شه رحی نه وه یش له دیری ۲ به ندی ۵ و ۶ و ۱۲ و ۱۳ به رده نوسراوی بیستون نوسراوه، که دوای نه وه «فهروه رتیش» کوردی ماد، له جه نگی

«نیسا» له «ویدارنه» (فه‌رمانده‌ی سپای پارس و ماد) شکاوه و به‌را کردن، خوئی گه یاندو ته «کندرش»... «ویندارنه» هیرشی کردو ته سه‌ر کندرش و تا گه‌رانه‌وه‌ی من: (داریوش گه‌وره) له بابل له به‌شی کمپد (: گونبود) له‌ولاتی ماد نوردوی سازداوه و دوا‌ی هاتنی منی داریوش، فه‌روه‌تیش له‌شهری کندرش شکاوه و به‌را کردن خوئی گه یاندو ته به‌شی به‌ناو (راکا) له‌ولاتی ماد و له‌وئی قول به‌ستکراوه.

درش: (= کندرش) ناوی تاوه‌دانیه ک بووه که له ۷ کیلومتری باشوری سه‌لماس (: زاروه‌ند) دا بووه و کیلگه‌کانی کشت و کال و میرگ و چیمه‌ن و سه‌وزه‌زاری په‌ره دار و فره‌و فراوانی ته‌وئی تا داوینته‌ی باشوری و خوراوای ته‌وچپای «صورت بورنی» په‌ره‌دار بووه و له ۵۰ کیلومتری باشوری غه‌ربی کتوی ناو براو له نیریک گونده‌کوئی به‌ناوی گومه‌ز (= لومپد) دایه، که مه‌وداکه‌ی تا شاری ورمی زیاتر له ۴۰ کیلومتری نه.

بو‌باشتر و نکرده‌وه‌ی راست له سه‌ره‌تاوه، قسه‌له‌کوله‌که کانی ۱ و ۲ و ۳ به‌رده‌نوسراوه کانی بیستون، ده‌که‌ین و ته‌وسا‌بسی جو‌غرافیایی ته‌وانه، ده‌ده‌ینه به‌ر سرنج: له‌ستونی ته‌وه‌لی شاهه‌نشایی داریوش، و تویه‌تی: من زاروی (گوش‌تاسب) و ته‌ویش زاروی (نارشام) و ته‌ویش زاروی (ناریارمه) و ته‌ویش زاروی (چش‌پش) و ته‌ویش زاروی هه‌خامه‌نش - ه‌جاهر له به‌ر ته‌وه‌یه به‌(هه‌خامه‌نش) ناو براوه. له زه‌مانی دور و دریزدا‌خانه‌دانی ئیمه پاتشایان بووه که به‌ر له‌من ۸ که‌س پاتشایان کردوه و من نو‌یه مینی ته‌وانم و ته‌و ولاتانه‌ی که له‌بن فرمانی مندان ته‌مانه‌ن:

پارسان، UVASA، بابل، ناسور، عه‌ره‌ب، میسر، ولاتانی په‌ری ته‌و زه‌ریا، (: ورمی): نیسپرده، یونان، ماد، ئه‌رمه‌نستان، کاپادوکیه، پارسوا، زرنکا ZARNKA، هه‌راوی HARIVA، خواره‌زم، خوراوا، سه‌غد، کندار، ساکا، ته‌ه‌گوش HARAUVATISH، ماکا MAKA، هیندوش.... به‌ر له‌من له‌م سه‌ر زه‌ویه‌دا که مبه‌وجیه‌ی کوری کورش شای لی بووه، کاتی به‌ره‌و میسر روئی، به‌ردیه‌ی برای خوئی کوش و که‌س نه‌ی زابیبوکه به‌ردیه‌ی کوشتوو، جا کاتی گه‌یسته میسر، میری له‌ولاتی کدا که ته‌مرو به ئیران ناوده‌بری له تو‌مه‌ی «مه‌گو، گنومات» خوئی به‌ برای که مبه‌وجیه ناساند و له‌بان ته‌ختی شایی دانیش، وه‌ختی

که موبجیه ئەمە ی زانی به هه‌له‌داوان گه‌رایه‌وه بوۆ ولات و له‌رینگادا مرد تان، داریوش هاتم له قه‌لای سیکایاواتیش SIKAVAUTISH له ئوستانی نسا NISA له ولاتی ماد، گنوماتم کوشت و به یارمه‌تی ئورموزد، بومه‌شا.....

له‌دیری دوهم دا، داریوش شاو‌توبه‌تی: «من له بابول بوم می‌ری به‌ناوی «فه‌روه‌رتیش» له نه‌ته‌وه‌ی ماد راپه‌ری و به‌گه‌لی ماد-ی وت: من «خشت‌ریته» له‌توره‌مه‌ی (ئوه‌ه‌خشته‌م) گه‌لی ماد باوه‌ریان پیکردو کردیانه پاتشا و له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا سپای من که‌م بوو من می‌ری پارسیم به‌ناوی «ویدارنه» کرده‌سه‌رداری سپاو ناردم تاهیرش بکاته‌سه‌ریان و ئه‌ویش له «ماروش» یه‌کی له‌شاره‌کانی ولاتی ماد، ئاوقه‌یان بوو به‌چونی من له‌به‌شی «کومپد» له‌ولاتی ماد، مایه‌وه تا من گه‌یشته‌مه‌ئوئی.... تا من گه‌یشته‌مه‌ولاتی ماد؛ و له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا «فه‌روه‌رتیش» چبوه شاری «کندرش» تا شهر بکاو له‌راست سپای من شکاو «فه‌روه‌رتیش» به‌سوارانی که‌مه‌وه، رای کردو چووه شاری به‌ناوی (راگا) له‌ولاتی ماد و سپام به‌دودانارد و به‌قول به‌سراوی ناردیانه لای من، له‌باره‌گای من مانتا خه‌لکی به‌دیلی بیینن له‌پاشان ده‌ستورم‌داتاله «هه‌گمه‌تان» له‌داری بده‌ن و دارو ده‌سه‌که‌یشی له‌قه‌لایی له‌هه‌گمه‌تان زیندانی بکرتن. له‌خه‌تی ئه‌سلی ئەم دیره‌واده‌رده‌که‌وئی که‌داریوش-ی گه‌وره‌له‌ده‌ورانی پاتشایی خوئی له‌کوشکی ئیکباتان سه‌لته‌نه‌تی کردبئی و له‌غاری زیندان که‌له‌به‌شی باشوری کوشکی گه‌وره‌و پته‌وی دیوکو (دیاکو) په‌یره‌وانی فه‌روه‌رتیشی یاغی ماد-ی زیندانی کردبئی (نه‌خشی ژماره‌ی ۳)

هه‌روایش خه‌لکی «پارسوا» و «ورگانا» له «فه‌روه‌رتیش» پشتیوانیان کردوه و گوشتاسبی باوکم به‌سپایی که‌مه‌وه، هیرشی کرده‌سه‌ر فه‌روه‌رتیش و له‌نیزیک شاری «ویسه‌ه‌وازاته‌ش» ئاوقای بوو. له‌خه‌تی ۳ دا: داریوش و توبه‌تی... من سپای پارسم له «راگایا» بولای گوشتاسبی باوکم ناردو باوکم به‌و سپاوه‌له‌شاری له‌ئوستانی «پارسوا» بناوی «پتی‌گرینه» شه‌ری کردوه و نه‌یارانی شکاندوه و «پارسوا»ی داگیر کردوه. له‌ئوستانی «مرگیانه» می‌ری به‌ناوی «فرده» به‌دزی من راپه‌ری و (۱) «مرو» یه‌کان: ئه‌ویان کرد بووه‌گه‌وره‌ی خوئیان من «دادارشن»

۱. له‌ده‌قی فارسی به‌که‌دا مرو = (مروی) ها نوسرابو که له‌مه‌یشدا نه‌ته‌وه‌ی کورد له‌باتی ئینسان (مرو)

ناویکم که فه‌مانده، به‌شی خوراوا بو ناردمه‌سه‌ری و شکاندی و نه‌ویی ئارام کرده‌وه...

«وه‌یزدات» ناوی له شاری «تاووه» له به‌شی «یاوتیه» له ولاتی پارس، خوئی به «به‌ردیه» «که‌مبوجیه» ناو برد و بو‌جاری دوهم بوه‌وه‌شای پارس و جاری یه‌که‌م له شاری «رخه» و جاری دوهم له چیا «پارا‌که» به‌سپای ماد و پارس که له بن فه‌مانی «وردیه» بون شکا و قوڵ به‌سکران. و من داریوش ئەوم له‌داردا. تا سه‌ردمی له پارس و مادبوم، خه‌لکی بابل سه‌ریان به‌رز کرده‌وه؛ وه‌رگرتن له په‌په‌ی ۴۸، ۵۹، ۶۰، ۶۸، ۶۹ می‌تری نه‌ده‌بیات له زه‌مانی هه‌خامه‌نشی نوسراوی پرۆفسور عه‌باس میهمه‌رین (جه‌واد صدقی).

باشه‌ بزانی: ۱ (قه‌لای «سیکایا واتیش» له ئوستانی «نیسان» له ولاتی ماد له به‌شی دوهم له باسی سپا‌کیشی تیکلات پیلسیر-ی سیۆم به‌م ئا‌کامه‌گه‌یشین که: یه‌کی له گونده‌گرتنه‌گه‌کانی دپه‌ستانی «ده‌شته‌بیل» به‌ناوی «مه‌لا عیسا» که له ۱۳ کیلۆمتری با‌کوری شاری شنۆدایه، ده‌شتی «نیسایه» بووه و له داوێته‌ی باشوری کیۆی «نور‌حه‌سه‌ن» ژیر بینای قه‌لا‌کوئی ده‌بیندی که له نه‌خشی «چ ۱» ورمی به‌ناوی کلانی شیخ‌عه‌لی = دژی شیخ‌عه‌لی» نوسراوه. ئەم قه‌لایه له باری جو‌غرافیایی له‌گه‌ل قه‌لای «سیکایا واتیش» یه‌ک ده‌گرنه‌وه‌و یه‌کن.^(۱)

۲- شاری «ماروش» له ولاتی ماد له باسی باری جو‌غرافیایی ناوچه‌ی «جم‌جم» راما‌نگه‌یاندا که ئەم ناوچه‌ له ئالی غه‌ربه‌وه، ده‌لکی به‌کیۆی مارشلیته (= ماروش) و له سه‌ردو‌ندی مارشلیته قه‌لایی گه‌وره‌و پته‌وه‌یه و نه‌وه‌ی له به‌رده‌ نوسراوه‌کانی «سه‌ردوری» (دوهم پاتشای «ئۆزار تو») ده‌رده‌ که‌وی به‌ده‌ستوری ئەو سازدراوه (نه‌خشی ژماره‌ی ۱).

۳- به‌شی (کومید) له ولاتی ماد: گومه‌ز (= کومبود) ناوی گوندی کوته‌یه له دپه‌ستانی «صومای» به‌شی ده‌ورو به‌ری شاری ورمی که له ۴۰ کیلۆمتری با‌کوری غه‌ربی ورمی دایه.^(۲)

۴- شاری «کندرش»: درش» ناوی گوندی کوته‌یه له دپه‌ستانی ده‌ورو به‌ری شاری سه‌لماس

→ به‌کارده‌با (شه‌پۆل)

۱. په‌په‌ی ۳ ۵۰ فه‌ره‌نگی جو‌غرافیایی ولات و نه‌خشی ژماره‌ی ۱.
۲. په‌په‌ی ۴۶۱ فه‌ره‌نگی جو‌غرافیایی ئێران. (خه‌خشی ژماره‌ی ۱).

«زاروهند» که له ۷ کیلۆمیتری باشوری روژ هه لاتی سهلماس دایه. (۱)

۵- راگا له ولاتی ماد: «رکان» ناوی گوندی کوته له دیهستانی بهر کشلو (= بنگ کیشلو) به شی
حهومه ی شاری و می که له ۱۰ کیلۆمیتری باشوری ورمی دایه (به پره ی ۲۴۱ فهره رنگی
جوغرافیایی ئیران نه خشه ی ژماره ی ۱).

۶- قه لای ئیکباتان: به که مین کو شکی گه و ره و پته وی دیو کو (: دیا کو) له ناوچه ی «چم جم»
دایه و له بهراقسه ی لیکراوه. له بهرده نوسراوی بیستون دابه «قه لای هه که تانه» ناو براوه.

۷- مل بهرز کردنه وه ی پارسوا و ورکانا (= هه رکانیه: هه رکی به کان) له پیشه وه، قسه ی
لیکراکه کتزیاس CTSIA له سالی ۴۱۵ تا ۳۹۸ ی بهر له عیسامه سیح پزیشکی ده رباری
داریوشی دوه م و ئه رده شی ری دوه می هه خامه نشی بووه و نوسیویه تی که: شاهه نشایی ماد،
به سهر پارسوا و هه رکانیه: هه رکی به کان، ده سه لآت داریووه، چون ناوچه ی هه رکانیه له گه ل
قه لای په سو ی (= پارسوا) زیاتر له ۲۰ کیلۆمیتر دور نه بووه، قه لای په سو ی له دیهستانی لاجان
به شی حهومه له ۳۸ کیلۆمیتری غه ربی شاری مه هابادی موکری دایه؛ ئه کری بوتری که مه به ست
له پارسوا ناحیه ی په سو ی بووه و له دواییدا باسی ناوچه ی په سو ی ده که ین (نه خشه ی
ژماره ی ۱).

۸- ئوستانی مرگیانه و مروقی به کان: مه رگه وه ر ناوی به کی له وسی دیه ستانه ی به شی
سلوانای شاری ورمی به. دیه ستانی مه رگه وه ر له با کوره وه ده لکی به دیه ستانی ده ست، له
باشوره وه، ده لکی به شاری شو، له روژاواوه، ده لکی به ده شته بیله وه، له خوراواوه ده لکی
به سنوری ده سکردی ئیران و تورکیه وه. گرینگترین ناوایی ئه وی به میراوا (= مرو) ناو
ده بری. (۲)

له ئاخیرین به شی خه تی سیوهمی بهرده نوسراوی بیستون به مزاری فره گرینگ و جیی ورد
بوونه وه ئاماژه کراوه که به کورتی و به کوردی به مجوره به... ویزداته، ناو له به شی له ولاتی

۱. به ره وی ۲۱۲ و ۵۷۶ فهره رنگی جوغرافیایی ئیران و نه خشه ی ژماره ی ۱.

۲. به پره ی ۴۹۲ و ۵۱۸ فهره رنگی جوغرافیایی ئیران.

پارس - ه؛ به خه لکی وانیشان داوه که نه و بهردیهی برای که مبوبجیه یه و بو جاری دوهم راپه ریوه و بو ته پاتشای پارس و من سپای پارس و ماد - م به فرماندهی (نه رته وردیه) ناردو ته سه ری و له چیای (پارا که) قول به سکراره و من نهوم له دارداوه تا من له پارس و ماد؛ بوم جاری دیکه یشی با بولیه کان سهریان بهرز کرده وه.

به و جوهری ده زانری، داریوشی گه و ره له ناخرین بهشی دهقی سه ره وه دا: سپای ماد و هه روا ولاتی ماد - که ناوه نده که ی له ناوچه کانی غه ربی ورمی دابووه، به بهشی جیا نه بوه وه ی ولاتی پارسی داناوه و هه ر دو سه رزه وی یه که ی به و یشه ی یه ک ولات داناوه و تو یه تی: «تازه مانی من له پارس و ماد بوم جاری دیکه بابولیه کان سهریان بهرز کردو ته وه...» و باری جوغرافیایی خاکی نه سلای پارس له سنوری ولاتی ماد، سه لماوه. (له بهشی دواییدا زیاتر قسه ده کری).

بهشی سیوه م

نیسترابون زمانی پارسی و ماد فره وه یه کتر ده چن

نیکلادوخانیکف له په ری ۴۳ کتیبی خویدا نویویه تی: پیوه ندی نیژیکی نیوان ماد و پارس له نیژیکی دائیمی نیوان نه وان دایه (پروانته دانیال کز ۵ نایه تی ۲۸ - کزی ۶ نایه تی ۸ و ۱۲ و ۱۹ - کتیبی نیسترکز: وه رزی - ۱ - (نایه تی ۱۴ و ۱۹ و کزی ۱۰). هتیریدوت په ری ۱۰۲ و ۱۳۰ و کتیبی راولینسین ج ۲ په ری ۳۰۶ و کوبه ی په ری ۶۳، مرو ناسی نیوان نوسراوی هانری فیلد ته رجه مه ی عه بدوللا فه ریار.

له هاوینی سالی ۱۳۵۱ هه تاوی و ۱۹۷۲ زاینی گه و ره ترین پشته ختی نیلام له نیژیکی پاسارگاد و ته ختی جه مشید له گوندی ملیانی به یزا له ۴۵ کیلومتری با کوری شاری شیراز له نیوان مرو ده شت (ده شتی مرو) و نه رده کان به هو ی پروفیسور ویلیام سا فر (سه ره رستی ده سه ی که و ناراناسی موزه ی پینسیلوانیا) دوزراوه ته وه و له نا کاما چه ندین ته ته له ی نوسراوی هه ده وه ی کو تی نیلام و ۴۰ به رده نوسراو و به ده بان که تیه ی خشتی به خه تی نیلامی نافینی (خه تی ۴ هه زار سال پیش) به ده س ها تووه دوزینه وه ی شاری گه و ره ی نیلام له شوینی

(۱۵۳۰ له ۱۳۶۰ میتردا) له نیۆ جەرگهی شوینی که ئەمرو بە پارس نیۆدەبری ئەم رازهی دەرخواست که: ئوستانی فارسیش بەشی له حوکومەتی ئیلام بوو که تا ۱۹۷۲ ز- وادەزا نرا که ولاتی: خوزستان، لورستان، پشتکیف و والی چوار محال بەختیاری بوو. که وایی خاکی ئەسلی پارس یا جیی له دایکبونی باو با پیرانی کورش، شوینی دیکەیی، نه ئوستانی پارس و هیزیدوت و گزنفون. کیتی بزو که له ۶ کیلومتری با کوری روژ هەلاتی و رمی دایه له بان دونده که ی شوینی هه به به (عەلی پەنجەسی) ناو دەبری له دهیان تەپۆلکە ی زەق بەوینە ی دوگی و شتر و سپەر سازبوو که ئە کری بە دوگە و شتر بە تاییەت ئەو و شترانە ی ۲ دوگیان هه به یه یا سپەر وینە. ئە وکیفە له روژاوا و با کوری روژاوا، ئە لکی بە دەریاچە ی ورمی وە. له با کورە وە به جیی تیپه ربونی چۆمە ناوی «نازلو»، له باشورە وە بە رنگای نیسفالته ی ورمی بو بە نده رگای گولخانە؛ له غەربە وە به جیی رویشتنی ناوی کانی چیچە کلو (= چیچست) (۱) وە ئە و گوندانە ی و لە باشوری روژ هەلاتی ئە ودان. باشە بزانی نێزیکتر جەزیرە ی زەریاچە ی ناوبرا، لە م کیتو له نه خشی ناو براوی سەر ئیدا به ناوی ئە سیر (= ئە سپروییج) نوسراو. دیارە (نازلو) ناوی یه کتی له دپهستانی با کوری به شی حەومە ی ورمی یه و به هوی ۲ چۆمە ناوی پرتا و هەر به مناو به ۲ به شی به ئە ندازە ی وە ک یه ک دابه شبون که به شی با کوری به ناوی (نازلوی بالا) و به شی باشوریشی به ناوی به شی (نازلوی خوار) ناو دەبری و پارسیش هەر له گەل ماد له وی پیکه وە بون.

له سالنامە ی شالمان سەری ۳ SHalman پاتشای ئاسور (۸۵۹-۸۲۴) بەر له عیسا مەسیح باسی باری جوغرافیای نیشتە جیونی پارس له ناوچە ی غەربی زەریاچە ی ورمی قسە ی کردووە - جالە مەر ئە وە و قسە ی زانایانی وە کوراو لیتسون Rawlinson و هوّم مل Hommel، پراشیک Prasheek لایان وابوو که: مروی «پارسوا» هەر ئەو پارسیانە بون که له با کوری غەربی ئێران کوچیان کردو تە شوینی که له دوا ئیدا به ئوستانی پارس ناو نراو.

زانا و میژونوس د. ره شید یاسە می کوردی کرماشان له پەرە ی ۴۶ کتیبی خویدا دەنوسی: له

۱. ئەم ئاوە کانی یه مە عە نیه که له ۱۱ کیلومتری با کوری روژ هەلاتی ورمی یانی زەریاچە ی چیچست. ه

غهریبی زهریاچهی ورمی شوینی هه بووه به پارسوا یا پارسواش ناوبراوه له سه ره تاوه لیره نیشته جیی بون له پاشان کوچیان بهره و باشوری روژ هه لاتی لورستانی ئیستا کردوه و دهوله تیکیان سازداوه که پیشینان به پارسومش ناویان بردون و لیره یشه وه خویمان گه یاندوته ئوستانی ئیستای فارس، باشه بزاین ۵. ره شید یاسه می داوای لیبوردنی کردوه و نوسویه تی: له هه ل و مه رجی ۱۵ من کتیبی ریشه ی نیزادی کوردو... نوسیه که به نا به دلّی بووه؛ ئە نا زانایانه ترو راست ترم ده نوسی.

شه لمانسه ری سیوه م پاتشای ئاسور له سالی ۸۲۸ بهر له عیسا مه سیح هیرشی بو سهر سه ر چاوه ی زابی گه و ره (زابی بالآ) بردوه و فره پیریوه و به ناچار، فه رمانی سپای داوه ته دهس سه په بود (دایان یا تورتان) و له پاشان سه ر زه وی (گیلزان) ی له که ناره ی غهریبی زه رپاچه ی ورمی داگیر کردوه. (دایان) ژماری فره ی ئازالی شاخ دار و میگه له مه رو ره وه نه سب و ماینی له (گیلزان) و پاتشاکانی هۆزه کانی ده ور و به ری نه وی به تالان بردوه، تا (ئاندیا) به شیوه ی باژگرتن و ته نانه ت له (زاموئا-ی نیو خوئی و هاراناو مانناومیسی و پارسوا) یش تی په ریوه و به ره و (نامار) بو ی سه ره و ژیر بووه و له قه لآ کویستانی (بوشتو) ی له که وشه نی (مان نا) (۱) و پارسوا و چه ن قه لآی دیکه ی (مان نا) بی له سه ر ریگا بون تالان کردوه و هه روا خه لکی (نامار) یان، ئاواره کردوه و شوینه که یان ئا گرداوه و کوشتاریان لی کردون (نه قل له په ری تاریخی ماد، نوسراوی دیا کوتوف).

توکه می له م باری جوغرافیایه ورد به وه: (سه ر چاوه ی ئاوی زابی گه و ره، سه ر زه وی گیلزان، ئاندیا، زاموئا، پارسوا (په سو ی)، قه لآی بوشتو، ماناش، قه لآی پارسوا: (قه لآی په سو ی) و نامار) و له روی نه خشه کانی پیوه ندی دار پیکیان دگرین و موتا به قه یان ده که یین: ۱ - سه ر چاوه ی ئاوی زابی گه و ره: لکی نه سلّی ئاوی زابی بالآ له پشته ی غهریبی بهرزایه کانی ریشه کیتی زاگرو س که له نیو شیوو دولّی (قوتور) و شیوه لی (ده یله مان)

۱. ئەم ئاوچه ی مان نا له په ری ۶۳ بهندی تاریخی ماد، ماناش (= ماماش: مامش هۆزی گه و ره ی کوردی ئاوچه ی پیرانشار، داباسکراوه.

دایه و له ویوه سه ر چاوه، ده گری. ئەم بەشە لە بەرزایەکانی زاگرووس بە موازاتی گوشە ی باکوری غەربی زەرپاچە ی ورمی و لە ئالی غەربی شاری سەلماس (زاروهند) دایه. (له نهخشە ی پێوهند بە چیا ی: ههراویل، نوسراوه و بلیندترین خال و نوخته ی ئەو تاراده ی ۳۲۷۰ مێتر له تهختی ئیقیانوس بەرزتره - نهخشە ی ژماره ی ۱).

۲ - سه رزه ی (گیلزان): له داوێته ی روژ هه لاتی کێوی ناو براو، پێنج گوندی کوته هه ن که ناوه کانیا ن له نهخشە ی شاری خوێی و له فه رههنگی جوغرافیا یی ئیتران به مجوره نوسراوه: «گلس» له ۴۴ کیلومێتری باکوری غەربی شاری خوێ دایه، «گولدور» له ۳۷ کیلومێتری باکوری روژاوا ی شاری خوێ دایه، «گولوانس» له ۳۱ کیلومتری باکوری غەربی خوێ دایه، «گولشان» له ۶ کیلومێتری باشوری روژ هه لاتی شاری سەلماس دایه، «گولزان: گیلزان» له ۷ کیلومتری باشوری روژاوا ی شاری سەلماس (زاروهند) دایه - نهخشە ی ژماره ی ۱).

قه لای سارنج و شیت له نێزیک ما کو (مادکیو) قه لای بستام له نێزیک شاری خوێی که هی ئورارتو بووه، قه لای قارنی یارخ نێزیک شاری سەلماس: (زاروهند) قه لای قه لانگه ته په ی چه سه نلو ته په ی سی گردانی لای مه هاباد و سی گرکانی مه رگه وه. (۱)

۳ - ئەندیا: هیندوان (= ئەندیا) ناوه بو ۲ گوندی کون که له ۱۳ کیلومێتری و ۲۷ کیلومێتری باشوری غەربی شاری خوێی دان له داوێته ی روژ هه لاتی چیا ی ناوبراو. له په ره ی (۵۵) فه رههنگی جوغرافیا یی ئیتران و نهخشە ی شاری خوێی به ناوی «هیندوان» نوسراوه و له پێش دا رایگه بندرا که له نیو شاری ورمی و ده وره به ری ورمی چه ندین شوین هه ن به ناوی «هیندو» هه ن نهخشە ی ژماره ی ۱) (۲)

نوکتە زاموئا، پارسوا: زام ئا-لان و پر: پرسوا ناوی ۲ گوندی کون له به شی نازلوی بالا و هه ر دوکیان لیک نێزکن و له ۱۶ کیلومێتری غەربی ورمی دان (په ره ی ۲۵۲ و ۱۰۸ فه رههنگی جوغرافیا یی ولات ژماره ی ۱).

۱. پروانته وارگه و ناودارانی کورد، ج ۶ په ره ی ۲۹۰.

۲. له م بابه ته وه له په ره ی ۹ و په ره ی ۱۳ فره به درێژی قسه کراوه.

۴ - قه‌لای کۆیستانی بشتو: له پێش داڤسه‌ی لیکراوه که شاری شنۆ (=بشنو) که له گوێشه‌ی باکوری رۆژه‌لاتی باشوری کوردستانی لکاو به‌عیراق «خاکی ئاسوری کۆنه» له‌سالی ۷۳۷ به‌ر له‌عیسامه‌سیح پیلسیر-ی سیوه‌می پاتشای ئاسور داگیری کردبو.

ئهم شاره‌ له‌ داوینه‌ی باشوری رۆژه‌لاتی چیاى «دالان په‌ر» یا «لولوپه‌ر» دا به‌که به‌رزایه‌که‌ی تا ۳۸۷ مېتره‌ له‌ته‌ختی زه‌ریاوه‌ و به‌گرینگترین به‌رزایه‌کانی ریشه‌ی زاگروس دێته‌ ژمار و چۆمه‌ ئاوی پر ئاوکه‌ به‌ تێوه‌ راستی شاری شنۆ دادی و ده‌روابه‌ چۆمه‌ ئاوی شنۆ، ناوداره. به‌ له‌ به‌ر چاوگرتنی باری جوغرافیاى شاری شنۆ ده‌ کرێ بوتری ناوه‌ ره‌سه‌ نه‌ که‌ی «پشتکۆ» یا «پشت ئاو» بووه‌ که‌ روداوه‌ نوسانی ئاسوری به‌ هه‌له‌ و خه‌ تا به‌ «بشتۆ» ناویان نوسیوه‌ و توهماریان کردوه. هه‌روا شاره‌ زوریا سیازورس ناوی کونی شاره‌ زوری کوردستان. گوندی شاره‌ زور که‌ له‌ رۆژاوی شاری مه‌هابادی موکری دا به‌، میژوی گردی شاره‌ زور به‌ ژماره‌ی ۱۲۴۰ له‌ ریزه‌ شوینه‌ واره‌ کۆته‌کانی به‌ر له‌ هه‌زاره‌ یه‌ که‌می زاین دانراوه.

۵ - ماناش، یارسوا «په‌سوێ»، نامار: ماماش (=ماناش) ناوی هۆزیکى گه‌وره‌ و پرچه‌ شیمه‌ تی کورده، که‌ له‌ که‌ و ناراوه‌ له‌ به‌شی له‌ نێوان شاری شنوو نه‌ غده‌ دا، پیرانشار داده‌ ژین و له‌ کۆتتردا به‌ ناوی هۆزی بلباس ناوبراون^(۱).

ئێستا به‌ ناوی مامه‌ش و قادری ناو ده‌ برین و ئهم به‌ شه‌ سه‌ر به‌ ده‌ یه‌ستانی لاجانه‌ که‌ له‌ ۶۶

۱. له‌ سالی ۱۲۲۶ مانگی و ۱۸۱۱ زاینی و ۲۵۱۱ کوردی قاجار له‌ ئێران خێلی قه‌ره‌ به‌ باغی تورکومانان به‌ فیل و زوره‌ ملی هیناوه‌ ته‌ ده‌شتی سندوس: (نه‌ غده‌ و...). یانی ۱۰۱ سال به‌ر له‌ مه‌رو. ۲۰۱۱ زاینی که‌ له‌ وسه‌ر ده‌ مه‌ دا هه‌ وارگه‌ و نیشنگه‌ی هۆزی گه‌وره‌ و نه‌ ترس و بوژوپه‌ر خه‌ شیمه‌ تی بلباس بووه‌ و بلباس به‌ ناچار ناو قه‌ی سه‌ای شه‌ روانی قه‌ره‌ به‌ باغ و عه‌باس میرزای قاجار بووه‌ تا سا به‌ نه‌ قه‌لا «ئه‌و کان» شه‌ روانی داگیر که‌ راتیان هه‌ له‌ بریوه‌ و خاکی بلباسیان لی پا کردونه‌ ته‌ وه‌ به‌ لام بدافخان حاکمی ئه‌و کاتی موکریان یارمه‌ تی قاجار و قه‌ره‌ به‌ باغی داوه‌ و سه‌ره‌ نه‌ جام بلباسیان شکاندوه‌ و تالان کردون و بلباس ناواره‌ بووه‌ و قه‌ره‌ به‌ باغ له‌ وارگه‌ و نیشتمان و نیشنگه‌ی بلباس جیی گه‌روشنه‌ جیی کراون. پروانه‌ عه‌شایری عیراق به‌ زمانی کوردی په‌ په‌ی ۱۰۷ و په‌ په‌ی ۲۲۴ تا ۲۲۵ کتیی کۆمه‌ له‌ و تارى وارگه‌ و ناودارانی کورد، به‌ زمانی شیرینی کوردی نوسراوی: د. محمه‌د صالح ئیبراهیمی (شه‌ پۆل) به‌رگی چواره‌م.

گوندی گه وره و بیچوک پیکهاتوه و ناوهنده که ی «قه لای په سوی»^(۱) په که له با کوره وه ده لکی به دپهستانی بهشی حومه ی شاری «نه غده» و سندوس، له باشوره وه، ده لکی به دپهستانی مهنگور = مانی گه وره (= مان نا)^(۲) له رۆز ه لاتی په وه ته لکی به دپهستانی «شار و پیران» و «ئیل ته ی مور: یه ل ته مر» و له غه ربه ته لکی به دپهستانی «پیران» به ری پیران.

۶ - سهر زه وه ی: «نامار» نشیوی و به رزو بلیندی په کانی ئالی غه ربی و باشوری غه ربی شاری مه هاباد - ه که به ناوی ده شتی «نامار» ناوداره و له نه خشی سازمانی جوغرافیایی ولایتش ههر به و ناوه تو مار کراوه. ئاله م سه رده مه ی دا (۲۰ گه لاریزانی ۲۷۱۲ کوردی و ۱۲۰۲ ز به شی له ده شی «نامار = نامار» له بن ئاوی به ربه ندو سه دی شاری مه هابادی موکری دایه. باشه بزاین که گرینگرین نوخته ی ده شتی ناو براو، ۲ گوندی هاو ئیون له ئیریک په کتر دان که باری جوغرافیایی نه وانه له په ری ۲۰۷ فه ره نگی جوغرافیایی ئیران دا ئاوا قسه ی لیکراوه: «داش ته ی مور» له دپهستانی شار و پیران، له ۲ کیلومتری رۆزاوای شاری مه هاباد، دایه و «داش ته ی مور» ی ۲ - له دپهستانی شار و پیران و له ۴/۵ کیلومتری غه ربی شاری مه هاباد، دایه. به م واتایه: نه و گوندانه ی واله «ده شتی نامار» به «داش ته ی مور» ناو براون، ئه بی ناوه ته ولیه کانیان «ده شت نامار = ده شت نامار» بوی و هه روا ناری ره سه نی دپهستانی: «ئیل ته ی مور: یه ل ته مر» که له نیوان شاری مه هاباد و قه لای په سوی دایه، «ئیل نامار: یه ل نامار» بوی که له نوسراوه کانی ئاسوریه «نامار» تو مار کراوه، له وه ده چی «ده شت نامار»، «ده شت نامار»

۱. قه لای په سوی له دپهستانی لاجان بهشی حومه ی شاری پیرانشار له ۳۸ کیلومتری خوراوای شاری مه هاباد - ی موکری دایه، په ری ۳۸۵ فه ره نگی جوغرافیایی ئیران.

۲. ده کری بلی: مهنگور له مهن: مان + گور؛ گه ور + ه + گه وره؛ سازدراپی؛ یانی ولاتی ماننایی، گورپانی پرهیزیانی ولاتی ماننای پرهیزو به گور و پرده سه لات یا گه وره + ه یانی مه زن یانی ولاتی ماننای گه وره و مه زن و ئیستا نیوی هه ره که ورنای وارگه و نیشنگه ی خلی گه وره ی منگوران و بوته نیو بو مروه کانی مهنگور. مهنگورپه تی و هوژو تایفه ی مهنگورپه تی رۆزاوای شاری مه هاد، نه مانه سه کروباب ره سو و ئالی سیمانه و باریک و ره نه یی دیاره تایفه ی دیکه ی وه ک زه ندو که لور و وه رمزیارو... دیکه بش له وه ده فه ره ههن.

بویی که له نهخشه کاندایا به «دهشت نامار» به ههله تو مارکراییی - نهخشه ی ژماره ی (۱).
 له گرد و کوی نهوقسانه، وادهرده کهوی که: بهشی با کوری چومه ناوی «نازلو» سه رزه وی
 هوژی به ناوی پارسه بویی و قه لای په سوئی (= پارسوا) که له کهو شینی هوژی مامهش و
 نامارو ناوچه کانی با کوری نهوان دا له کهناره ی باشوری غه ربی زه ریاجه ی ورمی بهشی له
 سه رزه وی خیتی پارسه بویی و له ریگای نه م زه ریایه و بهنده رگای حه یده راواوه پیکه وه،
 پیوهندی راسته و خویان هه بویی گزنفون له کزی ۶ کتییی یه کهمی خویدا نوسیویه تی: کورش،
 که قسه ی له گه ل که موجه ی باوکی خویدا کردوه، ده لی: به لی من له بیرمه که تو دت وت:
 وهختی ئیتمه ته مه ل و ته وه زه لین: نایی شتی له خوا بخوازین. نه گهر نه سپ سواری و
 تیره ندازی نه زانین و له راست دوزمن خو راگری و تابشتمان نه بی، نایی له خوا سه رکه وتن داوا
 بکه ین، کاتی نه توانین گه میه وانی بکه ین نایی چاوه دروانی زگار بونمان هه بی...
 که موجه ییش به کورشی و تووه: وهختی خه لکی بزنان که مروفی دیکه باشتر له وان بو
 چا که و خیر به وان گه یاندن، ههنگاو، هه لده گری، به دل په یه روی لیده کاو به دوا ی دا ده روا. تو
 بزانه نه خوش له پزیشک ده گه ری. له کاتی توف و توفان و هه لچونی ئاودا، خه لکی باشتر به
 قسه ی مه له وانان ده که ن...

پاتشا کانی گه وره ی نه نشان، کورش خوئی به پاتشای بابل، سومیر، نه که دو شای ۴ ولات
 داناوه و به کوری نه مبو = ری - یه (که موجه یه) کوری کورش که ئیعلامیه ی کورش له ۵۳۹ بهر
 له عیسامه سیح به خه تی سوریا نی نوسراوه و له ۱۸۷۹ زانی له بابل دوزراوه ته وه و ئیستاله
 موژه ی ولاتی بهریتانیا دایه؛ که می له وقسانه ی گویا سه ره وی تیدایه. شای نه نشان ناوی برده وه،
 شای نه نشان له ده قی قسه کانی کاهینانی بابولی، نه بو ئید پاتشای کزویی گیان له «ئه ره خ» و
 شاره کانی دیکه، فره به خراپه و خراپی ولاتی بهر یوه برده وه هه ر روژی بیرئ خراپ به دلایا
 هاتووه و قوربانیه کانی را گرتووه و له په رستنی مه ردوک - یش فره له شگرانی کردوه، ئاهو
 نزوله ی خه لکی سه ره نجام نه بو ئیدشا له ناوده باو کورش جیی ده گریته وه و له نه نشان پاتشایی
 کردوه.

به ریژ جه واد صدقی ده نوی: کورشی گه وره بهر له وه ی به دژی «نازی ده ها ک» یا

به دژی ئاخرین پاتشای ماد، خو ده ریخا، پاتشای ئه نشان بووه، هه ر خویشی ده لێ، ده یساچلون له پارسه وه (شیرازه وه) هاتو ته ئه نزان «ئه نشان» به لگه یی بو ئه مه نیه.

خانشا یا ئه نشان له ۲۶ کیلومتری با کوری روژه لاتی شاری ورمی دایه - له واتای بهندی ۳۶ کز: (وه رزی ۱۲ بوندهیش و سالنامه ی (۸۲۸) بهر له عیسامه سیح شالمانسهری سیوه م واده رده که وی، ده فهری (نازلوی سه رو) به شی بووه له خاکی فارس و ئه م ده فهره له ۶۰ گوند پیک هاتوو و ناودار ترینی ئه وانه گوندی خانشان (= ئه نشان) ه. (۱)

باشه بزاین باری جوغرافیایی خانشان (= ئه نشان) ههروه کو باری جوغرافیایی (ته پوولگه ی سومباتا : هه گمه تان) له ئالی روژه لاتی با کوری روژه لاتی ده لکی به زه ریچه ی ورمی و گه و ره ترین جه زیره ی ئه م زه ریچه که به شاهی ناو ده بری، به هه بونی گوندی که و ناراوچه ن قه لای کون که ده توانی بو تری پته وترین و له شکان نه هاتو ترینی پیگه ی زه ریایی ئه و روژه گاره بووه. له ۲۲ کیلومتری با کوری روژه لاتی گوندی جیی قسه لیکردن بووه (نه خشه ژماره ی ۱).

وه رگیراندن و وه رگرتن به کورتی و به زمانی شیرینی کوردی؛ چون لسی زیاد و که م کراوه. د. محمه د صالح ئیبراهیمی (شه پوول). تاران روژی هه یی ۱۳۹۰/۹/۲۵ هه تاوی و ۲۰ موچه ره می ۱۴۳۳ مانگی و ۱۶ دیسامبری ۲۰۱۱ زاینی و ۲۵ ره زبه ری ۲۰۱۱ کوردی تاران.

۱. تری و خوشکه میوه ی ورمی له باری چلونا یه تی و چه ندایه تی له دنیا، ناوداره، به لام تری و خوشکه باری گوندی خانشان له هه ته واوی ده فهری ورمی باشت و به تام و خوشتره، ته نانه ت چه رچی تری فروشی ئه و ناوچانه تری که یی بی بو فروش به تری خانشان ده بناسی و به ک به خوئی هاوارده کا: تری خانشانی تا نه یخوی نازانی و خه لکی تی ده مروکین، له ۵ کیلومتری باشوری خانشان گوندی فره که و نارا به ناوی: «زهران لو (= زهران) که به قسه ی هیریدوت (گرمان) ناوی به کی له تایفه ی پارسه. خانشان له به شی با کوری دیهستانی (نازلو) و له ۲۶ کیلومتری با کوری روژه هه لاتی شاری ورمی دایه (په ره ی ۱۸۷ فره ههنگی جوغرافیایی ئیزان).

شکل الف بای مدی با کردی قدیم را احمد بن علی در ۱۰۶۰ سال قبل ازین

ا ب ج د م و ز ح ط ی

ک ل م ن س ع ف ص ن

ر ت ث د ذ م ص ی ع

ح ط ی ع

در سه عید نماز کورد
نه زانی
مزرگانی
ستانی